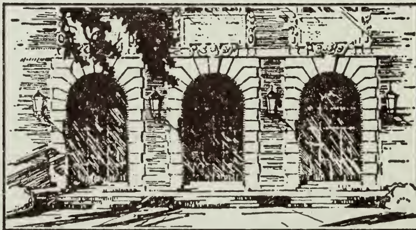
Česká knihovna
zábavy a poučení,
vydává ústřední spolek
českých professorů.

Vincenc Vávra:

Božena Němcová.

Otto

Božena Němcová.

Česká knihovna zábavy a poučení.

Vydává

Ústřední spolek českých professorů.

Pořádá

FRANTIŠEK BÍLÝ.

Čís. 2.

Božena Němcová.

Pokus životopisný a literární.

Napsal

Vincenc Vávra,

gymnasiální professor v Brně.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

Božena Němcová.

Pokus životopisný a literární.

Napsal

Vincenc Vávra,

gymnasiální professor v Brně.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

Úvod.

O vánočních prázdninách r. 1893 vyzval mne p. pořadatel České knihovny, abych nesčetným ctitelům a zejména též studující mládeži naší napsal životopis nesmrtelné ženy a spisovatelky české, Boženy Němcové.

Váhaje chápu se péra ku práci tak nesnadné. Jestiť při ní věcí nezbytnou, porozuměti úplně době, ve které žila a pracovala Němcová, a správně vystihnouti snahy a vůdčí myšlenky předních mužův i žen oněch let; to pak žádá dlouhého, svědomitého a láskyplného studia. Netroufám si říci, že se při mně nacházejí všecky podmínky k práci takové potřebné. Zejména působilo mi značné nesnáze shledávati všecky přehojné prameny. Než láska k mládeži a příchylnost k nesmrtelné naší spisovatelce dodává mi odvahy tím spíše, ježto jsa blízkým jejím krajanem, vždycky jsem se rád zabýval jejími spisy a po léta již sbírám všecky podrobnosti zajímavého života jejího. Laskavý čtenář proto přijmiž shovívavě práci mou.

Knížecí zámek v Ratibořicích.

I.

Z dětských let B. Němcové.

Božena Němcová, rodným jménem vlastně Barbora Panklová, narodila se ve Vídni dne 5. února 1820. Otec její, Jan Pankl (v matrice česko-skalické Pankel, ve chvalkovické také Bankel) byl Rakušan a Němec, který teprv později se přiučil jazyku českému. Byl podkoním hraběte Schulenberka, jenž si vzal za choť známou té doby pro výstřední svou povahu vévodkyni Kateřinu Zaháňskou (Sagan v pruském Slezsku).

Otce svého Němcová zvěčnila ve své Babičce pod jménem Jana Proška. Byl otcem dobrým, pečlivým, jenž veškeren sobě volný čas věnoval výchově četných svých dítek. Postavy byl drobné a tváři pěkné. [1])

Matka Boženina jmenovala se po rodě Terezie Novotná a pocházela z české pohorské vesnice v horách orličných, Olešnice, nedaleko Nového Města nad Metují. Jako všichni obyvatelé hor krkonošských a orličných, tak i rodina Novotných alespoň v zimě provozovala tkalcovinu. Náhoda zavedla Terezii Novotnou do Vídně k tetě, kde seznámila se s Janem Panklem, za něhož později se provdala. Dle Babičky byla to paní málomluvná, vážná, přísnější než

[1]) Viz životopis B. Němcové od Sofie Podlipské, v Praze r. 1891., str. 7.

otec, dítky své i manžela však vroucně milovala. Ráda a mnoho čítala, báchorek však babiččiných nerada slýchala, pokládajíc je za výmysl starých lidí na zábavu dětí.

Panklovi přestěhovali se v létě r. 1821 se svou vrchností na stálý pobyt do Ratibořic u České Skalice.

Ratibořice jsou víska neb vlastně samota severovýchodně od České Skalice, vzdálená od města pouze tři čtvrti hodiny. Jest tam 10 obydelných stavení, z nichž knížecí letní sídlo jest ovšem nejvýstavnější. Obyvatel měly r. 1890 106 duší.

V horách krkonošských a orličných jest mnoho, přemnoho míst, jež poutají oko malebností a půvabem svým. Některé pohledy jsou tak úchvatné, že bychom v cizině podobných hledali dlouho.

Připomínám jen Špindlerův mlýn (Spindelmühle) a Sv. Petra pod Sněžkou, pak celé okolí Nového Města nad Metují. Než není ve velkolepých těch horách místa tak útulného, jako jsou Ratibořice, ležící v údolí, protínaném divokou Úpou a tak nádherném, že už ve 14. stol. si je volívali za letní sídla mocní rodové panští.

Zámek, vystavěný na místě celému údolíčku vévodícím, z části dvoupatrová to, velmi úhledná budova, v nynější své podobě pochází ze 17. století. Až do r. 1582 byly Ratibořice rytířským sídlem samostatným. V listinách připomínají se jako držitelé Vaněk ze Žampachu r. 1388, Jan z Ratibořic r. 1440, Aleš z Rizenburka seděním na Ratibořicích r. 1465, který zboží ratibořické spojil s Rizenburkem. Po něm byli majetníky spojeného zboží Zdeněk Lev z Rožmitálu a na Blatné a Hynek Krušina z Lichtenburku; ti prodali celé zboží r. 1534 Janovi z Pernšteina. Po něm přešly Ratibořice a Rizenberk koupí na Bernarda Žehušického z Nestajova, jenž je zase prodal strýci svému Janu Žehušickému r. 1563. Po jeho smrti nastoupil Hertvík Žehušický r. 1565. Roku 1582 prodala Ratibořice sestra Hertvíkova, paní Magdalena Žehušická, Hedvice Smiřické ze Smiřic, čímž připojeny k panství náchodskému, — a k tomu náležejí až doposud.

Město a zámek Náchod.

Roku 1792 zakoupil panství náchodské na samém pomezí pruského Slezska se prostírající s velkolepým a starobylým zámkem náchodským Petr, vévoda z Kurlandu, po něm přešel v majetek vévodkyně Kateřiny Zahaňské. Jako dřívější majetníci, tak i učená Kateřina Zahaňská zvolila si Ratibořice letním sídlem svým.

Již Vavřinec kníže Piccolomini (1673—1712) dal zámek zcela přestavěti a rozšířiti. Kateřina Zahaňská zámek obnovila, skvostně ozdobila a celou roklinu úpskou od přírody již lepotvárnou přetvořila ve skvostný park. Tu přijímala návštěvy učenců a jinak slavných mužů. Dne 16. července 1813 byli v Ratibořicích hostmi učené vévodkyně ruský car Alexandr I., král pruský Bedřich Vilém II. a rakouský ministr kníže Metternich.

Nyní jsou letním sídlem prince Viléma ze Schaumburku, jehož dcera Charlota jest královnou würtemberskou. Ráda zavítává královna do milého toho údolí a ježto dostalo se jí také českého vychování a zvláště že si velmi oblíbila národní písně české, jest miláčkem veškerého širého okolí. Okres česko-skalický má ráz ryze český.

Sem tedy do krásných Ratibořic přestěhovali se Panklovi z Vídně s malou Barunkou r. 1821. Otec Barunčin zastával v zámku službu štolby, matka pak byla klíčnicí vévodkyně. Byt byl jim vykázán v pop. č. 6. na tak zvaném „*Starém bělidle*".[2])

Poněvadž údolí „Babiččino", jak se nyní kotlina ratibořická nazývá, každému poněkud vzdělanému Čechovi jest známo alespoň dle pověsti, nebude zajisté od místa zmíniti se o něm poněkud obšírněji; neboť čtouce „Babičku", k lepšímu porozumění potřebujeme znáti také místo dějů tak zajímavých.

Od města k Ratibořicům vedou dvě cesty, kratší ze „starého" města mimo panský pivovar po mostě přes Úpu, a delší od kostela. Touto cestou babička chodívala

---

[2]) Viz stať mou „Ze Starého bělidla" v ročence Chudým dětem v Brně r. 1892 vydanou.

Rizenburk a údolí Babiččino.

Parnassie.

parnassie (tolije) svým čistým
jak tento něžný pohorský kvít
podnět ku krásné povídce »P
se les, a s údivem patříme
položený v samé zeleni. Vst
jako doma, vše tak známé –
žalusie chrání okna od vichř
hladina malého rybníčka, v r
Na břehu přivázána jest mal

Zde v nádherné komnatě
prostým svým způsobem své
kyni, jejíž srdce rychle si zí
věrnicí. V levo stojí úřednic
tu bydlela Barunka se svými
kroků dále najdeme vysoký
bičky i dnes tu kvetou a
Odtud sejdeme do teplého s
libovonné ananasy. Vystoupím
mlýn, odkud denně »pan otec
a zastavoval se u babičky
potěšil a svěřence její pošká
nové bělidlo. Kráčíme podl
a spatříme úhledný jednopat
pocházela vždy veselá Kristl
každý kout. Dole všecky sv
čejně čisty. Za letní doby c
aby se pokochali v krásné
ku práci. Zde také Fr. A. Š
vadla v Praze, napsal své d
píme opět na čistě upraven
staví jednoduché, nízké dřev
chaloupka — *staré bělidlo.*
dech. Zde tedy, v té prosté c
vána byla spisovatelka duch
geniální! Porovnáme v duc
této chaty se skutečností.
stavení neveliké, ale hezouč

neděli co neděli do „božího kostelíčka“ a také Barunka s ostatními dětmi ratibořických denně do školy. I my zvolíme si ji na pouť údolíčkem. Od kostela, kde si u zdi prohlédneme skrovný pomník kněze a buditele českého lidu na Náchodsku, J. Myslimíra Ludvíka, sejdeme uličkou k faře a po mostě dřevěném přes Úpu na panské lučiny. Zde otvírá se nám krásný pohled.

Obloukem po pravé ruce vine se divoká Úpa jako stříbrný pás, omývajíc příkré stráně, na nichž rozkládá se Skalice. V levo vystupuje znenáhla stráň, zvaná Dubina; zde sveden byl 28. června 1866 krutý boj, jak dosud hlásá pomník padlých bojovníků. Mezi stráněmi rozkládají se lučiny, zelené po celé léto jako brčál, ježto jsou uměle zavodňovány. Brzo jsme ve stínu košatých stromů a krásně upravenou cestou ubíráme se, majíce zelené louky po pravé ruce, k bažantnici knížecí. Zde onde u cesty jsou lávky, zvoucí k odpočinku. Divíme se bujné květeně jak na louce tak na svahu stráně. Zvláště ovšem upoutá nás

Parnassie.

parnassie (tolije) svým čistým, bílým květem. Vzpomínáme, jak tento něžný pohorský kvítek dal Al. Vojt. Šmilovskému podnět ku krásné povídce „Parnassie“. Na jednou rozevře se les, a s údivem patříme na krásný letohrad knížecí, položený v samé zeleni. Vstoupíme do parku. Cítíme se jako doma, vše tak známé — z Babičky. Dosud zelené žalusie chrání okna od vichřice, dosud stkví se v parku hladina malého rybníčka, v němž si pohrávají zlaté rybky. Na břehu přivázána jest malininká lodička.

Zde v nádherné komnatě zámecké vypravovala babička prostým svým způsobem své osudy hrdé a učené vévodkyni, jejíž srdce rychle si získala, takže se stala její důvěrnicí. V levo stojí úřednická budova hned vedle zámku; tu bydlela Barunka se svými rodiči od r. 1836. Několik kroků dále najdeme vysoký letní sklenník; jako za babičky i dnes tu kvetou a zrají pomeranče a citrony. Odtud sejdeme do teplého sklenníku, kde právě dozrávají libovonné ananasy. Vystoupíme z parku. V pravo klapotá mlýn, odkud denně „pan otec“ chodíval dohlížet ku splavu a zastavoval se u babičky „na okamžení“, aby se s ní potěšil a svěřence její poškádlil. Těsně vedle mlýna jest nové bělidlo. Kráčíme podle struhy mlýnské proti vodě a spatříme úhledný jednopatrový dům — hostinec, odkud pocházela vždy veselá Kristla. Zvědavě prohlížíme si zde každý kout. Dole všecky světnice jsou klenuty a neobyčejně čisty. Za letní doby obývá tu mnoho hostí cizích, aby se pokochali v krásné přírodě a nabyli nových sil ku práci. Zde také Fr. A. Šubert, ředitel Národního divadla v Praze, napsal své drama „Jan Výrava“. Vystoupíme opět na čistě upravenou cestu a před oči se nám staví jednoduché, nízké dřevěné stavení, obyčejná to česká chaloupka — *staré bělidlo.* Mimoděk zaráží se v nás dech. Zde tedy, v té prosté chatě, pokryté šindelem, vychována byla spisovatelka ducha tak mohutného, žena tak geniální! Porovnáváme v duchu popis Němcové skrovné této chaty se skutečností. V Babičce čteme: „Bylo to stavení nevelike, ale hezoučké. Okolo oken, obrácených

Staré bělidlo v Ratibořicích.

k východu, táhla se vinná réva, před okny pak byla malá zahrádka, plná růží, fial, resedky i salátu, petrželky a jiné drobné zeleniny. Na severovýchodní straně byl ovocný sad, a za ním táhla se louka až ke mlýnu. Veliká stará hruška stála při samém stavení, kladouc se všemi svými ratolestmi na šindelovou střechu, pod níž hnízdilo mnoho vlaštovic. Uprostřed dvorku stála lípa, pod ní lavička. Na jihozápadní straně bylo menší stavení hospodářské, za tím táhlo se chrastí a křoví až ke splavu na horu . . . Od stavení přes strouhu byl mostek na stráň, kde byla pec a sušírna." Jak zestárla od dob Babiččiných také tato chaloupka!

Stěny jsou nahnuty, oprýskány, rozervány, po útulné zahrádce není památky. Kde byl dříve dvorek, zvedá se vysoká, kamenná, neúhledná prádelna. Vše se tu změnilo. Za mostkem místo peci a sušárny jest nízký baráček, obydlí hlídačovo. Staré bělidlo stojí opuštěno, poskytujíc nyní přístřeší panskému dozorci luk. V srdci nespokojeni, že tak zpustlým nacházíme domek, v němž vychována byla naše první spisovatelka, pomalu, stále po chaloupce se ohlížejíce, kráčíme podle struhy ke splavu. Zde večer sedávala nešťastná Viktorka, zpívajíc zádumčivé ukolébavky a házejíc kvítí do vody. Cesta se dělí. V pravo přes řeku vede krásně upravená cesta k Rizenburku, v levo po boku stráně ku Slatině, kde končí roztomilé údolí ratibořické. Pod Červenou Hůrou, blíže trosek starého hradu, známého z dob husitských, rozkládá se malebný mlýn p. Kordinův, zakončuje takto důstojně údolí Babiččino. Toť jsou místa, kde ztrávila Němcová nejkrásnější a nejšťastnější dobu svého života — zlaté mládí. Jak bolně vzpomíná v pozdějším věku Ratibořic! „Často si zapláču,“ píše Němcová pí. Čelakovské dne 24. července 1845,[3]) „když na to milé místečko, kde jsem nejblaženější doby prožila, vzpomenu. A ty upomínky mi duší vanou jako znění zvonků, jako drahá, milená píseň. Vidím se na té louce plné kvítí, nade mnou nezkalené modré nebe. Kvítí záhy uvadlo a nebe zkalil mrak. A však to jinak býti nemůže, slunce vždy nesvítí a vždy není zamračeno.“ —

Paní Panklová, zastávajíc v zámku obtížnou službu klíčnice, nemohla se věnovati výchově drahých svých dítek. Celý den jí bylo v létě až do podzimu dlíti u vévodkyně a dítky své vlastní, jež tak vroucně milovala, svěřiti musila rukám cizím, nespolehlivým. Z té příčiny naléhala na stařičkou svou matku, Magdalenu Novotnou, aby z Olešnice k ní se přistěhovala a vnoučata vychovávala. „Babička se rozplakala, nevěděla, co dělati. Srdce ji táhlo k dceři a k vnoučátkům, jichž neznala ještě; dávný zvyk poutal ji

[3]) Z let probuzení. Kniha třetí. V Praze 1873, str. 26.

Červená Hora.

k malé chaloupce a k dobrým přátelům. Ale krev není voda; touha přemohla dávný zvyk, babička se rozmyslila, že pojede.“

Bylo to v létě r. 1825, kdy babička do údolí ratibořického se přestěhovala.

Panklovi měli tehdy „čtvero dítek, Barunku, Jana, Viléma a Adélku.“ V Babičce čteme pouze tato jména, ač všech dítek Panklových bylo čtrnáct, z nichž nejstarší byla Barunka. [4]) Prohlížeje všecky matriky farské v České Skalici i ve Chvalkovicích, jakož i veškery školní zápisy

[4]) Viz mou stať v ročence Chudým dětem „Z dětských let B. Němcové“, v Brně, 1893.

na obou místech z let 1820—1840, zjistil jsem toto: Barunka narozena byla ve Vídni; Jan (rok nemohl jsem vypátrati) v Ratibořicích, jako všecky ostatní dítky: Johanna, nar. 10. srp. 1823.; Ferdinand, 2. dubna 1826; August, 7. října 1827; Konstancie, 17. února 1829; Marie, 8. srpna 1830; Augustin, 10. června 1832; Adéla, 10. listopadu 1833; Adelhaida, 11. května 1835; Gustav, 11. břez. 1837 a Otto, 11. prosince 1840. Z těch zemřeli v dětských letech Jan (r. 1827), Johanna (1829) a Konstancie (1829). Za to přibyli ještě Jan, jenž chodil do Chvalkovic do školy od r. 1834—36, a Josef, který do téže školy chodil v letech 1835—37.

Ježto jména dítek Panklových v Babičce uvedená ve všem se neshodují se skutečnými a pak že Němcová změnila jméno otce svého za „Proška“, jest patrno, že v Babičce nepodává nám úplně věrný popis osudů své rodiny. Počínala si v Babičce Němcová podobným způsobem jako J. W. Goethe ve svém slavném díle Aus meinem Leben, Wahrheit und Dichtung (1809—31). Křivdil by Němcové, kdo by jí z toho výtky činiti chtěl; nepsalať historii, nýbrž povídku. Tolik tvrditi však můžeme, že povahu svou (Barunčinu) v Babičce líčila věrně dle skutečnosti, jakož i snad povahu svých rodičů. Pokud idealisovala babičku, nesnadno nyní určiti.

Nám Babička zůstává pramenem jediným a spolehlivým pro dětská léta slavné naší spisovatelky. Barunku oblíbila si babička nejvíce a nejdříve, jednak že byla nejstarší a tedy nejrozumnější z dítek, jednak že s celou vnímavou a přítulnou duší svou k babičce přilnula. Babička převzala za dceru svou nejen celou domácnost, nýbrž i opatrování a vychovávání vnoučat. Vodila dítky do krásné přírody, vše jim dle svého způsobu vysvětlujíc a vedouc je k lásce k Bohu a přírodě. Záhy babička vyvíjela v dítkách smysl pro šetrnost a hospodárnost. „Upustilo-li dítě chléb z ruky, musilo jej pak políbiti, jako za odprošení; tak i kdyby kde zrnko hrachu bylo leželo, babička zvedla je, a vyznamenaný na něm kalíšek uctivě políbila. Tomu všemu

Krajina u Olešnice.

babička i dèti učila. Leželo-li na cestě husí peříčko, babička hned na ně ukázala řkouc: »Shýbni se, Barunko!« Barunka byla mnohdy líná a říkala: »Ale, babičko, co pak je o jedno pírko?« Ale z toho ji babička hned kárala: »Pomysli si, holka, sejde se jedno ke druhému, bude jich několik; a to si pamatuj přísloví: Dobrá hospodyňka má pro pírko přes plot skočiti.« [5])

Babička nechtějíc čiperné a učelivé Barunky ani s oka spustiti, postavila jí lože ve své světničce zcela po staro-světsku upravené. A Barunka byla skutečně schopnou žačkou babiččinou. Naučila se od ní všímati a vážiti si všech starých zvykův a obyčejů českých, naučila se od ní krásným pohádkám našim a písním, zamilovati si ten

[5]) Babička, vyd. Bartošovo, str. 12.

dobrý nezkažený náš lid, lnouti ku vlasti a jazyku českému — a símě, které babička v duši Barunčině uložila, vyspělo později v krásný, ušlechtilý strom i přineslo hojně ovoce národu českému. Ostatní dítky, které nerozuměly ještě babičce a také jí nikdy plně nepochopily — odcizily se nepříznivými poměry národu českému a zapadly v zapomenutí. Nemáme o nich zpráv nižádných.

Povahy byla Barunka vznětlivé, čilé, snadno chápavé, někdy i blouznivé, jak o tom svědčí četná místa v Babičce. Pohádky babiččiny často roznítily obrazotvornost Barunčinu tou měrou, že usnouti nemohla. »Sedněte si ke mně, babičko,« říkávala pak, »já nemohu usnouti.« Tu babička vzala ruku vnuččinu do své ruky a začala se s děvčátkem modliti, a modlila se, až oči zamhouřilo.[6])

Babička, jak nám ji líčí Němcová, jest *vzorem prosté ženy české.* Vědomí české jest jí přirozeno a nepochopuje, jak by kdo mohl národu svému se odciziti. Než by poněmčila dítky své, raději vydala se z Pruska na krušnou cestu do Čech, nevědouc, co na ni čeká. Na výtku kněžninu, že by děti její v Prusku od krále dobře byly zaopatřeny, odpovídá těmito tklivými, prostými, ale památnými slovy: »Dosti možná, milostivá paní, ale byly by se mi odcizily. Kdo by je tam učil milovati svoji otčinu a mateřskou svou řeč? — Nikdo. Byly by se cizí řeči, cizím mravům naučily a konečně zcela zapomněly na svoji krev. Jak bych se mohla z toho před Pánembohem zodpovídati? Ne, ne, kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku.« [7]) A v tomto prostém, přirozeném vlastenectví vychovala i Barunku. — Na podzim vyvedla babička jednou za krásného dne svěřence své na stráň, odkud daleko viděti po hranicích prusko-českých. Barunka unesena krásou přírody a zadívavši se do hor kladských, vzpomněla si na Sibyllino proroctví o zkáze země české, které od babičky byla slyšela, a zvolala:

[6]) Babička, str. 23.
[7]) Babička, str. 106.

»Ach, babičko, já mám někdy strach, že vám to ani vypověděti nemohu; viďte, vy byste také nechtěla, aby česká země na koňských kopytech byla roznesena?«

»Bláhová, jak bych mohla takovému neštěstí chtíti; vždyť se každý den modlíme za zdar české země, vždyť je to naše matka. No tedy, když bych viděla matku ve zkázu upadati, mělo by mi to býti jednostejno? Což byste vy dělaly, kdyby vám chtěl někdo maminku zabiti?«

»Křičely bychom a plakaly,« ozvali se chlapci a Adélka.

»Jste děti,« usmála se babička.

»To bychom jí *pomáhati* musily, viďte, babičko?« řekla Barunka, a *oko jí zahořelo.*

Tak, děvče, tak, to je to pravé, křik a pláč nic nepomáhá,« pravila stařena a *položila ruku na hlavu vnučky.*

»Ale, babičko, my jsme malí, jak bychom mohli pomoci?« mínil Jan, jehož mrzelo, že babička málo o něm soudí.

»Nevíte, co jsem vám povídala o malém Davídkovi, který skolil Goliáše? Vidíte, i ten malý mnoho může, když má pevnou důvěru v Boha — pamatujte si to! Až vyrostete, přijdete do pokušení. Pak si vzpomeňte na svou babičku, co vám říkávala, když s vámi chodívala. Víteť, *že jsem zanechala dobrého živobytí*, které mi pruský král podával, a raději pracovala do úpadu, než bych si byla dala děti odciziti. *Milujte tedy i vy českou zemi jako matku svoji nade všecko, pracujte pro ni jako hodné děti*, a proroctví, jehož se bojíte, se nevyplní. Já se vás jako mužných nedočkám, ale naděju se, že na babiččina slova pamatovati budete,« dořekla babička pohnutým hlasem.

»*Já jich nikdy nezapomenu*,« šeptala Barunka, schovávajíc tvář do babiččina klínu. [8])

[8]) Babička, str. 174 (v Nár. bibl. str. 157). Proroctví Sibyllina nabyla v Čechách obliby v 15. a 16. stol., později zaměňovala se Sybilla s Libuší. Viz Jungmannovu Hist. lit. č. III. 911.

Tak babička vychovávala Barunku u vědomí českém.

Již v září r. 1824 zapsána byla Barunka do školy česko-skalické (v Kostelní ulici, nyní č. 19.), tam také, dokud cesta byla schůdna, s ostatními dětmi ratibořickými docházela. V zimě, dokud byla malá, vůbec nechodila do školy, později za počasí nepříznivého. Za to pan učitel docházel do Ratibořic.

V České Skalici byly tehdy dvě třídy, »menší« a »větší«. Ve větší učil »vzorný« učitel Viktorin Keyzlar (Geisler). Do menší třídy zapsána byla Barunka r. 1824 až 1826, do větší až do července r. 1830. Od r. 1826 tedy do 1830 Barunka měla učitelem stálým Viktorina Keyzlara, muže laskavého, nad obyčej vzdělaného, který tam blahodárně působil až do r. 1837.

Dle školních zápisů česko-skalických chodila Barunka do r. 1826 do menší třídy k učiteli mladšímu, Augustinu Šmídovi. Učilo se, jak ani jinak býti nemohlo, jazykem českým. Ve větší třídě převládala již němčina. Zápisy školní a matriky psány byly jazykem německým, »kniha chvály« čili tak zvaná »zlatá« byla česká. Do této »knihy chvály pilných žáků ve větší třídě« zapsáno také a do dnešní doby zachováno jest ze dne 2. července 1829 jméno Barunky Panklovy. V téže knize r. 1830 čteme i jméno bývalé přítelkyně Barunčiny, Steidlerovy Heleny (Héla v Babičce).

Do téže školy chodily z dítek Panklových ještě Jan r. 1827 (zemřel), Johanna r. 1829 (zemřela), August 1833—39, Konstancie 1835 (zemřela), Marie 1836, Adéla 1841 a Gustav r. 1843.

Němcová v Babičce podává nám rozkošný obrázek školy doby své. Kdo sám chodil do školy »přes pole«, zajisté shledá v něm vzpomínky na mládí své. Vypsání to náleží k nejkrásnějším částem »Babičky« a proto budiž nám prominuto, že je na charakteristiku tehdejší doby i spisovatelčina líčení zde klademe. Píšeť Němcová na str. 210 (191) Babičky:

»Ó, babičko, to je škoda, teď když začnou třešně, jahody, když tu bude veselo, musíme seděti celý den ve škole,« smutně řekl Jan.

»To jinak nelze, hochu, vždyť doma nemůžeš býti, ani vždy hráti. Nyní vám nastanou jiné starosti a jiné radosti.«

»I já ráda budu choditi do školy,« pravila Barunka, »jen po vás, babičko, se mi bude stýskati, že se celý den vídati nebudeme.«

»I mně budete chyběti, milé děti, ale což je to všecko platno, stromek kvete, dítě roste; odkvétá strom, ovoce odpadne, odroste dítě, rodičům odběhne. Tak Bůh chce. Dokud je strom zdráv, dává užitek, když pak uschne, porazí ho, dají na oheň, boží oheň ho ztráví, popelem zmrví se země, na níž vzrůstají zase jiné stromky. Také babička vaše úkol svůj dopřede, a uložíte ji k věčnému spánku,« polohlasitě dodala stařenka.

Ráno při snídaní kázala matka dětem, jak se mají učiti, pana učitele poslouchati, cestou jak mají se slušně chovati, dávala jim samé dobré naučení, až bylo dětem do pláče.

Babička chystala jim potravu. »Tu máte každý svoji porci,« pravila, kladouc na stůl tři velikánské krajíce chleba, »tu máte každý kudličku, co jsem vám schovávala; vidíš, Jeníčku, ty bys ji byl dávno ztratil a nyní neměl bys čím chleba ukrojiti,« řekla, vytahujíc z kapsáře tři kudličky s červenými střenkami. Pak vykrojila do každého krajíce jamku, nacpala do ní másla, přikryla ji vydlábnutou střídou, a položila jeden krajíc do rohožové mošinky Barunce, druhé dva do kožených kabelí chlapcům. K chlebu přidala ještě sušeného ovoce. Nasnídavše se děti vydaly se na cestu. »Jděte tedy s Kristem Pánem a nezapomeňte, co jsem vám řekla!« napomínala matka ještě na prahu. Babička nedávala jim s Bohem, vyprovázelať je přes sad, a Sultan s Tyrlem běželi též s nimi. »Poslechněte, chlapci, Barunku, když vás napomene; je starší vás,« kázala babička; »nevyvádějte cestou žádného takového skotáctví, až byste si ublížili! Ve škole neseďte nadarmo, sice toho

budete jednou litovati! Každého slušně pozdravte; vozům a koňům se vyhněte! Ty, Vilímku, neobjímej kde kterého psa, některý je zlý, kousl by tě. Nelezte k vodě a uhřáti nepijte! Ty, Jeníku, nesněz chleba před časem a pak na ostatních nemámi! Nyní jděte s Pánembohem, večer vám přijdeme s Adélkou naproti.«

»Ale, babičko, nezapomeňte nechati nám oběda a všeho, co budete míti,« prosil Jan.

»I jdi, bloudku, bodejť bychom zapomněli!« usmála se babička. Pak požehnala děti křížkem, a již chtěly jíti, tu ještě vzpomněla na něco. »Kdyby měla přijíti bouřka, ale myslím, že nepřijde, nebojte se, jděte tiše svou cestou, modlete se, ale nestavte se pod strom, neboť do stromů rád hrom bije, rozumíte-li?«

»Rozumíme, babičko, tatínek nám to také jednou povídal.«

»No, tedy jděte s Pánem Bohem a vyřiďte panu učiteli pozdravení!«

Potom se babička rychle obrátila, aby neviděly děti slz, které se jí mimovolně v oči draly. Psi obskakovali děti velikými skoky, myslíce, že půjdou s nimi na procházku, ale Jan pověděl jim, kam jde cesta, žena je nazpět. Na babiččino zavolání vrátili se s ní, ale ohledli se několikrát, nezavolá-li jich přece některý. Také babička se ohlížela, a teprva když viděla, že děti už za mostek[9]) zacházejí, kde na ně Mančinka již čekala, kráčela bez přítrže domů. Byla celý den jaksi zamyšlena, chodila po stavení, jakoby někoho hledala. Sotva kukačka v sednici odkukala čtvrtou hodinu, vzala vřetánko pod paždí a pravila Adélce: »Pojď, děvečko, půjdeme školáčkům naproti; počkáme na ně u mlýna.«

Šly a dětí šťastně se dočkaly.

»Povídejte mi tedy: jak se vám vedlo, čemu jste se ve škole učili a jak jste se chovali?« ptala se babička cestou.

[9]) Vedle zámku. *Pozn. spis.*

»Hečte, babičko, já jsem bankaufsér,« vyjel rychle Jan, před babičkou poskakuje.

»Prosím tě, hochu, co je to?« ptala se babička.

»Víte, babičko, kdo sedí na kraji ve škamně, ten dává na ostatní pozor, co vedle něho sedí a který se nepořádně chová, toho si zapíše,« vysvětlovala Barunka

»Mně se zdá, že tomu u nás říkají dohlížitel, ale to musil dávati pozor vždy jen nejhodnější a nejpilnější hoch z celé lavice, a pan učitel ho neudělal hned dohlížitelem.«

»Však nám to Kopřivovic Toník vyčítal, když jsme šli ze školy, že prý, kdybychom nebyli Proškovic, že by s námi pan učitel tolik nenadělal,« žalovala Barunka.

»To si nemyslete!« pravila babička, »pan učitel nebude s vámi dělati výjimky; když toho zasloužíte, potrestá vás jako Toníka; on to proto dělá, abyste si té pocty vážili, rádi do školy chodili a hleděli vždy hodnými býti. A co jste se učili?«

»Diktando,« odpověděla Barunka i chlapci.

»Co je to vlastně?

»Pan učitel nám předříkává z knihy, my píšeme a pak to překládáme z německého do českého, a z českého do německého.«

»A což rozumějí ty děti německy?« ptala se babička, majíc při všem svoje zvláštní mínění a vše ráda do podrobna vyzvídajíc jako paní kněžna.

»I, babičko, žádný neumí německy, jen my trochu, protože jsme se doma již učili a tatínek s námi německy mluví; ale to nic neškodí, třebas tomu nerozuměli, jen když přinesou úlohy dobře,« vykládala Barunka.

»No, ale jak pak je udělají, když neumějí německy ani koukat?«

»Však oni jsou dosti trestáni, že jich nedělají dobře; pan učitel jim buď udělá čárky do černé knihy, nebo musejí státi na místě hanby, a někdy dostanou fláky na ruce. Dnes měla také státi u černé tabule, co vedle mne sedí, rychtářovic Anina, nikdy diktanda německého neumí. Stěžovala si mi v poledne, když jsme před školou seděly,

že neumí úlohy udělati. Ani strachem nejedla. Já jsem jí to tedy napsala a dostala jsem od ní dvě homolky za to.«

»Ale tos' neměla od ní bráti,« řekla babička.

»Vždyť já jsem jich nechtěla vzíti, ale ona povídala, že má ještě dvě; byla tak ráda, že jsem jí úlohy napsala, a slíbila, že mi přinese každý den něco, jen abych jí s tou němčinou pomohla. — Proč bych jí to neudělala, viďte?«

»Pomoci jí můžeš, ale ne dělati, sice se tomu nenaučí.«

»I co pak z toho, to nemusí uměti, to se učíme jen tak, že pan učitel chce.«

»Protože pan učitel chce, aby z vás něco bylo, a čím více umíte, tím snáze ve světě projdete. A německá řeč je přece jen potřebná; vidíte, ani nemohu s vaším otcem si pohovořiti.«

»Ale tatínek vám přece všecko rozumí, a vy tatínkovi, a nemluvíte německy. Ale ve Zliči[10]) mluví se jen česky, tedy netřeba Anině uměti německy; povídala, když bude chtít uměti, že může jíti do Němec. Ale pan učitel jinak nedá. A holečku, babičko, on se žádný rád neučí německému diktandu, je těžké; kdyby české bylo, oh je, to by šlo jako otčenáš.«

»Inu, když vy z toho ještě nemáte rozumu, ale máte poslechnouti a všemu rádi se učiti. Zdali pak chlapci poslouchali?«[11])

»I ano, jenže Jeník začal, když pan učitel ze sednice odešel, s chlapci dováděti, až skákali po lavicích. Ale já jsem mu řekla . . «

»Tys mi řekla, ty, já jsem sám přestal, protože jsem slyšel pana učitele!«

»To se dovídám hezkých věcí, máš dohlížeti na jiné, a sám tropíš; jak to?« řekla babička.

---

[10]) Ves půl hodiny na severovýchod od Č. Skalice vzdálená.
[11]) Škola česko-skalická nebyla dle pohlaví rozdělena.
Pozn. spis.

»I babičko,« ozval se Vilém, který posud byl tichý ukazuje Adélce velký kus sladkého dřeva a knížtičku pozlátka, co vyměnil ve škole od jakéhos hocha za krejcar, »i babičko, to jsou rozpustilí ti kluci ve škole až hrůza. Kdybyste viděla, oni skáčou po škamnách a perou se, a dohlížitelé také s nimi.«

»I pro pána krále, co tomu říká pan učitel?«

»To když pan učitel odejde ze školy ven. Když má přijíti, to honem skákají na svá místa, dají ruce na škamnu a je ticho.«

»Nezbedové!« pravila babička.

»A holky si zase hrajou s pannami ve škole, však já jsem to dobře viděl,« žaloval Jan.

»Jste vy to kvítkové z raráškovy zahrady, aby měl učitel s vámi svatou trpělivost,« pravila babička. Děti jí povídaly ještě mnoho o škole a jak se jim cestou dařilo; byla to první [12]) jejich cesta, a nemálo svojí samostatností se pyšnily, jak by se z Paříže vrátily. »A kde máš homolky? snědli jste je?« ptala se ještě babička zkoumajíc, co vše děti jedly, neboť o jejich zdraví starost měla.

»Jednu jsme snědli, druhou jsem si chtěla nechati domů, a když jsem u tabule psala, vyšantročil mi ji Kopřiva z mošinky. Sedí za mnou. Kdybych mu byla co řekla, byl by mně, až bychom šli ze školy, nabuchcoval, ten je pěknej.«

Babička nedala dětem za pravdu, ale v duši si myslila: Vždyť jsme my nebyli lepší. Děti dobře věděly, že je babička shovívavější než matka, ona k mnohému šelmovství, co chlapci provedli, oko zamhouřila, nebránila, když si někdy Barunka zaskotačila, proto se jí také se vším svěřily spíše než matce, která dle své přísné povahy vše přísněji posuzovala. —

Tak tedy se vyučovalo na škole česko-skalické. Až do roku 1848 a někde i déle ve všech českých městech

---

[12]) Toho jara totiž. *Pozn. spis.*

i městečkách školství obecné bylo celkem neb z části německé.[13])

Než přece Barunka, majíc obezřetného a přičinlivého učitele, velmi dobře prospívala. V prvních dvou letech při »dobrých« schopnostech vykazují katalogy školní u Barunky známky »dobré« a »velmi dobré«, v posledním roce při »velmi dobrých« schopnostech známky veskrze »velmi dobré«. Viktorin Keyzlar dal Barunce dobrý základ vědění a co nezmohla škola, to doplnila zkušená, moudrá a o Barunku nanejvýš starostlivá babička.

Roku 1830 v červenci rozloučila se se školou skalickou, aby vzdělání své doplnila ve Chvalkovicích.

Že na školu česko-skalickou Němcová vzpomínala s vděčností, patrno jednak z toho, že r. 1845 pomáhala zakládati tam školskou knihovnu, která hned koncem toho roku měla 474 svazků knih, většinou českých, jednak vysvítá to z dopisu, jejž dne 14. ledna 1860 poslala učiteli česko-skalickému, Josefu Koliskovi, a kde mimo jiné píše: »Přiloženě odesílám několik knih; část jich a sice: Básně Růžičkové,[14]) Pohorskou vesnici, Kytku básniček, Báchorky, Deklamovánky, Dárek pilné mládeži a Benjamina Franklina odevzdal mi jistý spanilomyslný národovec pro školní mládež, ponechávaje mně na vůli, kam a komu to dáti. — Používajíc tohoto dovolení, posílám je mladým svojim krajanům do školy, kamž i já jsem chodívala, a přeju si, Pane učiteli, abyste: Básněmi Růžičkové a Pohorskou vesnicí dvě z nejhodnějších žaček vyšší třídy, Kytkou a Báchorkami dvě z nejpilnějších žaček nižší třídy odměnil. — Dárek pilné mládeži, Deklamovánky a Franklina rozdělte třem nejpořádnějším žákům. — Vy nejlépe věděti budete, Pane učiteli, kteří z Vašich žáků si těch dárků zaslouží; netřeba tedy, abych více něco určovala, prosím jen o to,

[13]) Nyní v celém okresu česko-skalickém (mimo soukromou klášterní školu z Pruska vyhoštěných jeptišek v Č. Skalici) není jediné školy německé neb česko-německé (utraquistické).

[14]) Anna Vlastimila Růžičková, nar. 1828, zemř. 1869. Přeložila též několik povídek.

abyste mně potom jména oněch žáků a žákyň sdělil. — Ostatních několik knih přidávám prozatím pro školní knihovnu ze svých knih, snad se Vám přece pro někoho hodí. — Později seberu Vám více a také jsem řekla Řezáčovi, [15]) aby Vám tam něco poslal.« [16])

II.

Ve Chvalkovicích. »Pan učitel«.

V prázdniny r. 1830 stěhovala se desítiletá Barunka do Chvalkovic. Těžko jí bylo se loučiti se s rodiči, krásným útulným údolíčkem ratibořickým a ještě tíže s babičkou. Neodcházela daleko. Chvalkovice jsou farní osadou na samém rozhraní národnosti české a německé v okresu jaroměřském. Vzdáleny jsou od Ratibořic, ježto cesta jest dosti klikatá, na půl třetí hodiny směrem západním. Byly ve středověku sídlem rytířským slavného českého rodu Chalkovských z Hustiřan. Roku 1618 účastnil se Václav Chvalkovský z Hustiřan stavovského odboje proti Ferdinandovi II., a statky mu po nešťastné bitvě bělohorské zabaveny. Po něm sídleli na Chvalkovicích Dobřenští z Dobřenic až do roku 1798. Od té doby patří Chvalkovice k panství náchodskému. Zámek vystavěn jest na vysokém ostrohu, se tří stran téměř nepřístupném.

Vcházíme širokými vraty do dvora. Na obou stranách prostranného dvora jsou hospodářská stavení, zámek, ležící přímo proti bráně, zastiňuje nám mohutná stará lípa. Přes širokou korunu lípy přeletělo as mnohé století, vždyť kmen její jest silnými železnými obručemi spjat. Než nechme vypráděti samu Němcovou: »Bydleli jsme v starém, někdy rytířském zámku, který stál na skále; při

[15]) Fr. Řezáč (Polehradský) nar. 1819, spisovatel paedagogický

[16]) Z dopisu B. Němcové Jos. Koliskovi, jejž jsem uveřejnil v Nivě brněnské roč. III. č. 7.

něm byl dvůr a veliká zahrada. Pod zámkem byl rybník, zarostlý rákosím; od zámku okolo rybníka do půlkola táhla se vysoká stráň, při vrchu stála stavení, obklopená ovocnými sady a zahradami. Na protějším od zámku konci stráně, *na samém vrchu, stál kostel, fara, škola* a pěknější domky. — Pod zámkem u rybníka při hrázi byl mlýn a pivovar, a od pivovaru táhly se dolů dolinou dvě řady domků a chalup.«[17])

Škola chvalkovická až do nedávna byla utraquistickou, kde však vyučovací jazyk český převládal. Přiškolené osady Střezoměřice, Bukovina, Bukovinka a Výhled byly od Chvalkovic odtrženy a vystavěna jim nová škola — německá. Chvalkovice s českými vesnicemi dostaly také novou školu úplně českou.

Štěstí přálo Barunce i ve Chvalkovicích. Dostala se do bytu správce Alfreda Hocha, přítele otcova, muže vzdělaného a mírného, pod dozor učitele Aug. Purma, který rovněž jako česko-skalický byl učitelem dle líčení Němcové nanejvýš horlivým, mírným a svědomitým. Čeho nedodávalo učení školské, doplňovala bohatá knihovna správcova. Správce sám určoval po zralé úvaze knihy Barunce.

Učitel, kterého Barunka měla ve Chvalkovicích, Aug. Purm, přistěhoval se sem stejnou dobou s Barunkou ze Studnic u České Skalice a působil tu od 23. září 1830 do 28. května 1838, kdy odešel na odpočinek do Červeného Kostelce. V Kostelci pak od 12. září 1837 provdána byla Barunka, takže se s ním častěji asi scházela.

Škola byla dvojtřídní s kursem opakovocím, do něhož chodily děti i patnáctileté, jak jsem se z matrik přesvědčil. Barunka vstoupila do třídy druhé (v Panu učiteli píše, že mezi drobné žáčky).

Základy, jakých nabyla v učení v České Skalici od V. Keyzlara, byly dobré; na těch dále stavěti měli učitel

[17]) Vybrané spisy B. Němcové. Do tisku upravil Fr. Bartoš. Díl II. Pan učitel str. 8.

Aug. Purm a správce ve Chvalkovicích. Oba dostáli své úloze.

Učitele Purma rychle si Barunka oblíbila. »Vlasy jako sníh bílé splývaly mu až po límec, temeno hlavy měl lysé, přikryté obyčejnou černou čepičkou. Tvář měl hodně vráskovanou, ale pěknou, přívětivou, a modré oči jeho se na každého z nás tak laskavě dívaly, že jsem s něho očí spustit nemohla.« [18]) Byl nábožný, mírný, přívětivý a na tehdejší dobu neobyčejně vzdělaný; učil zvláštní dosud neobvyklou methodou názornou.

Od něho naučila se Barunka především neobyčejně krásně psáti, a tož způsobem, jejž nám Němcová líčí v Panu učiteli, na str. 12. — Milovati přírodu, jmenovati jednotlivá kvítka naší květeny učila Barunku již babička; Purm však vštípil jí lásku ku přírodopisu vůbec a to tou měrou, že po celý další život svůj velice ráda a důkladně se zabývala studiem přírodovědeckým a souvisící s ním zdravovědou, jakož i zeměpisem. Zpěvu učila se rovněž ráda, hráti na klavír však dělalo jí obtíže, takže jí učitel jednou bez obalu řekl: »Nemoř se s tím, Bětuško, nech toho, z tebe nebude nikdy zpěvačka ani muzikantka, spíše by z tebe byl dobrý student, kdybys chlapcem byla. Vynalož ten čas na něco užitečnějšího.« [19]) Než v pozdějších letech, kdy sama své dítky dávala hudbě vyučovati, znova se vrátila k hudbě a ráda se jí zabývala, vědouc, že hudba a zpěv nejvíce srdce ušlechťují a mysl zjemňují.

Takovým způsobem neobyčejně nadaná Barunka dovršila školské své učení. »Čemu jsem se tam (ve Chvalkovicích) naučila, to mi zůstalo dobrým základem dalšího učení; a nejen já, ale všichni, kteří jsme tam do školy chodili, na pana učitele s vděčným srdcem pamatovati budeme. Naučilť nás milovati Boha, vlasť a bližního jako sebe samého, a i méně schopní tolik vědomostí nabyli co každému k živobytí nevyhnutelně třeba.« [20])

[18]) Pan učitel, str. 10.
[19]) Pan učitel, str. 19.
[20]) Pan učitel, str. 29.

Třetí rok pobytu svého ve Chvalkovicích věnovala Barunka nejvíce praktickým potřebám budoucího života, učila se totiž ženským pracím, každé volné však chvilky používajíc k tomu, aby se z bohaté knihovny správcovy co nejvíce vzdělala. Správce, znaje veliké nadání Barunčino, sám vzal další její vzdělání do rukou. »Sám mi vybíral knihy; když jsem knihy přečtla, musela jsem mu povídati, co jsem četla; vykládal mi, čemu jsem nerozuměla; mně k vůli stál globus vždy pohotově, abych se v geografii cvičiti mohla . . .

Čítala jsem do noci: Tisíc a jednu noc, Claurenovy povídky,[21]) Van der Velde,[22]) to byla lektura, kterou jsem polykala, a co mi pán nedal, to jsem tajně z bibliotéky si vzala . . . Ale Clauren se mi zhnusil, zamilovala jsem si Tromlitze,[23]) Schillerova dramata, a *začala jsem vypisovati básně.* — V hlavě se mi pletly děje skutečného a báječného světa; chodíc mnohdy jsem snívala, když mne kniha mocně dojala, a nedělala jsem si pranic z toho, když jsem byla vyvolána od učitelky pro roztržitost. Měla jsem jiné věci v hlavě než počítati oka a křížky.«[24])

Roku 1855, kdy bída a neštěstí na Němcovou doléhaly nejvíce, duchem svým nezlomným zalétala do dob zlatého mládí, pokud ještě nebe nezkalené klenulo se nad bezstarostným jejím životem Vzpomínala školy českoskalické a chvalkovické. Viděla před sebou milé tváře starých, svědomitých učitelů svých a tak utvořila jednu ze svých nejkrásnějších povídek. *Pan učitel, shrnuvši dojmy obou škol v obrázek jednolitý,* a postavila učitelům svým, zvláště pak chvalkovickému z vděčnosti pomník »krásnější a trvalejší než pomník mramorový, zdobící hrob jeho,

---

[21]) K. Boh. Heyn (pseudonym Clauren), zemř. 1854. Povídky a romány jeho i českým čtenářům z překladů jsou známy.

[22]) K. Fr., romanopisec německý, velmi oblíbený; zemř. 1824.

[23]) K. A. Witzleben (pseudonym Tromlitz), zemř. 1839 v Drážďanech.

[24]) Sojka, Naši mužové, II., str. 506.

pomník, kterýž sám si vystavěl v srdcích svých vděčných žáků a žákyň.« [25])

Že jest povídka Pan učitel »básní i pravdou« a že nelze ji všude a veskrze bráti za spolehlivý poklad životopisu Němcové, vysvítá z této celé stati, srovná-li se s onou povídkou. Sama Němcová dala *Panu učiteli* název »povídka« a přenesla děj do »Chvalína«, myslíc patrně Chvalkovice na panství náchodském, na něž i popis zámku se hodí.

I s učitelem V. Keyzlarem v České Skalici i s Aug. Purmem, bývalým učitelem chvalkovickým, zase v Červeném Kostelci Němcová zajisté častěji se stýskala a tak vzpomínky ty v pozdějších dobách z paměti jí nevyšly.

Purm nezemřel, jak Němcová udává, ve Chvalkovicích, nýbrž v Červeném Kostelci. Ani předcházející učitel ve Chvalkovicích, k němuž dle povídky *Pan učitel* byla by mohla choditi do školy (srv. Pan učitel, str. 1.), František Černý, nezemřel v místě svého působení, ale v Hronově. Učitel tento nastoupil ve Chvalkovicích 27. září 1805 a setrval ve službě do 16. září 1830, působiv tu celých 25 let.

Do Chvalkovic mimo Barunku z dítek Panklových chodili ještě do školy: Jan od r. 1834—6, Josef 1835—7, Marie 1837, Adéla 1842 a Gustav 1844.

III.

Návrat k babičce.

Po třech letech, téměř dospělá duchem i tělem, Barunka vracela se do útulného Starého bělidla k babičce a pečlivým rodičům. Bylo to v létě r. 1833. Babička jsouc tehdy ještě starostlivější o Barunku než dříve, upravila jí opět lože ve své starosvětské sedničce. Lépe než dříve Barunka chápe dobrotu srdce babiččina, počíná si jí více

[25] Pan učitel, str. 35.

ještě vážiti a proto vyptává se jí na všecky podrobnosti života jejího, na kroj, způsob života, zvyky a obyčeje horského lidu. Barunka vniká znenáhla do tajemné dílny ducha národního. Nutí babičku, aby znova a znova vypravovala jí ne však pohádky, nýbrž o celém způsobu života lidu venkovského, jejž tak sobě zamilovala. Jsouc stále po boku babičce, jež byla vzorem dobroty a prostoty našeho lidu, sama vnímala do měkkého srdce svého tu *dobrotu a prostotu* babiččinu, které se tak v pozdějších spisech jejích podivujeme. Žádná dosud starost, žádná trýzeň duševní nekalila Barunce zlatého mládí.

»Její krása se rozvila. Černé lesklé vlasy s modravým odstínem, čelo vysoké a široké, obočí temně černé, srůstající černavým stínem nad očima kouzelnýma. Byly to oči krásně zelenavé, jako pohorské jezero, s výrazem bolestně démonickým, nos rovný a zcela přiměřený, ústa tak malá, jak oči byly velké, tak usmívavá, vlídná, líbezná, jak byly oči zádumčivé. Do brady byl důlek vtisknut, a pleť aksamítová, zralé broskvi sestersky podobná, tvořila okrouhlé slovanské líce. Němcová byla postavy spíše velké, plné a štíhlé. Krk její a ruce byly labutí. Byla to krása uchvacující, jakou mezi vyhlášenou krásou českých žen přece ještě zřídka potkáváme. Se zalíbením hladívaly staré ruce babiččiny to ruměnné líce, rozvíjející se každým dnem novou krásou.« [26])

Vévodkyně záhy všimla sobě tohoto neobyčejně krásného a duchaplného děvčete. Poznavši touhu Barunčinu po četbě, otevřela jí bohatou svou zámeckou knihovnu. Stávalo se nezřídka, že se babička probouzela již z prvního spánku, když Barunka teprv světlo zhášela. Tato četba však byla vesměs německá. Málo kdy dostala se Barunce nějaká česká kniha do rukou a to náhodou, na př. historie o Jenovefě. [27])

[26]) S. Podlipská, str. 13.

[27]) Oblíbená to četba lidu našeho té doby. Titul její zní: Velmi pěkná a pohnutedlná a čtení hodná historie o nevinně soužené sv. Pfalchraběnce Genofevě. V Příbrami 1757.

Takto české vychování její domácí a školské přicházelo ve spor a pronikalo se se vzděláním, plynoucím z německé četby její; a dvojí tento směr vzdělání, ryze českého a cizího západního, lze také dobře sledovati v celém životě Němcové i jejích spisech, zvláště ovšem v Pohorské vesnici. Barunka jednou nohou stála v táboře českém, druhou v německém. Šťastnou jen náhodou vykročila na půdu českou, pro niž později tolik dobrého vykonala. Ve svém srdci Barunka byla Češkou, cítící úplně s lidem českým, Češkou však dosud *neuvědomělou.* Již v Ratibořicích, když roznícena byla buď krásou přírody neb vznešenou básní nějakou ze zámecké knihovny, chopila se péra a nevědouc toho ani příčiny, *psala básničky — německé.* Za přítelkyni měla známou z Babičky Mančinku ze mlýna, která jí byla nyní jedinou družkou. Do mlýna scházelo se mnoho lidí z okolí; ty ráda poslouchala Barunka vyprávěti, sama na všecky podrobnosti života venkovského, na způsoby, obyčeje i kroj lidu se vyptávala a čeho třeba, si zapisovala *česky.* Zápisky dobře jí později posloužily. Tuto velikou lásku k lidu venkovskému vštípila jí babička. Než o duševním životě národa českého, který od let třicátých již značně mohutněl, neměla ještě tušení. Česká kniha z té doby nenašla cesty do koutka ratibořického.

Tak dospívala Barunka v pannu krásnou, svěží, zdravou, s vychováním základu českého, nátěru však německého. Přiblížil se rok 1836. Otec její byl povýšen za osobního štolbu zámeckého, a vykázán mu byt také v domě úřednickém hned vedle zámku samého.

Barunka se odstěhovala ze Starého bělidla, v němž tolik blažených chvil zažila, — na vždy. Věc tato sama o sobě dosti nepatrná, nadělala mnoho starostí rodičům i babičce. Zámek byl v létě plný úřednictva a mladých, cizích šlechticů.[28]) Babička strachem o Barunku trnula a

[28]) Hejskové, jací byli hosty v zámku, a pak mladí zhýralí úředníci utkvěli dobře v paměti Němcové, jak se dočísti lze v Babičce na str. 145. a násl.

mřela; otec pak poznávaje, že v takové nevázané a bezohledné společnosti mohlo by posavadní ušlechtilé a bezúhonné vychování sličné dcerušky jeho vzíti zkázu, chtěl ji oddáliti tím, že by si založila vlastní rodinný krb.

Toho roku přivedl si jednou Pankl hosta v uniformě pohraničných finančních strážníků. Byl to respicient *Josef Němec* z Červeného Kostelce, vzdáleného od Ratibořic pouze půl druhé hodiny. „Byl vysokého vzrůstu, daleko nad obyčejnou míru, tváři snědé, rysů přísných, černovlasý, černooký, mluvil velmi hlasitě.“ [29]) Rázem zamiloval si sličnou Barunku; také Barunce líbil se vážný, usedlý a neobyčejně vzdělaný Němec. Babička, dobře jsouc zkušená povah lidských, brzo poznala dobré stránky nápadníka Barunčina a sama jí ho schvalovala.

To rozhodlo — Barunka se zasnoubila.

Němec docházel potom častěji do Ratibořic, a časem babička i Barunka těšily se nejvíce z toho, že je Němec přes své jméno Čechem upřímným a rázným. Čechem, jakých tenkráte málo bylo mezi úřednictvem. Již nevadilo Barunce, že je mu právě jednou tolik let, kolik jí samé. Narodil se totiž Němec v Novém Bydžově roku 1805. V básni *Moje vlasť,* vydané ve Květech r. 1843, s hrdostí vyznává:

„Čechu srdce jsem zadala,
Vlastence za muže mám.“ [30])

IV.

V Červeném Kostelci a v Polné. — „Chudí lidé“.

Dne 12. září 1837 slavila Barunka sňatek svůj s Josefem Němcem ve chrámu Páně česko-skalickém.

Po svatbě odstěhovala se za mužem do nedalekého Červeného Kostelce, odkud rodiče i babičku často mohla navštěvovati. Proto loučení její bylo dosti snadné.

---

[29]) S. Podlipská, str. 15.

[30]) Božena Němcová, v životě i spisech. Napsal Josef Hanuš. V Praze 1889, str. 27.

Červený Kostelec.

Červený Kostelec byl tehdáž městem nepatrným, tichým a klidným jako jiná městečka horská. Obyvatelstvo z části se živilo řemeslem a obchodem, zámožnější též rolnictvím. Chudý lid provozoval tkalcovinu. Ježto v Podkrkonoší všude daří se výborný len, jest průmysl tkalcovský do dnešní doby tam hlavním pramenem výživy. Průmysl továrnický povznesl za dob našich Červený Kostelec na město rozsáhlé, plné ruchu a života. Závody jsou, jako byly, posud skoro vesměs v rukou českých. Roku 1890 bylo v městě již 3200 obyvatel.

V Kostelci Němcová dosud nebyla. I tázala se známého pána[31]) na okolnosti podrobnější „Oh to je hnízdo!“ řekl mi. „Tam se vám znechce bydleti. Ani pořádného bytu tam nedostanete, ani co by k potřebám pořádného žití sloužilo. Suďte z toho, že tam ani doktora nemají; hodinu cesty musí se proň posílati až do lázní.[32]) Purkmistra také nemají, jen rychtáře; a ten jest jako sedlák. Dlažby tam není, ani procházek, a společnost až běda. Jediný člověk, s kterým se hodí mluviti, je farář.“

Byt si vyhledala Němcová na náměstí proti faře v domě kupce Aug. Hulka,[33]) jejž mistrně, ale také věrně dle skutečné jeho povahy vyličuje. Dům tento, patřící nyní poštmistru panu Janu Wolfovi, znám jest asi mnohým čtenářům z obrazu K. Štapfrova.[34])

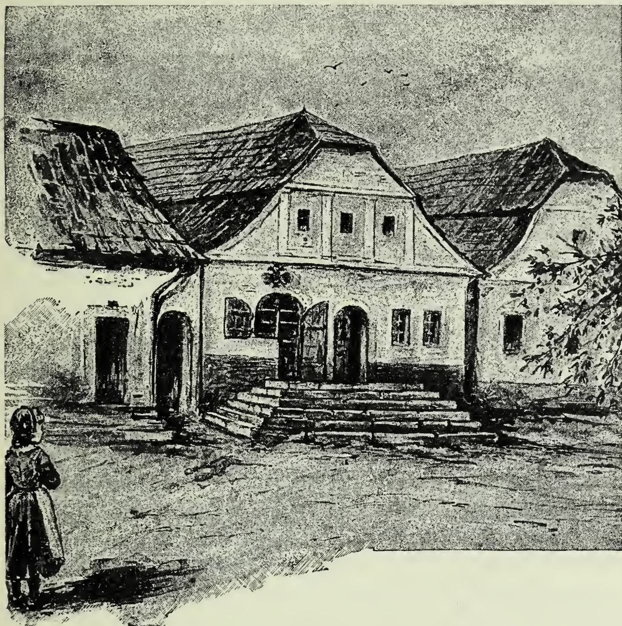
„Celé průčelí bylo bílé jako sníh, u oken byly letní zelené okenice, hlavní dvéře a vedle nich jedny od polovice se skleněnými okny byly hnědé. Za sklem těch dveří bylo viděti rozličné věci: kalouny, vřetena, trubku malovanou, dýmky, fíky, míče, strakaté harasky — slovem: věci, které svědčiti měly, že tam bydlí *kupec* . . . Vstoupila jsem do prostranné, čisté světnice . . . U stolu seděla domácí paní, buclatá, velmi veselé, přívětivé tváři, v černém

[31]) Boženy Němcové Sebrané spisy. Díl III. Chudí lidé, str. 149. V Praze, 1869.

[32]) Malo-Svatoňovských. *Pozn. spis.*

[33]) „Hloušek“ v Chudých lidech, str. 157.

[34]) Illustr. vyd. Babičky, v Praze 1891.

Dům kupce Hulka v Červ. Kostelci.

kabátku, dlouhé sukni, mající červený hedvábný šátek uvázaný na hlavě. Sedíc u vysokého kolovrátku tak zvaného kozlíku, předla len. Hned vedle ní protahoval se mourovatý kocour. U nízkých kamen, při nichž i plotna byla, seděl na lavici domácí pán, nevelký, spíše hubený než tlustý, snědé tváři, ale velmi dobrého vzezření. Měl na sobě tmavomodrou kazajku, též takovou vestu i spodky dole vyhrnuté, bílý šátek na krku, pantofle a na hlavě aksamítovou čepičku na způsob malé homole cukru, kterou, když jsem přišla, smekl. Pod čepičkou se mu kroužilo na

sta kroužků, které mu k jeho dobré tváři mnohem lépe slušely než ta čepice; ale on o tom, myslím, ani nevěděl. Seděl u nízkého kolovratu a předl koudel, čemuž jsem se nepodivila, vědouc, že v té krajině muži, ženy i děti předou.“ [35])

Tam se tedy mladá Němcová přestěhovala a milou svou povahou ihned dobyla si srdce obou manželů kupcových, které nám tak rozkošným způsobem vylíčila r. 1857 v povídce „*Chudí lidé*“. Zdomácněla tu brzo a pokládána byla jako členem rodiny dobromyslného kupce. Mladé paní bylo pravou útěchou, že dostala se do rodiny tak hodné, pořádné a sdílné.

Manžel její, maje nesmírně obtížnou službu, dlel více mimo dům než doma. V krajině té posud podloudnictví z pruského Slezska jest zamilovaným řemeslem lidí odvážných a dobrodružných. Služba plná odpovědnosti rozčilovala Němce nesmírně. Mimo to konal ji ne rád, jen z přinucení. Němec byl měl ve svém mládí jiné plány do budoucnosti, než boje s podloudníky za deště a sněhu. Jsa synem zámožných rodičů, (jeho otec byl měšťanem a kloboučníkem v Novém Bydžově) studoval gymnasium v Hradci Králové a později filosofii (nynější třídu sedmou a osmou) v Praze. Pro jakousi demonstraci byl r. 1824 násilně odveden k vojsku a na vždy se studií stržen. Proti své vůli r. 1835 přeložen byl k finanční stráži do Č. Kostelce v hodnosti respicienta. Nespokojenost se svým stavem, roztrpčenost pro stálé půtky s podloudníky, jež přísně a neúprosně pronásledoval, ústrky, jakých dosud mu bylo zakoušeti, ač byl mužem venkoncem poctivým — — to vše přirozeně neblaze působilo i v domácnosti, jinak dosti útulné a šťastné.

Sedmnáctileté paní bylo teskno a smutno, nebyla spokojena. Duch její, který dosud tak volně zalétal do říše poesie a všeho krásného, neměl zde potravy. Proto často

[35]) Chudí lidé, str. 151.

návštěvou zavítávala odtud k babičce a rodičům, hledajíc tam nových sil a duševního poklidu.

Než přece pomalu uvykala samotě, zvláště v domě tak milém, jako byl Hulkův. Sousedy brzo si zamilovala. „Seznamovalať se snadno a vzbouzela sympatii, kdekoli se ukázala. Rovněž tak získala si též důvěru u lidí a bývalo milo svěřiti se se vším jejímu srdci, vždy soucitně otevřenému. Mělať u veliké míře nejkrásnější tu vlastnost, že uměla plakati se smutnými a smáti se s veselými. Byla ráda dětinná a říkávala s neodolatelným smíchem: „Eh, já jsem paní jako nepaní“ a zpívala, hrála, skákala s mládeží.“ [36])

Není tedy divu, že Němcová v pozdějších svých povídkách tak věrně, přesně, dokonale a *realisticky* líčí povahy vzaté z našeho lidu. Mělať před duševním svým zrakem, spisujíc tu onu povídku, vždy *určitou* osobu před sebou, jak jednala a žila. Nikdy si hrdinu neb hrdinku povídky nevymýšlela, nýbrž brala je ze života skutečného. Ukázali jsme již, že v *Panu učiteli* měla na mysli učitele svého Aug. Purma, v *Chudých lidech* rodinu Hulkovu. Také nejbohatší plátenník kostelecký, jejž nazývá Němcová Martoněm, vzat je ze skutečnosti. Jmenovalť se Jos. Mach. „Měl syna a dvě dcery. Lehkomyslností synovou a mnohými ztrátami v obchodě pozbyl mnoho jmění, a co zbylo, ztrávil požár, takže rodina úplně na mizinu přišla.“ [37]) Tak tomu bylo i v *Babičce*. Vedle babičky *skutečné* rozkošným způsobem vylíčila *mlynáře* Ignáce Ludra, Rizenburského *myslivce* Ant. Peterku; i nešťastná Viktorka byla osobou *skutečnou*. V samotě a opuštěnosti, ke které byla Němcová odsouzena neblahými poměry v Kostelci, vyhledávala styku s lidem, s lidem však *jen dobrým* a *nezkaženým*. Špatní lidé mysli její byli protivni; s těmi se nestýkala, jimi se v mysli neobírala, a také je v po-

[36]) S. Podlipská, str. 16.

[37]) Zpráva p. F. J. Stejskala, majetníka tkalcovny v Č. Kostelci; v soukromém dopise ze dne 16. března 1894.

vídkách jejích zřídka nalézáme. Němcová volila téměř bez výminky lidi dobré, a proto její povídky mají tak nesmírně velikou *cenu vzdělávací*, tím větší, že brala je pouze ze skutečného života. Každá osoba v jejích povídkách je tedy *typem* ze skutečnosti, a to ze skutečnosti *české*.

Ježto četby německé, které byla dosud Němcová uvykla, v Kostelci nebylo, a o české literatuře novější neměla zdání, zabývala se nejvíce tím, že studovala své okolí, lid, ptala se na jeho obyčeje, kroj, slavnosti, poslouchala místní pověsti a pohádky, což vše si bedlivě zapisovala *do zápisníku po česku*. Na základě toho zápisníku sepsala *teprve roku 1857* svou mistrnou, v každé příčině dokonalou povídku *Chudí lidé*. To vedlo k domnění, že ji napsala již v Kostelci. V *Chudých lidech* jsou některá místa krásy neobyčejné, ba posud nepřekonané v naší literatuře, která zcela jasně dokazují, že povídka ta *není prací začátečnickou*, nýbrž že psána jest v době, kdy Němcová mistrně vládla pérem. Zmiňujeme se pouze o tom, jak popisuje oheň v Kostelci (str. 160), jak vyličuje rodinu Hlouškovu a zvláště Jakuba Halinu. Kdož by, maje smysl pro skutečnou poesii, nepokochal se na př. tímto líčením: „Po jídle chvíli poseděli [38]) bavíce se rozmluvou, pak se ještě na chvíli po zahradě procházeli a pak vešli do fary. Na to za dlouhou chvíli ozvaly se z otevřených oken líbezné zvuky dvojích houslí.

„Poslouchejte, maminko, tatínku!“ volala Francla do okna, „pojďte ven, vždyť dnes velebný pán s učitelem hraje!“

„Ti to znají — a proč by neznali?“ ozvala se domácí na prahu, a z okna vykukovaly konce černé čepičky. Vážné a těžké to byly kusy, co hráli. Lidé poslouchali dlouho; když pak se stmívati začalo, šli posluchači spat, okna u fary se zavřela a zvuky houslí zněly temně, až i umlkly. Tu a tam ozval se ještě smích neb piskot, štěkot psa, klapání dřevěnek neb bouchnutí vrat. Pak se ukázala

[38]) Velebný pán s učitelem; Chudí lidé, str. 165.

před farskými dveřmi služka se světlem, pustila pana učitele ze vrátek, dala: „Dobrou noc!“ a zamkla. Světla pomalu zcela pozhasínala, jen na obloze nebeské ta věčně zářící světla jasněji svítila, osvětlujíce temný plášť noci, do něhož Bůh zemi zahalil, aby po denním vedru pookřála. Tu se ozval z křovin ve farské zahradě sladký tlukot slavíka; hned na to rozevřelo se na faře jedno okno do zahrady a temný stín se z něho vyhnul. Poslouchal tu umělec umělce.“ —

Horský lid měl a dosud má nejvíce *pohádek*. Mnoho jich Němcová slyšela od babičky, a dobře si je zapamatovala. Záliba, kterou k nim měla v dětských letech, znova se v ní probudila a pilně si je v Kostelci zaznamenávala, ovšem stručně pro svou potřebu, nevědouc ještě, jakou cenu mají pohádky národní neporušené a vypravované tak, jak v lidu se zachovaly. Z „*pohádek českých*“ [39]) patrně pocházejí z okolí kosteleckého a vůbec z Podkrkonoší *O Nesytovi, Devět křížů*, *Silný Ctibor* a *Rozkoš*. Ostatní, jsouce rázu všeobecného, nemají na sobě určitější známky, kde vznikly.

Látku k povídce *Dobrý člověk*, zdá se, že Němcová nepoznala v Kostelci, nýbrž dříve již v Ratibořicích, podobně jako k povídce *Dlouhá noc*.

Dvě události dotkly se hluboce Němcové v Kostelci: smrt zbožňované babičky a milovaného učitele chvalkovického. Babička chřadla a zesychala, až jednoho dne dcera rozeslala listy na všecky strany, aby příbuzní přišli se s ní rozloučit. „Nejprvnější ze všech byla Barunka, ta přišla zároveň se slavíkem; on se usadil ve svém hnízdečku u babiččina okna . . . Byly zase spolu, tytéž tóny k nim zaznívaly, byly to tytéž hvězdičky, na něž se kdysi spolu dívávaly, — tytéž ruce spočívaly na hlavě Barunčině, byla to táž hlava, *ale jiné myšlenky se v ní rodily a jinými city byly ty slzy vyroněny*, které viděla babička

[39]) Vyd. Fr. Bartoš, v Telči r. 1893.

nyní téci po tvářích své milené vnučky, než ty slzičky, které s usmíváním milým utírávala s růžového líce, tehdáž, když ještě děvče v postýlce líhalo. *Ty zrosily jen, ale nezkalily oči*... Bylo druhý den k večeru po návratu dětí, když babička tiše skonávala. Barunka jí předříkávala modlitbu umírajících; babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřeno zůstalo na krucifix, nad ložem visící, dech se zatajil. — Plamínek života jejího zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše ztráveno. Barunka zatlačila jí oči.“ [40])

Jen kratinký čas stýkala se Němcová v Kostelci se svým bývalým učitelem z Chvalkovic. I on vykonav svůj úkol na zemi, uložen byl v ní k věčnému odpočinku. [41])

Pozbyvši dvou milovaných duší, které jí vedle rodičů nejvíce poutaly k místu, snáze opouštěla tichý Kostelec. Němcové nikdy nebylo dopřáno prodleti na témže místě delší čas. Již roku 1838 manžel její přeložen byl na zcela krátkou dobu do Josefova u Jaroměře a odtud do Litomyšle, kde se přátelsky seznámila s Dobromilou Rettigovou, známou již spisovatelkou. Následujícího roku byv povýšen za komisaře, odebral se do Polné, [42]) okresního to města v kraji čáslavském.

Z hor do hor! To právě Němcovou nejvíce těšilo, že nedostala se do krajiny rovinaté, jednotvárné.

Polná bylo město třikrát tak lidnaté jako Kostelec, čilejší, zámožnější a veselejší. Jako v Kostelci i zde chudý lid provozuje tkalcovinu; mimo to bývalo zde silně zastoupeno soukennictví a kloboučnictví. Obyvatelstva čítá se nyní v Polné na 5000 hlav, až na nepatrné výminky veskrz českého.

---

[40]) Babička, str. 303.

[41]) Poslední jeho slova byla: „Zde jest úkol můj dokonán, umru pokojně a děkuji Bohu, že požehnal praci mé.“ Pan učitel, str. 33.

[42]) Viz Riegrův Slovník naučný, díl V., str. 698.

Ruch český, který v letech čtyřicátých tak slibně počal hýbati Prahou, nemohl se nedotknouti obyvatelstva města tak lidnatého a zámožného, jakým byla Polná.

Právě když i ženy české v Praze, jako citüplná a něžná jeptiška v klášteře alžbětinském *Marie Antonie*, známá pode jménem Dobrovlastky (jmenovala se vlastně Josefa Pedálová a nar. r. 1780 na Vyšehradě), jejíž dopisy k Čelakovskému vždycky budou jímati srdce tklivým kouzlem, nebo *Magdalena Dobromila Rettigová* (1785—1845), zvláště pak ušlechtilá a spanilá *Bohuslava Rajská* (vl. Antonie Reisová, roz. 1817 v Praze), pozdější choť Fr. L. Čelakovského, která založila zvláštní společnost dívek českých, jejíž cílem bylo odchovati zbědovanému národu vlastenecky smýšlející matky a učitelky (viz překrásné a vroucí dopisy její ve sbírce Z let probuzení vydané), počaly se účinně organisovati a spojovati k tomu šlechetnému účelu, aby mužům vlasteneckým, seč síly jejich byly, při probouzení lidu našeho pomáhaly, a když vědomí české stále širší vrstvy společnosti zabíralo, Němcová přistěhovala se do Polné. Sotva se ubytovala, pátrala v prázdných chvílích po četbě, jíž tak pohřešovala v Kostelci. Jsouc, jak už známo, povahy velmi milé, příjemné a sdílné, brzo seznámila se s osobami důležitějšími v městě i okolí.

S. Podlipská v životopise Bož. Němcové praví,[43]) že zejména „farář Kunz“ ochotně nabídl Němcové svou knihovnu. Chtěje se o něm dopátrati určitějších zpráv, obrátil jsem se dopisem na vdp. J. Šimka, děkana v Polné, kterýž se vzácnou ochotou vyhověv mé žádosti, píše:[44]) *Ignác Kunz,* nar. dne 31. července 1814 v Jaroslavi u Rychnova nad Kněžnou, na kněžství posvěcen 15. července 1839, byl do března 1840 vypomáhajícím knězem v Borové u Přibislavě, do února r. 1841 *kaplanem v Dolní*

[43]) Str. 19. — Jos. Hanuš na str. 28. udává „kaplana Kunze“.
[44]) V soukromém listě ze dne 14. března 1894.

Krupé u Německého Brodu, pak do počátku 1844 kaplanem v Novém Městě nad Metují, od té doby do 3. ledna 1855 kaplanem, do 28. října 1859 administrátorem, odtud do 19. pros. 1870 děkanem v Polné. Byl muž v každé příčině vzdělaný, upřímný národovec a horlivý kněz.“

V jiném listě [45]) dotvrzuje p. děkan J. Šimek, že od r. 1839—1842 děkanem v Polné byl Matěj Sluga, jenž zemřel roku 1854, maje 74 roky, kaplany pak že byli František Vítek, *Josef Tapín Khun* a Josef Seidl. Z listů těchto patrno, buď že Němcovou do literatury české uvedl v Polné kaplan Josef Khun aneb kaplan z Dolní Krupé Ignác Kunz; jeť Dolní Krupá od Polné vzdálena pouze tři hodiny. V Polné dostaly se jí do rukou posavadní *spisy Tylovy*, první to české knihy z nejnovější zábavné literatury, jež Němcová viděla. Tylovy spisy vůbec vykonávaly divy ve směru našeho probuzení.

„V tom záleží největší zásluha Tylova,“ píše J. L. Turnovský v Životě a době J. K. Tyla (v Praze 1892) na str. 323, „že dovedl vlastenectví vštípiti lidu našemu v srdce. Kdežto před Tylem bylo vlastenectví české obmezeno pouze na kruh nečetných učenců, kněží a učitelů, proniklo působením Tylovým a některých přátel jeho do všech téměř vrstev našeho národa. Kde národního uvědomění nebylo, kde myšlenka česká byla ušlapána, kde zvuk českého jazyka byl dávno umlkl, tam vystoupil Tyl s duchem neunavně svěžím a nedbaje přízně nebo nepřízně, zjednával průchod myšlence národní v kruhy, v nichž do té doby lidská srdce ode všeho se odvracela, co mělo ráz a znak český. I není planou frásí výrok Vorlíčkův, [46]) že Tyl a přítel jeho Rubeš [47]) naučili více lidu po česku

---

[45]) Ze dne 17. března 1894. „Tapín“ jest jméno sv. biskupa a vyznavače.

[46]) Fr. Lad. Vorlíček, nar. 1827, zemřel 1865. Byl znamenitým překladatelem románů z polštiny.

[47]) Fr. Jar. Rubeš nar. 1814, známý a vyborný skladatel deklamovánek a povídek. Zemřel 1853.

čísti, jednati a cítiti, rozšířili více osvěty a vzdělání v národě, než sklady pověstných gramatik.“

Tyl dobře postřehl též, že nelze probuditi trvale lidu českého, zůstanou-li ženy české neuvědomělými, a proto ve svých časopisech, Jindy a nyní, ve Květech a Vlastimilu, stále vybízel ženy a dívky české ku spolupůsobení na obrodě českém. Říkával často: „*Postarejme se, aby naše dívky neostýchaly se vystupovati jakožto Češky, a zajisté velkých pokroků v snažení svém učiníme; neboť postaví-li se dívky v čelo bojovníků o povznesení a zvelebení národnosti, kdož bude moci jim odolati?*“ [48])

Rouška, kterou oči Němcové posud byly zastřeny, spadla — rázem prohledla a stala se z ní Češka uvědomělá, jež před sebou viděla jasně celou svou budoucnost, jako Tyl *pracovati a obětovati síly ducha svého vlasti a národu.* Prvním skutkem jejím bylo, že *spálila* ihned všecky *básničky německé,* jež dosud byla napsala a s týmž chvatem, jako kdysi ve Chvalkovicích a Ratibořicích do německé literatury, nyní do české se vrhla a nepřestala dříve, až posavadní celou literární produkci českou, pokud to ovšem bylo lze, seznala. Doba polenská byla Němcové jen dobou pilné a svědomité přípravy k cíli, jejž si ihned, jakmile se v ní české vědomí probudilo, byla zvolila. Především nesla se její snaha k tomu, aby poznala vše, co posud v novější literatuře vyšlo. To bylo tehdáž dosti snadné. Jednak spisů českých samostatných bylo po skrovnu, jednak každý uvědomělý český kněz byl pilným odběratelem právě vydaných knih čili byl tak zvaným *stálcem.* „Okolo roku 1836 u mladších spisovatelů v Praze vzešla myšlenka, by pro odbírání knih vědeckého a poučného obsahu se shledávali *stálí* odběratelé, kteří by každou takovou česky vydanou knihu stůj co stůj nejen *najisto odebírati* se zavázali, ale i ve svém okolí přátele stejně smýšlející *ku předplacení* na podobné spisy *pobízeli.* Měly se tak pojistiti aspoň nejnutnější nakladatelské po-

[48]) Turnovského Život Tylův str. 39.

třeby; o nějakém důstojném honorování spisovatelů tenkrát arci nemohlo býti ještě ani řeči. Takovým odběratelům pak dáno jméno „*stálcův*".[49]) Že *stálci*, pokud mohli, odbírali a rozšiřovali také zábavné spisy a časopisy, vysvítá z korrespondence (Z dob našeho probuzení), uveřejněné F. Cenským.[50]) Od takovýchto mužů snadno mohla poznati současný rozvoj písemnictva našeho.

Když Němcová takto pilným a svědomitým studiem vnikla do literatury naší, sama začala se cvičiti a psáti *české básně* směru ovšem nadšeně vlasteneckého. Dařilo se jí to dosti málo, neboť chyběly jí základy české prosodie a metriky, a tak po několika nezdařených pokusech jala se psáti po paměti a dle zápisníku *pohádky,* jichž tolik posud byla poznala. Že je i v Polné pilně sbírala a obsah stručně si zaznamenávala, možno předpokládati; tušilať již důležitost jejich. Vždyť v její právě době v tom směru nastal po zemích českých čilý ruch.

Jsouc studiem všecka zabrána, Němcová nechodila jako v Kostelci na návštěvy svých sousedův a sousedek. Z té příčiny ani jediná povídka nepřipomíná nám pobytu jejího v Polné. Ni jedné *typické osoby polenské* si nevštípila v paměť, aby jí později mistrným způsobem použila v některé povídce.

V Praze zatím působením nadšených mužův i žen probuzení české tak daleko pokročilo, že se Čechové od-

---

[49]) Ferd. Čenský str. 32.

[50]) F. Čenský (nar. 1829), c. a k. major a prof. voj. akademie ve Vídeňském Novém Městě, vynikl jako spisovatel vojenský a literární historik. — Zakladatelem a nejhorlivějším sběratelem stálců zdá se býti duchaplný dr. K. Slavoj Amerling. Roku 1844 bylo jich ještě asi 183 (jména jejich uvedena jsou ku konci překladu Odysseie, vyd. od Ant. Lišky), z nichž *přes polovici* byli kněží. Znenáhla výborné toto zařízeni se rozpadávalo, když totiž české knihtiskařstvo a knihkupectvo jsouc organisováno, samo počalo se starati o odběratele vydaných knih. Roku 1877 založen však opět podobný spolek Stálcův v Praze od kroužku nadšených studentů, který blahodějně působí podnes.

hodlali uspořádati *první český ples*, aby ukázali, že jsou zde a že dosti jich a že netřeba se jim déle skrývati. Bylo to dne *5. února 1840,* když celá česká uvědomělá společnost sešla se na ples do Konviktu. Nadšení nevídané prochvívalo Čechy, ale bylo také mnoho posměšků od Němců a lidí neuvědomělých. Jako elektrický proud působil tento první ples v Praze i po venkově: „V Praze počaly se věci způsobem až nápadným k lepšímu obraceti, hovor český zazníval na místech veřejných — a to byl tehdy úspěch znamenitý.“ [51]) Když r. 1841 chystal se druhý bál český, potkali se pořadatelé s některými překážkami se strany úřadů příslušných, ale tím nedali se odstrašiti. V čelo plesového stálého výboru postavil se neohrožený Fr. Lad. Rieger a přes všecky překážky v cestu sobě kladené řídil české plesy tyto (od r. 1848 *Národní besedy* zvané) rok co rok až do dob našich.

Zpráva o podařeném českém prvním plesu velice pobouřila mysl Němcové. Toužila po Praze, aby se, jsouc úplně připravena a obrněna, s mladistvým zápalem geniálního svého ducha účastniti mohla *činně* ruchu českého. Nepomýšlela posud na to státi se českou spisovatelkou, chtěla však pracovati neunavně a pomáhati šlechetným zápasníkům v jejich boji. Příležitost spatřiti poprvé Prahu, poskytla jí smutná příhoda. Byloť jí hledati rady zkušeného lékaře. Z časopisů jí známých dočítala se mnoho o výtečném lékaři pražském dru J. Čejkovi, k němuž se tedy na poradu vybrala v létě r. 1840. Od té doby zůstala s ním v trvalém styku přátelském.

Manžel její, nemoha odolati stálým prosbám, zažádal, aby přeložen byl do Prahy, což se také stalo. Ku konci roku 1841 Němcovi stěhovali se do matičky Prahy. Marně bychom se pokoušeli vylíčit radostné city Němcové, když se blížila ku Praze, k pobytu, jak se ubohá domnívala, trvalému.

---

[51]) Turnovský, str. 81.

V.

První pobyt v Praze.

1. „Básně."

Sotva že se Němcová usídlila (na Poříčí), navštívila svého lékařského rádce a přítele, dra Cejku, manžel její pak vyhledal si starého svého druha, šlechetného a nezištného Frantu Šumavského. Těmi muži dostala se Němcová do kruhu českých spisovatelů a buditelů. Mužové ti, manželky jejich a některé dívky scházívaly se ku společným úradám ve volné společnosti, obyčejně do bytu některého z nich. Přátelství mezi nimi tak bylo důvěrné a upřímné, že téměř všichni na vzájem si tykali.

Roku 1846 podnětem jejich zřízena *Měšťanská Beseda,* jejíž prvním předsedou byl dr. Jos. Frič a která posud je střediskem a útulkem české vzdělané společnosti pražské.

Záhy stal se byt Němcových ohniskem české intelligence. „Mladistvá krásná ženuška byla takořka modlou srdcí básnicky naladěných, vše se jí kořilo, vše se jí obětovalo, zraky všech povznášely se k hvězdě tak jasně zářící, vše velebilo duchaplnou paní, jež velké myšlenky o zdar vlasti v srdci svém chovala a v kruhu přátelském konečně *vlasti se byla zasvětila.*" [52])

Vedle Čejky byl Němcové upřímným přítelem klassicky vzdělaný Václ. Nebeský. Oba poznávajíce, že Němcová neobyčejně krásně, souvisle a plynně ve společnosti dovede vypravovati a že duch její jest geniální, jakého dosud nepoznali, vybízeli ji ku práci literární. Nebeský, vida její první pokusy básnické z Polné, sám se uvolil, že ji zasvětí v tajnosti prosodie a metriky české. Němcová byla žačkou přehorlivou a rychle chápavou. Než i v próse třeba bylo Němcové dávati hodiny, ježto v řeči užívala mnoho germanismů a slov nečeských. Čejka vyhledal Němcové znamenitého učitele češtiny, jemuž bylo jméno

[52]) J. Sojka, str. 511.

Bohuslava Rajská.

Pavlas.[53]) Manžel její k tomu nejen svolil, ale sám se horlivě s ní učil. A tak celý rok 1842 Němcová věnovala na dovršení svého vzdělání a zvláště k tomu cíli, aby

[53]) J. Hanuš, str. 31.

mluvila a psala správně česky. Častým hostem byla v rodině dra Jos. Friče, jehož manželka Johanna upřímně zamilovala si duchaplnou Němcovou. U Fričů scházely se vlastenecké dívky.[54]) Tam poznala také jemnocitnou Bohuslavu Rajskou, s kterou až do její předčasné smrti r. 1852 udržovala upřímné a tklivé přátelství. Rajská mocně působila na Němcovou svou neobyčejnou u tehdejších žen vzdělaností, vlasteneckým nadšením a podnikavostí. S veškerou svou energií zasazovala se Rajská o zřízení dívčího ústavu českého, kteroužto školu důležitou také po mnohých a mnohých překážkách založila a sama řídila.[55]) Velké zásluhy o Němcovou má však též K. Jar. Erben, přední sběratel národních písní a báchorek českých a sám básník Bohem posvěcený. Ten odhalil Němcové důležitost pohádek, jichž tolik znala od babičky a sama byla sebrala, jejichž však význam teprve v Polné počala chápati. Znenáhla rozšiřoval se obzor jejích vědomostí. Vlasteneckým svým nadšením a neobyčejnou duchaplností dostala se brzo v popředí mezi ženami českými, a nabyla ve všech kruzích vlasteneckých neobyčejné vážnosti. Zvláště Tyl vážil si Němcové velice, ona pak pohlížela k němu se zvláštní úctou jako k muži, jenž ukázal jí cestu života.

Toho roku znova těžce se rozstonala. „Čejka byl k ní povolán. Ležela bez sebe na loži a když se vzkřísila ze mdloby, hrozila se, že má žíti dále... Tu pozdvihla oči a viděla nad sebou obličej Čejkův *v slzách stopený.* Uzdravovala se zvolna, avšak myslím, že nebyla již nikdy úplně zdráva, ačkoliv bylo její vzezření skvělé. Čejka věnoval jí všecku péči.“ [56]) Rovněž dítky její častěji postonávaly; mělať Němcová čtyři děti, *Hynka* (nar. 1838 v Josefově), *Karla* (nar. 1839 v Litomyšli), *Dorotku* (nar. 1841 v Polné) a *Jaroslava* (nar. 1842). Z té příčiny povolala si k sobě sestřičku svou *Marii* z Ratibořic,

---

[54]) Viz Z let probuzení I. díl. str. 77.
[55]) Srov. Z let probuzení I. díl, 45.; II. 19.
[56]) S. Podlipská, str. 22.

Karel Jaromír Erben.

aby jí jednak bděla nad milými dítkami, jednak se s ní potěšila a také slušnějšího vzdělání jí zjednala, než možno bylo ve Chvalkovicích.

Krásný máj vlil novou sílu do zesláblého těla Němcové. Přátelé, jsouce velice pečlivi o její uzdravení, uspořádali s ní výlet do obory Hvězdy.[57]) Na zpáteční cestě doprovázel ji Nebeský, líče jí tehdejší stav filosofie německé. Došli ku bráně strahovské. Hvězdy jasně svítily, nad Prahou vznášela se lehká pára, z níž probleskovalo na tisíce světel z ozářených oken. S nesčetných věží a věžiček chrámových třpytily se v matném světle báně a

[57]) $^3/_4$ hodiny od strahovské brány, zamilované to výletiště Pražanů, nedaleko Bílé Hory.

kříže. Se zatajeným dechem hleděla Němcová *poprvé* se strahovské výšiny za krásného večera na Prahu. Pohled ten zůstal jí nezapomenutelný.[58]) Duševní obzor otevřel se jí náhle. Jediná rozmluva s mužem vzdělaným v okamžiku nadšené nálady jí postačila k takovému značnému pokroku. Vesmír otevřel se jí. Opojený duch stápěl se v jeho šero, oblétal jeho světla. V tom labyrintu nekonečna zjevil se jí malý, avšak intensivně jasný bod. To byla *česká vlast. Ta vlast, kterou babička tak vřele milovala. Byl to český lid.* Ten lid, z něhož babička se zrodila, v němžto ona se vyvinula. Němcová přišedši domů, *napsala* slohu za slohou *báseň: „Českým ženám“.* Od té chvíle lily se jí z rozechvěných prsou píseň za písní, nadšené, plné citu vlasteneckého.

Tyl uveřejnil báseň „Českým ženám“ v čísle 27. *Květů ze dne 5. dubna 1843.* Podepsána byla *Božena* Němcová. Rázem touto svou *první básní tiskem vydanou* obrátila na sebe pozornost.

Že Němcová zvolila si jméno *Božena,* kteréž do smrti své podržela, jinak na pracích svých se nepodpisujíc, a pod kterýmž známa jest každému českému čtenáři a čtenářce, má původ svůj ve zvyku od Jos. Liboslava Zieglera[59]) zavedeném na oživení citu vlasteneckého a roz-

---

[58]) Dle vlastních slov Němcové. Srov. Podlipskou, str. 21.

[59]) Kněz professor, spisovatel a jeden z nejzasloužilejších buditelů našich, nar. 1782 v Hradci Králové. Jakožto původce zvyku toho byl s královéhradeckým knihtiskařem Janem Hostivítem Pospíšilem dle Rybičky (Přední křisitelé str. 172.) k úřadu krajskému předvolán a tam vyslýchán. „Když však z vyhledávání toho se ukázalo, že takovéto užívání jmen českých nemá naprosto nijakého nebezpečného významu do sebe, upuštěno od dalšího vyšetřování a užíváaí jmen takových dáno volného průchodu.“

Přehlížejíce řady buditelů a buditelek našich, nalézáme tato jména: Bohumír, Bojislav, Bolemír, Bořita, Bořivoj, Branislav, Budislav, Čechorod, Čestmír, Čestislav, Dobromysl, Dobromír, Domoslav, Hajislav, Hostivít, Jaromil,

šíření jmen národních. Obyčejně dávali si vlastenci a vlastenky jmána taková, jež nejlépe slušela povaze jejich. Němcové se „Božena“ mohla líbiti už dle opravdu zbožné povahy její.

Do r. 1843 básněmi ponejvíce obsahu vlasteneckého přispívaly k ruchu českému *Marie Antonie, Dobromila Rettigová, Marie Cacká,*[60] *Vlastimila Růžičková a Bohuslava Rajská.* Přičiněním jejich a Němcové vydávány ku plesům českým od r. 1841—47 tak zvané *„Pomněnky“*, miniaturní to knížečky, kde paní a dívky české své pokusy bánické ukládaly. A tu vynořilo se množství nových jmen s bánickými pokusy (na př. Božislava Svobodová, Marie Pospíšilová, Antonie Šemerová, Ludmila Tichá, Antonie Salová, Vlastislava Rymavská („Slovenka“), Zdenka Němečková, Zdenka z Vlasti, Milina Hlavsová, Nina Herbstová, Marie Hošková, Milada Němečková a ona tajemná „Slovanka“, o níž nám vypravuje Tyl,[61] atd.). Než mimo Marii Čackou žádná z nich nevynikala v básnictví tak, jak rázem Božena Němcová.[62] Není mnoho těch rozmilých básniček Němcové, všecky však dýší opravdovou poesií, buď nás unášejíce svou silou a přesvědčením vlasteneckým aneb dojímajíce nás svou hloubkou citovou. Forma ovšem jejich není tak dokonalá, jako jsme zatím zvykli, avšak

Jaromír, Jaroslav, Krasoslav, Liboslav, Libomír, Lékoslav, Lidurad, Ladislav, Mírumil, Mírovít, Miloslav, Miroslav, Mnohoslav, Myslimír, Polemír, Pravoslav, Radomil, Soběslav, Sudiprav, Sudimír, Silorad, Svatopluk, Věkoslav, Velislav, Vítoslav, Vlastimil Vlastimír, Vlastislav, Vratislav, Zdirad; Bohuslava, Božena, Božislava, Dobromila, Jarmila, Ludmila, Libuše, Milina, Milada, Miloslava, Vlastimila, Vlasta, Vlastislava, Zdenka a j.

[60]) Vlastně Františka Pichlová, manželka dra. B. Pichla, narozena 1811.

[61]) Turnovský, str. 129.

[62]) Fr. Bílý v Ottově slovníku naučném, díl VI. str. 309. praví: „Poetická síla dýchala jen z písní Marie Čacké a Boženy Němcové.“

přece dosti uhlazená a přesná. Ukázkou vlasteneckých básní jejích podáváme tuto:

Ženám českým.

Ženy české, matky české!
  Slib si dejme a v něm stůjme;
Pro blaho své drahé vlasti
  Všecky síly obětujme!
Nejen muž buď hrdý na to,
  Že dá všecko pro svou vlast;
Vzhůru, ženy! my též chceme
  Na oltář svou oběť klást.

Muž, ach, ten má meč svůj ostrý,
  Rámě, sílu — muž má všecko;
Ale outlá, slabá žena
  Jen své srdce a — své děcko.
Dítě! toto jméno sladké,
  Ženě nebem daný dar,
Matky! nejdražší, co máme,
  Dejme vlasti v její zdar.

Prvním slovem lichotivým,
  Prvním sladkým celováním
Český zvuk jim v duši vlejme
  S vřelým vlasti milováním.
Jmenujme jim slavné otce,
  Vylitou pro právo krev,
Řekněte jim, jak se znovu
  Hrdě zvedá český lev.

Ať z nich zrostou reci statn´,
  Jako lípy, jako doubce;
Ať z nich máme Břetislavy,
  Práva hájce, zloby zhoubce.
Ženy české, matky české!
  Jediná nám budiž slast,
Vychovati naše děti
  Pro tu slavnou drahou vlast.[63])

[63]) Básně všecky vyšly v Sebraných spisech, v Praze 1875, sv. 4.

Nejkrásnější z vlasteneckých jejích básní bez odporu je *Slavné ráno;* jest i formou nejdokonalejší. Jak mohutně jímá hned její začátek:

Byla noc; však teď již zoře svítí,
Z tmy slovanské začíná se dníti,
Zvony zvučí ku slavnému ránu,
Slovan vstal, na slávy tluče bránu,
Od Uralu k Šumavě,
Od Balkánu k Vltavě
Jeden hlas zní, jedno slunce svítá,
Nové jaro, nový život zkvítá.

Měla vyjíti v č. 63. Květů ze dne 9. srpna 1843, avšak *censura* ji nepropustila a to proto, že se Němcová opovážila napsati, kterak „Blaník otevírá již svou bránu“.[64])

Z citových písní plná bolu a tesklivé touhy po drahých příbuzných v Ratibořicích a po útulném Starém bělidle jest báseň nadepsaná „*Touha*“.

Kdy vás spatří oko moje,
Hory drahé, milé hory,
Vás, vy krásné vonné sady,
A ty temné šumné bory?

Pestré luhy, po nichž ráda
Jsem jak děcko běhávala,
Rozmanitých kvítků hojnost
Na věnce si trhávala?

K nebetyčným Krkonošům
Duch můj vzlétá toužebně,
Tam kde moji drazí dlejí,
V té chyšici malebné.

Poslední báseň, kterou napsala „*Vodník*“, má látku vzatu z pohádek. Jest to *ballada* složením i formou velmi zdařilá. Dokazuje jasně, že by byla Němcová jako básnířka velice vynikala, kdyby studiem národních písní se byla mohla tak připraviti, jako K. Jar. Erben.

Pod pahorkem, pod zeleným
Opava se točí;
Škoda, škoda na stokrát těch
Jasnomodrých očí!

Pod pahorkem u potoka
Děvče s matkou sedí
A do chladných bujných vlnek
S toužebností hledí.

[64]) Poslední verš. O přísné té doby censuře v. Turnovský, str. 128.

„Nech, matičko, nech mě koupat,
Pálí tak sluníčko.“ —
„Chraniž Pán Bůh! utopíš se,
Má zlatá děvečko.“

Vábné moci neodolá,
Přec ku břehu kráčí;
A již jedna hravá vlnka
Bílé nožky smáčí.

„Nechoď k vodě,“ lká matička,
„Vodník pro tě sáhne,
Do své skleněné komůrky
Pod vodu tě stáhne.“

Proč v té vodě, jak v zrcadle,
Děvče pohled stápí?
Snad ji vlastních tváří růže,
Očko modré vábí?

Ne tak — z tiché tůně jen se
Bledý chlapec dívá,
A kyticí čarokrásnou
Na panenku kývá.

„Ke mně pojď! ty květy ladné
Všecky budou tvoje,
Klenotů a perel dám ti
Jako včelek roje.“

„Pod vodou je ticho, volno,
Budeš se mnou hráti,
A v mém krystalovém zámku
Budem spolu spáti.“ —

Tak ji láká, by po lilii
Ručinkou jen sáhla —
Ta se nahne, nožka klesne —
Již ji vlna stáhla.

Báseň připomíná Goethovu balladu „*Der Fischer*“, s níž má mnoho podobností a proto je srovnání zajímavé; překladem ovšem ani napodobením oné básně není. Půvab básní Němcové přiměl Fr. L. Čelakovského k tomuto úsudku: „Ano, ušlechtilá pěvkyně naše! Netajím toho před Vámi a s hrdostí znám se k tomu, če čta první ty čarovné plody Musy Vaší, *hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí,* že nastala již ta doba, kde dcery její jsou s to, aby sypaly na její oltář tak blahovonné květy.“ (Z let probuzení III. díl, str. 13.)

2. „Národní báchorky a pověsti“.

Rok 1843, blížil se ku konci, a zdraví Němcové pořáde se nelepšilo. Přišla zima. Za dlouhých pošmurných večerů vypravovala dětičkám svým báchorky, často za přítomnosti Čejkovy, který ji v nemoci stále obětivě ošetřoval. Vida, jak krásným a poutavým způsobem vypráví, a jsa jist, že lehká duševní práce zdraví jejímu spíše bude na prospěch než ku škodě, vybízel ji, aby báchorky a pověsti napsala. „Čejkou k tomu povzbuzena spisovala *pérem*

i slohem ihned mistrným, bez klopotného začátečnictví pohádku národní za pohádkou.“ [65])

I mistr pohádkového slohu a nejlepší znatel jich krásy a ceny kulturní, Karel Jaromír Erben, povzbuzoval Němcovou, aby všecky pohádky, jež v paměti od babičky chová, aneb které sama dosud nasbírala a stručně poznamenala, zpracovala. I psala pilně po celou zimu až do léta 1844, kterého se jí bylo rozloučiti s Bohuslavou Rajskou, nejupřímnější přítelkyní svou.

Fr. Lad. Čelakovskému, nesmrtelnému pěvci *Ohlasu písní ruských a českých,* zvláště pak *Růže stolisté,* jenž byl professorem slovanských jazyků na universitě vratislavské, zemřela totiž v dubnu r. 1844 milená choť Marie „růže stolistá“. Bohuslava Rajská památce její sepsala nadšenou báseň. V létě téhož roku přijel Čelakovský do Prahy a nabídl svou ruku ušlechtilé Bohuslavě. Rajská jsouc velice rozrušena a nevědouc sobě rady u věci tak vážné a důležité, chvátala k Němcové o pomoc. Němcová ještě téhož večera poslala list Bohuslavě, který rozhodl. Rajská zasnoubila se Čelakovskému a počátkem r. 1845 za něho se provdala. Němcová pak nevyčkavši ani zasnoubení své drahé přítelkyně, s touhou jela *do Ratibořic,* aby po dlouhé odloučenosti opět spatřila drahé své rodiče, bratry a sestry a zotavila se v krásném údolíčku.

Do Ratibořic psala Rajská Němcové: „Vy jste mi byla *strážným andělem* v té bouřlivé noci, kde jsem o samotě stála bez přátel, bez přítelkyně, bez potěchy. Milosrdný Bůh poslal mně vás, přátelská vaše slova rozluštila hádanku srdce mého; celou skoro noc jsem probděla a čtouc nesčíslněkrát váš lístek, ustanovila, rozhodla jsem se a duše moje nabyla opět pokoje. Na změněném chování mém pozoroval Čelakovský, že jsem se již rozhodla. Stala jsem se jeho nevěstou.“ [66])

[65]) S. Podlipská str. 23.

[66]) List ze dne 13. srpna 1844. Od toho dne až do 20. září 1849 jsou nám vzájemné dopisy Němcové a Čelakovské (B. Rajské) spolehlivým pramenem životopisu Němcové. Vyšly jako III. díl Z let probuzení r. 1873.

Opět procházela se Němcová po lučinách ratibořických. Okřívala vůčihledě po těžké nemoci a jako dítě veselila a bavila se v kruhu svých drahých. Otec její, ač Němec, upřímně se těšil, že milovaná jeho Barunka u lidu českého tak vážena jest a že i muži učení jí prokazují takovou úctu. Znamenitý a proslulý krajan její, *Josef František Smetana*,[67]) jsa návštěvou u svého starého přítele Jos. *Myslimíra Ludvíka*,[68]) Děkana v Náchodě, sotva že dověděl se o pobytu Němcové v Ratibořicích, „učinil si malý výlet z Náchoda, aby složil vzácné, již tehdy proslulé a věru znamenité mladé paní svou poklonu“.[69]) Právě o těch prázdninách konal výlet *Jos. V. Frič* (nar. 1829), syn dra Jos. Friče, se svým přítelem *Podlipským*[70]) po orličných horách. I navštívili též jdouce z Nového Města nad Metují Němcovou, u níž právě Smetanu zastali. „Ušlechtilá hostitelka zprovodila nás pěkným údolím na silnici k Náchodu, stále nám předbíhajíc, potoky[71]) přeskakujíc a trhajíc sobě sem tam kvítka, jež v plnou kytici sebraná zastrčila si za klobouk svůj slaměný. Vše to beze vší koketerie — cítila se tu právě doma, smála se hlasitě, když stanuli jsme v rozpacích před některou na na zdař bůh přes potok položenou kladou, již před námi jako kamzík přeběhla — a mezi tím, co ubírali jsme se přes tuto jen krok za krokem, tož zvláště tělnatý Smetana velice opatrně, když Podlipský zpytoval hloubku vody svou španělkou — byla již na protější stráni, kdež urvavši některou vzácnou bylinu, ptala se professora na latinské její jméno, a sama hned přidala, jak lid ji jmenuje a jaké jí vlastnosti přikládá. Šeřilo se již silně, když

[67]) Nar. 1801 ve Sviništ'anech, 2 hod. od Ratibořic, profes. a velezasloužilý buditel českého lidu v Plzni.

[68]) Nar. 1796 v Dolanech, ¼ hod. od Sviništ'an, spisovatel a buditel lidu na Náchodsku.

[69]) Jos. V. Frič Paměti, I. sv. str. 257. V Praze 1886.

[70]) Jos. Podlipský, dr. lékařství a spisovatel. Byl manželem spisovatelky Sofie Podlipské. Zemřel r. 1867.

[71]) Vl. stroužky luční. *Pozn. spis.*

po časté zastávce a opětné upomínce, podavši nám všem srdečně ruku, odhodlala se sama k návratu; vždyť prý za chvilku vyjde měsíček — netřeba nám tedy míti o ni nejmenších starostí, ostatně jest prý v celé krajině tak povědoma, že by uzamčenýma třeba očima bezpečně domů dospěla.“ [72])

I v Ratibořicích pilně psala své pohádky a *pověsti,* [73]) zvláště ty, které byly zdejšího původu.

Než zdraví její, jindy tak kvetoucí, bylo již tak podkopáno, že ani v Ratibořicích za péče drahé matinky a laskavého otce úplně ho nenabyla. Píšeť alespoň Rajská Čelakovskému: „Tyto dni jsem od paní Němcové opět lístek obdržela, kterýž mne velmi těšil, neboť mně upřímnou její vroucnost ještě více objevil než první. Zbude-li Ti nějaka chvíle, tedy neopomeň své předsevzetí uskutečniti, vím, že ji dopis od Tebe, můj Ladislave, velmi potěší. A ona zasluhuje potěšena býti, *ubohá pořád churaví, ani venkovské povětří*, jak píše, *dobře účinkovati nechce.* Bůh nám ji ošetř!“ [74])

V druhé polovici října vrátila se do Prahy. Ježto před zasnoubením drahé své přítelkyně Bohuslavy na venek odjela, přivezla jí z Ratibořic z knížecího skleníku krásnou myrtu. Rajská o tom píše Čelakovskému: „Odpoledne (22. října) vstoupím do pokoje svého a hle! za oknem mým myrta v plném květu; divíc se tomu spatřím mezi větvemi lístek od naší drahé Boženy Němcové a v něm několik veršíčků, jejichž opis, abys něžnou její mysl seznal, Ti přikládám. Píše takto:

I ten sebe menší dárek
z lásky bývá vítaným,
nepohrdni tedy tímto
s vroucím přáním podaným.

Pěsť a chovej něžné kvítko
vděčně se Ti odmění,
až ozdobí krásným věncem
nevěstu v den svatební.

[72]) Frič, I. str. 258.

[73]) Lišící se od pohádek hlavně tím, že jsou podkladu skutečného, historického, a že v nich živel nadpřirozený buď zcela schází aneb na nejmenší míru jest obmezen.

[74]) List ze dne 23. srpna 1844.

Až si myrtu vplítat budeš
ve své vlasy havraní,
zdaž Ti srdce přítelkyni
Boženu též připomní?

Srdečnost a laskavost její mne až k slzám pohnula. Kéž by nám ji Bůh dlouho zachoval! *Její zdraví bohužel stále se horší a zvláště v nynějším podzimním čase.*" —

Báchorky a pověsti posud napsané Němcová odevzdala K. J. Erbenovi, aby jich použil do své vlastní sbírky. Erben přečet vše bedlivě, vrátil jí je se slovy: „To nejsou žádné pokusy, nýbrž práce již hotové, *zaokrouhlené a velmi zdařilé.* Cizím bych se ozdoboval peřím, kdybych některou z nich pod svým chtěl uveřejniti jmenem. Radil bych Vám, abyste báchorky ty sama sebrala a vydala. Poskytnu Vám při tom radostně svoje přispění, jak dalece toho budete míti potřebí." [75]) Celou tedy zimu r. 1844 psala Němcová pilně a připravovala báchorky a pověsti k tisku. — Ač zdraví její poněkud se ustálilo, přece zase nové starosti naplňovaly mysl její. Kateřina Zahaňská smlouvou ze dne 8. dubna 1842 prodala panství náchodské za 2,500.000 zl. Jiřímu Vilému, princi ze Schaumburg-Lippe, vyminivši si tříletý pobyt na panství, a nyní stěhovala se do Zahaně v pruském Slezsku. Rodiče Němcové ohlašovali, že dne 20. dubna 1845 na vždy se rozloučí s Ratibořicemi. Němcová ráda by byla jela rozloučit se s nimi a s příbuznými do Ratibořic, než různé práce ji poutaly ku Praze. Čejka jí radil k odjezdu a při té příležitosti k návštěvě lázní na Chudobě (Cudowa), vzdálené 2 hod. cesty od Náchoda v Kladsku.

Ze zprávy té velice potěšena byla Bohuslava, která provdavši se v dubnu téhož roku za Čelakovského, dlela již ve Vratislavi. [76])

Než k cestě přece nedošlo. Němcová poslala k rodičům sestru svou Marii, která v Praze účastnila se horlivě

[75]) Kar. Světlá. Z literárního soukromí. Ženské listy 1880, str. 142.
[76]) List její Němcové ze dne 9. května.

s ostatními českými dívkami zvláště ochotnického divadla a zábav ušlechtilých.[77]) Manžel Němcové přinášíval totiž den co den neblahou zprávu, že bude ještě téhož roku jinam přeložen. Němcová tedy spěchala, aby pohádky své spořádala; mělyť vyjíti nákladem J. Pospíšilovým. Přátelé dověděvše se, že asi na jisto Němcová se odstěhuje z Prahy, dali ji malovati nejlepšímu mistru českému té doby, J. V. Hellichovi. „*Podobizna* moje jest již hotova (píše paní Čelakovské) a dle úsudku všech *velmi zdařilá.* Raději bych byla ovšem visela ve Vašem pokoji, než u pana švakra[78]) v tom uměleckém cechu. *Stydím se za to, neboť toho ani nezasluhuji.* Myslím však, že je to památka přátelům.“ [79])

Mimo to měla Němcová mnoho práce, pořádajíc na ten rok *almanach* českých paní a dívek.

Konečně v červenci r. 1845 vyšly první svazky *pohádek a pověstí*, jež věnovala Němcová své přítelkyni Bohuslavě. Zajímavo jest, co Němcová sama o nich píše: „Musím hlavu pod ostrý meč kritiky složiti. Jeden povídá, že to není dost národně vypravováno; druhý, že je snad mnoho přidáno, a naše vlastenky mně docela všechno odepřely, že jsem to ani sama nepsala. Můj Bože! Posud se nenarodil člověk, který by se všem zachoval. Já jsem psala své „povídky“, *jak je lid povídá, ovšem že některé hloupé zbytečnosti vynechati se musily;* snad je to chyba, že jsem to *prosté děťátko trochu fábory a kvítím vyšňořila.* Ale nemohu si jinak pomoci. Ta jediná „*Jak Jaromil k štěstí přišel*“, ta není docela národní: kousek látky jsem si pamatovala z dětských let, a že se mi líbila, přidělala jsem si to ostatní sama.“ [80])

Pohádkami, jež dosud napsala Němcová, chtěla jen a pouze podati zajímavou, poutavou četbu zvláště vhodnou

[77]) Viz Jos. Frič, str. 194. a 277.
[78]) Dra. Václ. Staňka (nar. 1804).
[79]) List ze dne 20. května 1845.
[80]) List ze dne 24. července.

dětem. Teprve když od Erbena poznala jich důležitost pro lidovědu, jak se z nich zkoumá obrazotvornost lidu, jeho mravní a přírodní názory, jich zajímavá mluva, počala dbáti těchto zřetelů, a to nastalo, když sbírala pohádky na Domažlicku (5. a 6. svazek sebraných pohádek a pověstí, nákladem J. Pospíšila r. 1846—47) a na Slovensku.

Pohádky Němcové jsou výbornou pomůckou vychovávací a vzdělávací zejména pro útlá srdce mladistvých čtenářů, zvláště v tom výboru a v té přesné úpravě slovesné, ve které je vydal Frant. Bartoš. [81]) Tento význam jejich vystihla hned bystře Bohuslava Rajská, píšíc jí z Vratislavě již jako choť Čelakovského: „Mám Vám říci, jak se mi Vaše „povídky“ líbily? Kéž by podobně Vám každá matka vypráveti uměla dítkám svým s takovou něžností, upřímností a srdečností a opět s touto ušlechtilostí ve slohu a řeči. Zajisté by se nám vrátily ony dávné časy, které přes vše namáhání a přičinění nám víc a více prchají. Myslím totiž časy, ve kterých národnost ne toliko na ústech, ale ve vroucích srdcích nošena a pěstěna byla, kde dítky bez překážky se vyvinouti mohly v duchu mateřské řeči. Není nepatrnou práce Vaše, jak ji ve své skromnosti nazýváte, nýbrž důležitou na nejvýš. Vy jste ukázala, jak se „povídky“ dětem povídati mají, *aby ušlechtily mysl i srdce.* Srdečně jsem si přála, byste mohla se podívati do kruhu, když po několik večerův nám Čelakovskř pohádky Vaše předčítal. Tu seděly dítky naše kolem stolu, *upřeně se dívajíce na tatínka* i naslouchajíce slovům Vašim. *Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysli, vykouzlené Vašimi slovy, zračilo se na jejich tvářičkách.* Pohled na náš kruh byl by Vás zajisté přesvědčil, že práce Vaše jest dobrá a dokonalá.“ [82])

---

[81]) Vybrané spisy B. Němcové, 3 díly. V Telči 1893—95.
[82]) List ze dne 11. pros. 1845.

Když útoky na Němcovou neustávaly zvláště se strany *Jak. Malého*,[83]) zastal se jí vřele Tyl duchaplnou a srdečnou obranou.[84]) „V životě, v národě se ovšem báchorky takto nevypravují — ale proto přece nemůžeme proti právu poetického pojetí a utvoření požadovati, aby jeden jako druhý vyprávěl, aby nesměl jeden věc živěji než druhý pojmouti a plamennějším slovem vysloviti. I při vší básnické výmluvnosti a ozdobě může se krásná pouhá prostota báchorky zachovati. A mimo to myslím, že není národní báchorka historickým dokumentem, na němž by se ani čárky měniti nesmělo, kterouž někdy trochu neobratná ruka naškrtne. Z většího dílu bývá pak vypravování, které se po řečeném národním tónu tuze ouzkostlivě namáhá, jenom dětinské a nechutná. Toho všeho není se Němcové strachovati. Ona se chopila jen předmětu z úst národa, a pojavši ho ve svou bytost skrz na skrze, vyvedla z něho takořka nové, ryzí dílo, v ničem původu jeho neublíživši. Tón je měkký, ohebný, podobá se pěkné, umělou rukou vzdělávané květnici — smíme-li báchorku v ústech lidu přirozenou loukou nazvati; a ačkoliv k původnímu materiálu zde onde ze svého pramene přidala, srostlo to s národní trestí v jediný umělecký celek.“ Ta slova byla vzata i lidu českému ze srdce; neb ten zamiloval si pohádky Němcové tou měrou, že se opět a opět znovu vydávají. Poslední vydání jest již osmé.

Jako ballada Němcové *Vodník* činí přechod k pohádkám, tak zase pohádka *o Viktorce*[85]) je přechodem *k povídce.* V této pohádce jest pouze základ vzat z podání lidového, ostatní stavba má ráz povídky, a to velice zdařilé. Jest založena, jako mnohé jiné pohádky naše i jinonárodní, na víře v metempsychosi čili stěhování duše

---

[83]) Nar. 1811. Vydal též r. 1836 a 1838 Báchorky a pohádky národní.

[84]) Ve Květech r. 1845.

[85]) Nár. pohádky, vyd. Fr. Bartoš, str. 338.

z těla do těla nebo do stromu a p., aby se tak očistila z hříchů, které na ní lpěly vinou vlastní nebo cizí.[86])

Také *Viktorčina* duše přecházela občas ve krásnou zelenou vrbu před domkem. „Jednoho rána, když byla Viktorka v noci zase tak bez známky života ležela, vyšel Vítek s pevným úmyslem ven, vzal ostrou sekeru a rozpřáh se jedním rázem rozťal zelenou vrbu. Bolestné vykřiknutí projelo mu v tom okamžení duší; i odhodil sekeru a uleknut pospíchal do domu.

Tam v náručí matčině viděl ležet svou milenou Viktorku mrtvu. Ostrá sekera zničila jedním rázem život zelené vrby a sličné Viktorky."

Pohádkou o Viktorce dokazovala již Němcová, jak umění její spisovatelské se zdokonalovalo, a že časem vyspěje ve znamenitou vypravovatelku povídek delších a děje zapletenějšího.

VI.

V Domažlicích a Všerubech.

1. „Obrazy z okolí domažlického".

Ku konci srpna 1844 Němcová se stěhovala z Prahy do Domažlic. Odcházela nerada. „Sama nevím proč, ale vždycky je mi tak bolno, když na to pomyslím, jako bych tu naši Mekku více spatřiti nemohla," píše Čelakovské.[87])

Praha byla Němcové skutečnou Mekkou. Když před pěti lety odcházela z Polné, byla sice již nadšenou, uvědomělou Ceškou, věděla, že pracovati bude ku zdaru a blahu svého milého národa, neznala však dosud určité cesty, kterou by se měla bráti k cíli. Teď už cestu poznala a již se jí také nespustila. V Praze zdokonalila se

[86]) Římský básník P. Ovidius Naso (43 před Kr. — 17 po Kr.) vzdělal na základě víry té své slavné Knihy proměn (libri metamorphoseon).

[87]) List ze dne 24. července 1845.

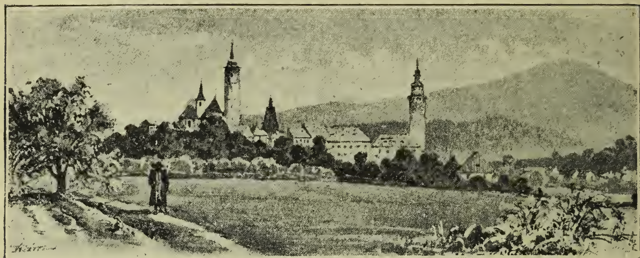
Němcová v každé příčině. Vědomosti, které měla v Polné, byly sice dosti rozsáhlé a rozmanité, nebylo však v nich dosud souladu a mnoho jí ještě scházelo. Především tedy doplnila svou znalost literatury české, zdokonalila se v řeči a pravopise, takže se zdarem mohla se pokoušeti v básnictví i v prose. Že v Praze pilně se oddala též studiu dějepisu českého, patrno hned z Obrazů domažlických.

S velikou oblibou zabývala se i botanikou a účastnila se též vycházek do okolí pražského, pořádaných slovutným botanikem Fil. M. Opicem, tehdy spolu s Janem Sv. Preslem v Praze žijícím. V pozdějších spisech Němcové skutečně se divíme, jak dobře znala naše rostlinstvo, a zvláště byliny léčivé. Mocně na ducha jejího působila v Praze též přítelkyně Boh. Rajská, skvící se i neobyčejnými vědomostmi i ušlechtilostí ducha. A tak různými činiteli dostalo se Němcové v Praze vzdělání rozsáhlého, hlubokého a co zvláště na váhu padá, *souladného.*

Čejkou a Erbenem jsouc povzbuzována, chopila se péra, aby i takto přispívala k probuzení národa a zvelebení literatury. Když pak jí Erben objevil, jaké poklady dosud skryty jsou v chatách lidu našeho, když ukázal jí na důležitost národních písní, báchorek, zvyků, obyčejů, kroje — vůbec všeho, co národ činí národem a čím od ostatních se liší — tu Němcová viděla již jasně celý směr a úkol života před sebou.

Jestliže bylo něco, co jí odchod z Prahy ulehčovalo, byla to *jen* touha její, aby zase přišla mezi *dobrý selský lid český*, kde by nejen veškeré zbytky samorostlé národní vzdělanosti bedlivě sbírala, si poznamenávala a širší veřejnosti oznamovala tiskem, nýbrž i lid budila k novému českému životu, jej k tomu měla, aby si všeho vážil, co dobrého zdědil po předcích a tak znova žil životem svým vlastním.

V Domažlicích tedy stala se Němcová *nadšenou buditelkou* zanedbaného lidu a badatelkou celé jeho duše, — *první folkloristkou* českou.

Domažlice.

Domažlice, ač město dosti veliké, průmyslné a také zámožné, byly do dob Němcové po stránce národní velmi zanedbány. Ruch český, který z Prahy po vlastech našich se šířil, málo dosud nacházel ohlasu na nejzazším západě země české.

Občané domažličtí, kteří se nejvíce zabývali průmyslem tkaničkářským (t. zv. kalounkářstvím), sotva si byli vědomi významu, jehož v dějinách českých jejich rodné město požívalo a požívá. Dávno byli zapomněli, že u jich města jest onen památný průsmyk, jediný, kudy mohly voje nepřátelské od západu vtrhnouti do Čech, a že proto zde založil Břetislav I. (1037—1055) osadu tak zvaných *Chodů*, kteří potom bedlivě střehli hranic zemských po celá století, stojíce chrabře při svém praporu, na němž měli psí hlavu jakožto znak *strážců.*[88]) Z vědomí Domažlických bylo vymizelo, že u jich rodiště předkové tolik krve prolili za práva a svobodu země; tu že svedena památná bitva r. 1040, ve které císař Jindřich III. na hlavu

[88]) Odkazuji na výborný román Al. Jiráska *„Psohlavci"*. Němcová vysvětluje původ slova „Psohlavci" jinak; viz Obrázky z okolí domažlického, str. 252, kde líčí příhody známého na Chodsku *Kosiny.*

byl poražen; u Domažlic r. 1431 na útěk že zahnáno za válek husitských vojsko křižácké od Prokopa Holého, jako r. 1467 od Jiřího Poděbradského.

„V zdejším městě jest lid ještě tuze pozadu,[89]) tak že se toho člověk až zhrozí. Oni mluví česky, protože německy neumějí, ale o vyšší vzdělanosti, o národním citu nemají ani ponětí. A co mám říci o selském lidu! V jedné vesnici učí zedník, tu zase truhlář, jinde též takový, který neumí ani čísti, a když chce, aby děti psaly, musí si dát předpis napsat. Sama posoudíte, kam to vede. Krvavé slzy by člověk nad tím lidem plakal — ale anděl Páně nad ním bdí a nedá mu zahynouti! Jak mnohé vlohy, jak mnohá bystrá hlava zajde, aniž ku pravému uvědomění přijde. Oni to cítí, oni by se učili, ale což mají dělati, když jim žádný mesiáše nepošle. Málo který, aby o historii co věděl aneb knihu jak živ byl přečetl; *než nyní přicházejí z vesnic, v nichž jsem známa, sami pro knihy a večer při přástvách čtou. Ten selský lid je moje radost; vždycky okřeju, kdykoliv mi podá selka mozolovitou svou pravici a upřímně se zeptá: „Nu paní, jak se máte? Proč tak dlúho k nám neidete?“* —

S rázností sobě vlastní, s neunavností bezpříkladnou, s apoštolskou obětivostí chopila se tu Němcová práce, aby lid probudila k národnímu životu. V městě samém potkávala se Němcová s počátku s nesnázemi, tak že sama o tom píše:[90]) „Bych lásku k vlasti v srdci zdejších dívek vzbudila, chtěla jsem jim předčítat předně historii, neboť jen tou se může pravé lásky docílit; že se mi nepodařilo, nemohu za to ... Ze čtyř děvčat mám ale potěšení.“ Avšak za nedlouho přece se jí srdce otvírala.

Píšeť o tom dne 25. list. 1846:[91]) „Již se uvědomělost zde přece trochu zmáhá, ale při každém kroku se potká člověk s překážkami, jakoby šel řekou, kde popukal led

[89]) Píše Němcová Čelakovské 14. února 1846.
[90]) Obrazy z okolí domažlického. Vyd. Kobrovo, r. 1875, str. 238.
[91]) Čelakovské.

a kry se mu v cestu stavějí. Ještě bude muset hezky dlouho slunce svítit, než tady všecka tvrdá kůra roztaje."

Byloť jí ovšem snášeti příkoří mnoho, přemnoho, jak snadno lze se domysliti. Nenávist některých neuvědomělých lidí zašla tak daleko, že poslali za příčinou nepříznivého úsudku Němcové o poměrech domažlických[92]) do redakce „Včely", kde „obrazy" Němcové vycházely, hanlivý a velmi potupný list, Němcové pak před okny připravili „kočičinu" hrozíce jí násilím.[93]) Tu zastal se Němcové redaktor „Včely", *K. Havlíček Borovský*,[94]) slovy, která jsou zároveň správnou zdařilou kritikou Obrazů z okolí domažlického. „Nedávno poslán jest nám neslušný dopis z Domažlic proti paní Boženě Němcové, který jsme jen proto nevytiskli, že by takový spis samému panu dopisovateli k nehrubé cti posloužil. Z celého spisu vídíme jenom zlost, ale slušné nějaké příčiny k zlosti, jakož i důvod proti „Obrazům" paní Němcové nikde v něm nenacházíme. Obrazy tyto nejen v Praze, anobrž všude jinde s pochvalou přijaty jsou, a náhledy v nich pronesené my sami schvalujeme, srovnávajíce se ve všem úplně se smýšlením paní Němcové. Že se v nich někde paní spisovatelka ohledem na národní smýšlení a na vzdělanost českou nechvalně dotýká města Domažlic: nikdo, ani sami dobře smýšlející Domažličané jí za zle vykládat nebudou. Bohužel! celý náš národ takového povzbuzení k národnímu smýšlení ještě posud potřebuje, ale nikdo rozumný nebude se pro takové důtky horšiti . . . Obrazy paní Němcové Domažličanům ne k potupě, nýbrž ke cti slouží. Bylo by věru podivno, aby paní Němcová, které si celé Čechy váží, jen v Domažlicích tupena býti měla." [95])

Následkem této Havlíčkovy obrany a také z té příčiny, že uvědomění českého lidu přičiněním Němcové

[92]) Obrazy z okolí domažlického (Řada II.). Vyd. Kobrovo, str. 89.
[93]) Dne 14. února 1846. píše Čelakovské: „Pro ty obrazy málem bych byla bití dostala."
[94]) Nar. 1821 v Borové u Přibislavě, zemřel 29. července 1856.
[95]) J. Sojka, str. 521.

Krajina u Olešnice.

skému — símě, které babička v duši Barunčině uložila, vyspělo později v krásný, ušlechtilý strom i přineslo hojně ovoce národu českému. Ostatní dítky, které nerozuměly ještě babičce a také jí nikdy plně nepochopily — odcizily se nepříznivými poměry národu českému a zapadly v zapomenutí. Nemáme o nich zpráv nižádných.

Povahy byla Barunka vznětlivé, čilé, snadno chápavé, někdy i blouznivé, jak o tom svědčí četná místa v Babičce. Pohádky babiččiny často roznítily obrazotvornost Barunčinu tou měrou, že usnouti nemohla. »Sedněte si ke mně, babičko,« říkávala pak, »já nemohu usnouti.« Tu babička vzala ruku vnuččinu do své ruky a začala se s děvčátkem modliti, a modlila se, až oči zamhouřilo.[6])

Babička, jak nám ji líčí Němcová, jest *vzorem prosté ženy české*. Vědomí české jest jí přirozeno a nepochopuje, jak by kdo mohl národu svému se odciziti. Než by poněmčila dítky své, raději vydala se z Pruska na krušnou cestu do Čech, nevědouc, co na ni čeká. Na výtku kněžninu, že by děti její v Prusku od krále dobře byly za-

rychle přibývalo, měnilo se smýšlení občanů domažlických tou měrou, že ku konci pobytu svého v Domažlicích nacházela všude úctu a lásku. Nyní pak jsou Domažlice pevnou hradbou a stráží českého západu a vděčně pamatují, že se tak stalo hlavně její zásluhou. Po venkově práce buditelská dařila se Němcové mnohem snáze. Schodila celé okolí domažlické; doprovázena jsouc manželem neb ženou jakousi, vypťávala se bedlivě na všecko, co by objasniti mohlo život lidu venkovského, povzbuzovala lid k četbě českých knih, sama knihy jim přinášejíc neb vybízejíc je, aby k ní si docházeli. Zvláště milou se jí stala vesnice Chrastavice (sev. asi hodinu cesty od Domažlic). Také podnikala delší vycházky do Koutů, Nové Kdyně,[96]) do Oujezda,[97]) vůbec celé okolí procházela, vždy jen za tím cílem, aby lid probouzela a památky jeho zachované pilně sbírala a si zaznamenávala. Lid selský tak si zamiloval Němcovou a s takovou láskou k ní přilnul, že když se odtud stěhovala do Všerub, za ní putoval, nemoha laskavosti její zapomenouti.

V Domažlicích ovšem opoutala Němcovou svými půvaby též velkolepá příroda šumavská. Pokud zdraví její dovolovalo, konala s manželem svým výlety na Šumavu, z nichž zvláště pěkně vyličuje nám vycházku na Čerchov,[98]) ba i do Bavor se podívala. Navštívila tam zvláště *Brod v Lese* (Furth im Walde), kde nalezla patrné toho dosud stopy, že jazyk český zasahoval až do Bavor. Byla tam také přítomna slavnosti zlé saně, kterou podrobně vypsala ve článku *Královské hraniční město Brod v Lese v Bavořích.*[99])

Při těchto vycházkách do okolí Němcová nezapomínala sbírati všecko, co pamětihodného se zachovalo mezi lidem venkovským. Sbírala pohádky a pověsti, zaznamenávala

[96]) Východně od Domažlic.
[97]) Na severozápad.
[98]) Malebná hora na Šumavě, jižně od Domažlic, 1037 *m* vysoká. „Obrazy", str. 267.
[99]) Sebrané spisy, Kobrovo vyd., 1875, str. 274. a násl.

si zachované zvyky a obyčeje, říkadla, přísloví, popsala nám veškeré slavnosti lidu, koledy, voračky, posvícení, tance, táčky a přástvy, každý kousek národního kroje, vybízejíc při tom lid, aby neodkládal krásných zvyků po předcích zděděných. Aby lidu ukázala, jak si ho váží, sama účastnila se slavností a zábav jeho v kroji národním.

I řeči lidu Němcová věnovala bedlivou pozornost, sbírajíc a zaznamenávajíc si všecky její zvláštnosti a odchylky. Bohatou svou sbírku poslala Čelakovskému do Vratislavě, jenž tehdy právě spisoval svou *srovnávací mluvnici* jazyků slovanských. O zásilce píše Čelakovský Němcové:[100]) „Poznamenávání Vaše o mluvě lidu okolí domažlického byla mi nad míru věc vítaná a děkuji Vám za Vaši ochotně v tom podniknutou práci. Skutečně, *Vám se všecko výborně daří, čehož se koliv péro Vaše dotkne*, a jestliže jako kus básníka jsem Vás od delšího času již ctil a Vám se divil ve vší vroucnosti srdce, aj hle, přinucujete mne chladnokrevného gramatika i v této stránce s pochvalou spravedlivou Vám se ohlásiti. Některé z poznamenaných slov a způsobův mluvení jsem uvítal jako staré známé, probíhající též končinami kraje prachynského, ale větší částka mi byla nová a neznámá."

Že však mnozí vrstevníci Němcové nepochopovali záslužnou činnost její v oboru české lidovědy, o tom se nám zachoval zajímavý doklad.[1]) Roku 1850, když vrátila se na delší pobyt do Prahy, setkala se s dr. Čejkou.

„Dobře, že se s vámi před svým odjezdem ještě setkávám," pravil Boženě se svraštělým čelem. „Mohu vám aspoň konečně pověděti, co jsem vám chtěl vlastně povědět již dávno a co bych vám zajisté také byl pověděl, kdybyste nebydlela jako na věži, kamž mi s mými chorými plícemi nemožno za vámi se vyšplhati."[2]) Němcová

[100]) List ze dne 24. ledna 1848.
[1]) K. Světlá. Z liter. soukromí, str. 143.
[2]) Bydlelať Němcová tehdy v nejvyšším poschodí dvorního křídla Greutlerova domu na Václavském náměstí. *Pozn. K. Světlé.*

sklopila před Čejkou plaše oči, jako žačka před neuprosným učitelem. Přiosoboval si stále nad ní práv vychovatelských, ač mu byla duchem dávno již odrostla.

„Jak dlouho Božena Němcová v české literatuře již působí?“ s týmž se jí tázal přízvukem málo lahodným. „Nemýlím-li se, zajisté celé desítiletí, ne-li více, a dosud kde nic tu nic. *Kdy se konečně vzdáte té své manie popisovati, jaké mají tam mašle a tu lemy u sukně, kterak v tom kterém kraji na svatbách se napijí a jak při tom si zatančí a zazpívají?* Nejvyšší čas, abyste se dala do pořádné práce a sběratelský svůj úkol postoupila lidem, kteří jiného a lepšího nedokážou. Vlastně by se mělo do toho naše studentstvo pustit. Naskytuje se mu k tomu o prázdninách nejvhodnější příležitost.“

Jak smýšlel o pracích Němcové Čejka, takového mínění byli i jiní. A přece na základě těchto podrobných studií českého lidu ve východních, západních, severních Čechách a v jejich středu, zkrátka na základě studia po celých téměř Čechách neunavně konaného, sepsala — svou *nesmrtelnou Babičku.*

2. „Dopisy z Lázní Františkových“. — „Obrázek vesnický“. — „Selská svatba z okolí domažlického“.

Ani v Domažlicích, v kraji tak zdravém, choroba Němcové neopouštěla.

„Bohužel, u nás je stálá nemocnice,“ [3]) píře Čelakovské. „Moje dobrá Dora stále churaví, a i se mnou se věc zhoršila. Jako poutník bloudící po poušti saharské s toužebností hledí, kdy zelený trávník uvidí, tak hledím i já, kdy sníh se roztaje a kvítí se probudí, abych své ubohé dítě na boží světlo poslala a sama též okřála. Jest to trapný stav, když člověk ani den bez bolesti stráviti nemůže a snad ani žádné pomoci očekávati nesmí. Ještě dobře, že se chráním melancholie, sice bych byla již pod

[3]) List ze dne 14. února 1846.

zeleným rovem, z čehož bych si ale, kdybych neměla svaté mateřské povinnosti, pranic nedělala. Řeknete, že mám ale ještě jednu povinnost, viďte? — Nu chvála Bohu, *již je naše lípa zelená,* již je v úplném květu a nepozná, kdy lístek upadne! Jen aby nám Bůh její květ ode vší pohromy uchránil!" —

Němcová měla pravdu. Probuzení lidu českého bylo již téměř, alespoň v Čechách, dokonáno. Jaký to vítězný pokrok od té doby, co na počátku tohoto století ještě sám *Josef Dobrovský* (nar. 1753, zemřel v Brně 1829) pochyboval, že podaří se vzkřísiti národ český, a *Jos. Jungmann* v letech dvacátých „sedě s několika málo přáteli stejně cítícími u stolu, zádumčivě je upozorňoval, kdyby náhodou na ně spadnul strop, že jest na dobro po českém národě, veškeré duševní jeho snažení že se soustřeďuje jen v jejich hlavách a veškerá uvědomělá a plodná k němu láska jen v srdcích jejich"; již bohudík minul čas, kdy v hostincích každý od toho stolu vstal, kamž zasedl host po česku hovořící, jenž býval pak schválně tak špatně a nedbale obsloužen, aby mu na mysl nevstoupilo po druhé do místnosti té zavítati a sprosťáctvím svým neslýchaným poplašiti osoby jiné, ba kdy „sám Čech vše, což bylo jeho, za nedostatečné, směšné, hloupé pokládal, zaleknuv se, uklouzlo-li mu krom domácnosti jediné slovíčko odsouzeného a na prosto již zavrženého jazyka".[4]) — A k tomuto obratu Němcová přispěla měrou dnes již neocenitelnou.

Na radu lékařů Němcová odebrala se počátkem července r. 1846 do Lázní Františkových a pobyla tam čtyři neděle.

Františkovy Lázně, v západních Čechách nedaleko Chebu, prosluly byly již počátkem tohoto století jakožto lázně *slatinné a kyselkové,* avšak teprve roku 1865 povýšeny na město. Tam psala své zajímavé *Dopisy z Lázní*

---

[4]) Upomínky Karoliny Světlé. V Praze, 1888, str. 88.

Františkových,[5]) svědčící sestře Marii do Zahaně, určené však veřejnosti. Líčí v nich své denní zaměstnání, vycházky do okolí, popisuje ruch lázeňský a všímá si bedlivě každého nově přišlého cizince a cizinky. Druhý z dopisů věnován jest Chebu, který navštívila zvláště z té příčiny, aby spatřila onu rytířskou síň, kde byl 25. února 1634 vévoda friedlandský, Albrecht z Valdštýna („malý Čech, ale velký voják,“ jak Kollár praví) zavražděn.

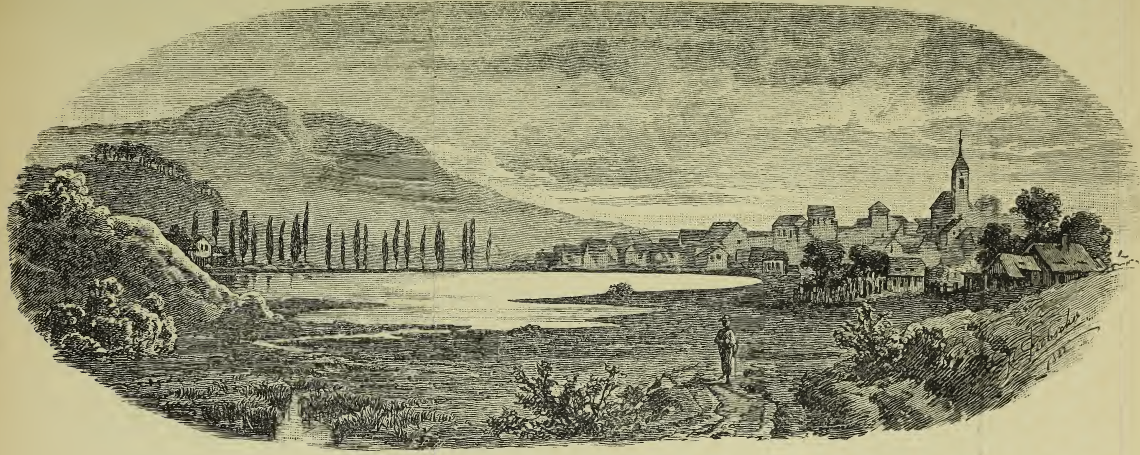
Ani Lázně Františkovy neposkytly Němcové žádoucí úlevy. „Čtyři neděle byla jsem od dětí vzdálena;[6]) co mne to peněz stálo, co trápení, a vše nadarmo. Po nějaký čas mi bylo lépe, ale nyní se moje staré bolesti navrátily, a jsem tak churava, jako dříve . . . Možná, *kdybych byla zkažena nepřirozenou filosofií, která slovem smrt pochovává duši i tělo, že bych snadno zoufala, ale tak mi ani nenapadne, báti se smrti. Vždyť umříti nemůžeme!*“ —

Přes veškeru churavost, když byla s pohádkami hotova, sbírala mezi lidem látky na *povídky.* První v tom oboru pokus Němcové je „*Obrázek vesnický*“, kterýž ohlašuje Čelakovské slovy: „Napsala jsem *vesnickou povídku*, ale nevím, bude-li se líbiti. Jestliže ji přijmou, napíšu ještě jiné; jen že mám velmi málo času k tomu a jen večerů a nedělí použiti mohu. Avšak když se na pouť jede v pohodlném voze, to prý není taková zásluha, jako když se jde pěšky.“ [7]) —

Na svých pochůzkách po okolí seznámila se Němcová s mladou selkou, na níž patrně pozorovala, že je nešťastna. Ta vyprávěla jí osud svůj, na venkově tak obyčejný. Rodičové přinutili ji z tvrdohlavosti a z neústupnosti ku sňatku s mužem, jehož před tím ani neznala, jako byl ze vzdorovitosti vlastních rodičů i miláček její přinucen proti hlasu srdce se oženiti. To vypravování selčino dalo Němcové podnět k *první* její povídce, nadepsané „*Obrázek*

---

[5]) Sebrané spisy. Vyd. Kobrovo, sv. 4.
[6]) Píše Čelakovské dne 25. list. 1846.
[7]) List ze dne 14. února 1846.

Všeruby.

vesnický". Děj je zcela jednoduchý, prostinký, dojímá však svou opravdivostí; povaha Tomšova vylíčena velmi zdařile.

„*Selská svatba z okolí domažlického*" těsně přimyká se k povídce předešlé, vypisujíc vedle toho všecky zvyky při selské svatbě ode dávna zavedené.

3. „Karla". — „Dlouhá noc".

V létě r. 1847 přeložen byl Němec *do Všerub*, těsně při hranicích bavorských, na jihovýchod od Domažlic, v okresu novokdyňském.

Pro své působení v Domažlicích a okolí Němcová byla udána, že bouří lid,[8]) a manžel její tedy přeložen do krajiny ryze německé.

Všeruby (něm. Neumark), mající (dle sčítání z r. 1890) něco přes 900 obyvatel, z nichž pouze 33 Čechů, byly do konce 17. století městečkem úplně českým, ba ještě r. 1706 byly tamější knihy pozemkové české.[9]) Sem ovšem spokojenost se s Němcovou a mužem jejím nepřestěhovala.[10]) I zkoušela všelijak zameziti přeložení to. Dlela v Plzni, aby ospravedlnila a vysvětlila své působení na Domažlicku, pro něž měl muž její býti z trestu přeložen, a odtud zajela si do Prahy, kdež byla hostem v rodině dra Václava Staňka, dávného a upřímného to přítele svého. Tam po šesti letech setkala se s Čelakovským, jenž právě v Praze meškal. Navštívila též choť Pavla Jos. Šafaříka a těžce již churavého Jos. Jungmanna, jenž brzo potom zemřel dne 16. listopadu.

Návštěvou pražskou duch Němcové velice okřál. „V Praze hlavu a srdce měla jsem plné rozkoší, jedině nohy plné puchýřů od té pražské dlažby. Přes to jsem

8) Srv. J. Sojka, str. 522.
9) Ottův Slovník náučný, díl VI., str. 259.
10) Viz list ze dne 19. pros. 1847 k pí. Čelakovské.

v Praze zrovna omládla a tak ráda sobě na onu návštěvu vzpomínám, jako na svá mladá léta."

Dr. V. Staněk chtěl dáti podobiznu Němcové litografovati, ale ona tomu ze skromnosti velice odpírala a také toho nedovolila. Teprv r. 1853, nedbaje námitek Němcové, vydal zdařilou daguerotypii obrazu Němcové u Farského v Praze a přihlížeje k dosavadním pracím jejím sběratelským v oboru lidovědy, připojil heslo: „*Quidquid laudabile, memoriae tradendum.*" [11]) Daguerotypie tato po druhé vydána po její smrti a jest vedle obrazu Helichova nejzdařilejší.

Podnebí všerubské Němcové dobře svědčilo. „Jsem nyní zdravější a tloustnu,[12]) snad že v těch horách spokojeněji žiju."

Tady, jako již dříve v Domažlicích, Němcová měla příležitost pozorovati radost vojáků našich vracejících se po dlouhých letech z Němec do vlasti. Státy rakouské totiž od kongressu vídeňského roku 1815 do války rakousko-pruské r. 1866 příslušely k tak zvanému *buntu* neboli spolku německému, ve kterém mocnář rakouský předsedal. Spolkové pevnosti, kam všechny státy súčastněné byly vázány posílati určité oddíly vojenské, byly čtyři, z nichž největší a nejsilnější Mohuč. Tam ležely nejvíce pluky české. Také vysloužilci pluku domažlického vraceli se domů s radostí nevýslovnou za pobytu Němcové v Domažlicích. To jí dalo podnět k první větší povídce „*Karla*".

Vojáci naši stojíce ještě na půdě bavorské, odkud však daleko viděti bylo do Čech, „házeli čapkami do povětří, smáli se, výskali, mnohý stál v němém pohnutí — každý dle své povahy radost na jevo dával".[13])

---

[11]) Vše pamětihodné budiž zaznamenáno.

[12]) Píše Čelakovské 19. pros. 1847.

[13]) *Karla.* Vyd. Kobrovo r. 1869., str. 226.

Mezi vracejícími se byla také vdova po poddůstojníkovi, Markyta, nesoucí malou Karlu v náručí. Vracela se k domácímu krbu, do služby zase k rodině rychtářově. Vychovatelem čilé Karly stal se starý vysloužilec Bárta. Povaha Bártova, Markytina, rychtáře Miloty a jeho ženy vylíčena neobyčejně zdařile. Karla učila se všemu jako chlapec, ba i výcviku vojenskému. Krásně se od Bárty naučila vyřezávati ze dřeva — což obyčejným jest průmyslem horalů. Karla dospěla. Jedenkráte od synovce Bártova vypůjčila si vojenský šat, přestrojila se do něho, a z Karly byl — Karel. Karel dal se odvésti a odbyv si službu vojenskou, vzal si bývalou družku svou Hanu za manželku. Jak klonila se Karlina povaha vždy víc a více k povaze mužské, jak konečně Karla nechtějíc déle se přetvařovati, dala se za vojáka, ačkoliv právě z té příčiny Markyta, chtějíc vojančiny uchrániti dítě své, vydávala je za dceru a ne za syna a také dle toho je strojila — to vše vylíčiti podařilo se znamenitě Němcové, a v této jemné hře střídavých duševních pochodů a změn také spočívá největší cena „*Karly*“. V ní Němcová *poprvé* užila *podřečí domažlického* při rozhovoru selského lidu; dodala tím formě povídky jakési pestrosti a nové zajímavosti, učinila ji věrně realistickou. Zachovala pak v tom míru přirozenou. Pozdější následovníci Němcové jali se však užívati nářečí až i na ujmu srozumitelnosti svých prací.

„Karlou“ dokázala Němcová nejen své *výborné vlohy vypravovatelské, nýbrž i mluvnické.* Vnikla velmi záhy a rychle tak úplně do ducha podřečí, zvaného *bulského,*[14]) že z této povídky a z *Pohorské vesnice* lehce a názorně poznáváme ono podřečí.

„*Karlu*“ psala Němcová v Domažlicích a dokončila ve Všerubech, vydala však tiskem teprve v almanachu

[14]) „Říká se tu *já jsu bul* místo *byl jsem*, od čehož povstalo jméno *bulák, bulka, bulský* kroj.“ Obrazy z okolí domažlického, vyd. Kobrovo, díl 9. str. 79.

„*Perly české*“ roku 1855. Hned po „*Karle*“ napsala „*Dlouhou noc*“, aby ukázala na rozdíly přástev na Domažlicku a Krkonošsku. V rámci jednoduché totiž povídky o Madlence a jejím Jiřím vyličuje krásnou zimní zábavu a slavnost, zvanou „dlouhou nocí“.

Zatím přiblížil se pohnutý rok 1848. Již v únoru docházely z hlavního města mocné Francie poplašné zprávy o neblahém osudu krále Ludvíka Filipa Orleanského, o obnově republiky atd., a podobně lid počal se jítřiti v Němcích. U nás konán zatím dne 11. března první slovanský sjezd v Praze, kde vypracována též žádost k císaři a králi Ferdinandu Dobrotivému, aby splnil přání národa.

Dne 13. března slíbena *konstituce* čili společná ústava od císaře Ferdinanda Dobrotivého, povolena svoboda tisku, ozbrojení měšťanů a studentů čili *národní garda* a svolání sněmu ze všech zemí rakouských, vyjímajíc Uhry. Všude po zemích českých, zvláště ovšem v Praze, rozhostil se nevídaný ruch. Každý staral se jen o politiku a konstituci, vykládaje si pojem ten dle rozumu a vzdělání svého. Všeobecný proud ten zachvátil také naši B. Němcovou. Již dne 8. dubna 1848 vystupuje Božena ve „*Včele*“ jako apoštol svobody národní a jala se vykládati lidu ve své „*Selské politice*“, co jest svoboda, co jest to konstituce.[15])

„*Selská politika*“ Němcové jest sice četba ryze časová, přece však i nám dosud velmi zajímavá, ježto v úvodě jasně a názorně, vtipným a někdy i rozmarným způsobem líčí, jak sedláci naši představovali sobě tu novou „svobodu“.

V „*Selské politice*“ Němcová líčí „jednoduše, avšak geniálně celou povahu českého sedláka, líčí jeho utrpení za doby absolutistické a jme se jako pravá demokratka obvazovati rány krvácející lidu českého a účastniti se velké oné práce duchovní, kterouž lid k pravému poznání svobody toliko lze povznésti“.[16])

[15]) J. Sojka, str. 522.
[16]) J. Sojka, str. 530.

Než dlouho netrvala radost českého národa. V pondělí svatodušní dne 12. června sloužena před sochou svatého Václava na Václavském náměstí v Praze slavná mše, jíž se účastnilo ohromné množství lidu českého. Po bohoslužbách rozbíhal se nadšený lid do všech ulic pražských, při čemž někteří, jak už bývá při podobných příležitostech, rozpustilým způsobem radost a nadšení na jevo dávali. U Prašné brány vojáci z blízkých Kralodvorských kasáren vyrazili a některé z davu poranili. Tím se začalo tak zvané *svatodušní povstání,* nerozvážnou bujností byvši vzbuzeno a zmařivši rázem všechny naděje, vznícené vlasteneckým jednáním českého sněmu i příchylností císaře Ferdinanda k nám. Pouliční boje s malými přestávkami trvaly tři dny. V noci na 15. červen zapáleny střelbou z děl staroměstské mlýny u Karlova mostu. Budovy pražské těmi boji utrpěly velice, následky však pro národ celý byly zase osudné, hrozné.

Jak působily převraty pražské na Němcovou? O tom podává nám sama dojímavou zprávu: [17]) „Od počátku udělení konstituce žili jsme v samém napnutí; tu radost, tu strach; zase radost a opět žalost... Tu jako hrom z čista jasna do nás udeří zpráva o událostech pražských! Věřte, že v Neumarku nevěděl nikdo, co činí... Právě když v Praze mlýny hořely, musela jsem v záležitosti přesazení svého muže do Plzně jeti... Když jsem pak již v Plzni byla, tu mi nedalo, zajela jsem do Prahy, abych se dověděla pravdy.

Milá Bohuslavo! jak smutně vypadala ta stověžatá Praha, ta naše matička, ta naše svatá Mekka, jíž každý Slovan s vroucností miluje a báječně o ní sní! Branami se posud nepouštělo, musela jsem po vodě, kde všude vojenské silné stráže stály... Když spatřila jsem tu zkázu města, když vešla jsem mezi naše drahé hlavy, když slyšela a viděla jsem to utrpení našich šlechetných vlastenců, ten bídný úšklebek na vše, což k Čechům jaký vztah

[17]) List Čelakovské ze dne 28. července 1848.

mělo, tu nemohu Ti říci, jaké city se ve mně střídaly — slzela jsem bolem i zlostí... Poslední čas obávala jsem se, že i mého muže zavrou, ale posud nic nepřišlo a nyní když pražští vězňové jsou propuštěni a na veřejné výslechy odkázáni, nebude se snad tak libovolně a bez příčiny zavírati.“ —

Ježto v bouřlivé ony dny červnové přítelkyně B. Němcové, *Honoráta z Wiśniowských Zapová*, bydlela právě na nábřeží naproti ostrovu Žofínskému a veškeré hrůzy těch dob prožila, neváháme zde dodati výňatek z dopisu jejího svému muži, jenž právě dlel mimo Prahu. Ze všech současných zpráv nám známých jest onen dopis nejnázornější. Povstání ovšem nevzniklo tak nahodile, jak pisatelka se domnívala, nýbrž snadnovznětlý lid byl do něho stržen od nerozvážných zosnovatelů — na nenahrazenou posud škodu národa. Zapová píše: [18]) „Můj nejdražší muži! Věř mi, že nevím, od čeho mám začíti neb co dříve vylíčiti; přežila jsem strašné časy, ačkoliv ještě nevím, přežila-li jsem je. Nevíme, co se ještě stane a co na nás ještě čeká. V neděli všude na rozích bylo ohlášeno, aby se v pondělí, to jest na druhý den svátků,[19]) lid sešel na Koňském trhu,[20]) kdež mše sv. sloužiti se měla. Po mši podával sobě lid ruce na znamení, že svorně spolu držeti bude a že se Windischgrätzovi [21]) zaprodati nedá. Po skončených bohoslužbách ubírala se část lidu s nevinnou myslí kolem generálního velitelství. Vojsko všude bylo rozestaveno, a lid zpíval „Svatý Václave“. Vojsko pozorujíc to domnívalo se, že jdou na Windischgrätze, tedy střelili na bezbranný lid, načež v okamžení začal stavěti barikády. Prvního

[18]) Honoráta z Wiśniowských Zapová. Napsal Edvard Jelínek. V Praze 1894., str. 55. Velmi poutavý rovněž jest dopis c. k. majora M. Fialky k T. Burianovi ze dne 26. června 1848. Viz Z dob našeho probuzení, str. 198.

[19]) svatodušních.

[20]) Nynější Václavské náměstí.

[21]) Nejvyšší velitel vojenský.

dne mělo vojsko vrch, dobylo aleje,[22]) železného mostu i jiných částí města, na železném mostě jsou rozestavena děla, střelba zněla strašně, vše se otřásalo — můžeš sobě představiti můj stav. Náměstí před našimi okny bylo naplněno podskalským lidem, dlažbu vylamovali, i mně přinášeli kamení do pokojů, aby odtud na vojsko házeli... Na ostrově Kampě děla rozestavili, ostrov Střelecký myslivci obsadili, z ostrovů a z Kampy, Letné a Marianských hradeb na město stříleli. Kolem našeho domu postavili se mlynáři a stříleli na myslivce, tito na náš dům. Před tím protlačila se Hlavsová přes barikády k nám a vyvedla mne s dětmi k našemu strýci. Jakmile jsem opustila dům, letěly do naší ložnice koule. Štěstí, že jsem unikla... Své Prahy nepoznáš více, zpustošena strašně.“ —

Ký div, že se Němcová v druhé polovici června vrátila z Prahy ustrašená, zoufalá a chvějíc se obavou o svého muže; i konala hned přípravy k odjezdu ze Všerub. Manžel její ještě ku konci toho měsíce přeložen byl do *Nymburka.* Ačkoliv si ve Všerubech z počátku libovala, zvláště že zdraví její se tam ustálilo, přece spěchala nyní ráda odtud, bojíc se příkoří od rozeštvaného lidu.

VII.

V Nymburce a Liberci.

1. „Sestry".

Nymburk, staré královské město na pravém břehu Labe, v krajině úrodné a rovinaté, mělo r. 1890 obyvatel 6659, až na nepatrnou část *českých.*

„Nyní jsme zase v Nymburce,“ píše Čelakovské dne 28. čce 1848, „jsou zde Češi a tudíž jsem zde spokojenější. Seznala jsem zde již několik horlivých vlastenců a vlastenek. *Selského lidu posud neznám,* ale *krajina okolní*

[22]) Nynější Příkopy.

Nymburk.

se mi nelíbí, nejsem ráda v rovině. Ostatně jsme zdrávi.“ Brzo se jí však tam zalíbilo, zvláště ty staré mlýny na Labi vždy pozornost její vzbuzovaly. Jako v Domažlicích chtěla i v okolí nymburském Němcová seznámiti se s lidem selským, vnikati do jeho povahy, sbírati starodávné jeho obyčeje a zvyky, báchorky a pověsti, seznamovati se s krojem lidu, hledati vhodných typů pro své povídky — práce se jí však nedařila. Lid byl bouřemi pražskými a pronásledováním, jaké měly po celých Čechách i na Moravě za následek, příliš přestrašen a nedůvěřiv. Neviděl v Němcové nic jiného — než *choť úředníkovu,* která zajisté jen přichází za nekalými výzvědy. „Kdykoliv do rodiny jsem vstoupila,“ vypravovala sama později K. Světlé,[23]) „byla jsem co nejuctivěji uvítána, ale nic více. Jakmile jsem chtěla hlouběji vniknouti do rodinných poměrů, vždy s takovou obratností se mi vymkli, že jsem se nikde zachytiti nemohla. *Nevěřili mně jako choti komisaře finančního* a domnívali se, že na nich vyzvídám z nekalé příčiny, čímž mi byla odňata na dlouho chuť k podobné návštěvě.“

Ačkoliv tedy ve starých mlýnech labských mnohý typ pravého našeho českého mlynáře pro své povídky zachytiti a použiti chtěla, přece toho z nedůvěry lidu učiniti nemohla. V oné době živnost mlynářská, nejryzejší ze všech českých řemesel a také nejzámožnější, byla by Němcové poskytla mnohé látky k povídkám vděčným. Ale okolnosti způsobily, že se odmlčela pro veřejnost na nějaký čas.

Ze Zahaně Němcová dostávala častější zprávy od svých rodičů, kteří ji nyní zvali na návštěvu tím důtklivěji, že otec její postonával. Když pak v říjnu poměry poněkud se ustalovaly a doufala, že manžel její už nepřijde do vyšetřování, odhodlala se k daleké té cestě.

Jela směrem severním na saskou Žitavu, do Zhořelic a odtud do *Zahaně.*

---

[23]) Z lit. zátiší, str. 56.

Zahaň jest krajské, malebné město v kraji lehnickém na řece Bobrové, přítoku Odry, a má přes 12.000 obyvatel. Krajina bývala kdysi slovanskou. Městu vévodí nádherný zámek knížecí s velkolepým parkem, který nám malebným způsobem Němcová popsala v povídce „Sestry".[24])

„Zámecký park od divokého je dělen řekou Bobrou. Květinný park od řeky trochu do výše se táhne. Uprostřed něho stojí nádherný knížecí zámek ve čtverhran stavěný. S jeho terassy jde se po sirokých mramorových schodech dolů k řece. Jakých to krás v tomto parku nahromaděno! Svěží, vždy zelené trávníky, po trávníkách jak krásných skupení, sestavených z květin a záhonků! Co tu arabesek, jmen a různobarevného kvítí okras! A ty cestky, drobounkým pískem sypané, jako žlutohnědé pentle s barevnými okraji skrze ně se proplétají. Stromky v nejlepším pořádku, každý ulíčen, vyfintěn, jako chlapec o školní visitaci. Fontány tu, besídky, loubí z jasmínu, růží, háje myrtové a cypřišové. Když nastává máj, měsíc květů a lásky, tu přiletují sem pěvci z dálných krajů. Když pod večer zazní jich sladké klokotání, zachvěje se myrta i cypřiš. Ony znají ty melodie. Jsou to melodie vzdálené, krásné vlasti, je to pozdravení lásky, jež matka svým ubohým, uvězněným dětem rok co rok posílá, by si nezasteskly. Ale prchá máj, prchá léto, odletují pěvci, a smutně stojí myrta, zasmušile cypřiš." —

Po dlouhé odloučenosti Němcová se pokochala mezi svými příbuznými, zvláště s otcem, jehož dosud byla miláčkem největším a který brzy potom (1850) zemřel. Sestra Marie byla již vdána za vrchního dozorce zámku zahaňského, rodilého Francouze, Adéla pak dlela ve Vídni u přátel.

Ze Zahaně Němcová měla v úmyslu navštíviti ve Vratislavi rodinu Čelakovských, sešlo však z toho, ježto zajížďka byla dvacíti mil, jednak že se jí k další cestě nedostávalo — peněz. Omluvila se tedy Bohuslavě těmito

---

[24]) Sebrané spisy, vyd. Kobrovo, str. 313.

pozoruhodnými slovy:[25]) „Nekladu na bohatství pražádné váhy, ale když se mi naskytnou případy — a to bývá velmi často — kde mi jedině peníze scházejí k vyvedení potřebných a milých záměrů, tuť teprve si přeji býti bohatou a nahlížím, že je škoda, přeškoda, když těch šajnů není.“ —

V Zahani dostalo se Němcové látky k povídce „*Sestry*“, kde také děj se koná. Lehkomyslný a nesvědomitý kníže, vydávaje se za panského myslivce, obloudil děvče selské Hedviku, která těžce pykajíc za svůj hřích, umírá ve vězení, do kterého z lásky k ní i sestra Johanna uvržena byla. Podobné látky použila Němcová k povídce ještě jednou, totiž ve „*Viktorce*“, kterou vložila do své Babičky. Že „*Sestry*“ počala Němcová psáti hned po svém návratu ze Zahaně, toho důkazem jest jednak celý ráz povídky, zvláště pak reminiscence na věznění ubohých mladíků po bouřích svatodušních.[26]) Povídku tuto vydala tiskem Němcová teprve roku 1855 v almanachu „Lada Niola“, pořádaném Jos. Fričem, opatřivši jednotlivé kapitoly její vhodnými příslovími, vybranými z *Mudrosloví* Fr. L. Čelakovského.

Způsob, jakým Němcová „Sestry“ psala a uveřejnila, poskytne zajímavý pohled do duchovní dílny její vůbec. Látky na povídky nikdy si nevymýšlela, nýbrž brala je z lidu, zvláště venkovského, toho našeho dosud nezkaženého jádra národu. Dříve než povídku napsala, celou do nejmenších podrobností v mysli si ji srovnala, přemýšlela o ní dlouho, vyprávěla ji přátelům, tázala se na úsudek a teprve když sama úplně s rozvojem povídky byla spokojena, psala a to velmi rychle a *obyčejně v noci*. Někdy nechala povídku nedokončenu, majíc právě látku na povídku jinou, která celou duši její zaujala. Tím si vysvětlujeme, že povídky napsané teprve po letech tiskem vydávala, že konec

[25]) List ze dne 16. února 1849.
[26]) Str. 314 na hoře.

některé z nich je náhlý, překvapující a že po smrti její nalezlo se několik povídek nedokončených.

Roku 1849 konečně, po osmi dlouhých letech v cizině, vracel se Čelakovský do Prahy, jmenován byv professorem slovanských jazyků na vysokém učení Karlově. Bohuslava z toho upřímně se těšila, chtějíc zase věnovati se vzdělávání dívek českých. „Kéž bys i Ty, drahá Boženko," píše Němcové,[27]) „v Praze mohla býti! To bychom si přes všecky překážky spolek děvčat a žen českých utvořily, a ve spojení s ostatními dalo by se něco vyvésti." V prázdniny již odstěhoval se Čelakovský s rodinou do Prahy, a Němcová chtějíc svého Hynka dáti do studií, chystala se na návštěvu své upřímné Bohuslavy. Než nedošlo k tomu, manžel její byl opět přeložen a to *do Liberce,* a Němcové nastaly jiné starosti. Tou dobou končí se zajímavá korrespondence obou vzácných žen v knize „*Z let probuzení*" uveřejněná. Ze vzájemných dopisů Němcové a Čelakovské poznáváme nejlépe a nejjasněji krásnou, ušlechtilou, nezištnou, skromnou duši Němcové. Bohuslava přijela do Prahy churava prsním neduhem, který bohužel překazil veškeré krásné její a vlastenecké záměry. Nemohlať se již účastniti prací národních.

2. „Divá Bára".

V prosinci roku 1849 Němcová se stěhovala do Liberce, kam odcházela velice nerada. *Liberec,* šesté město co do lidnatosti v Čechách, založen na místě české osady Liberce na řece Nise od Přemysla Otakara II. ve třináctém století jakožto město s německým obyvatelstvem původu saského. Ježto celá okolní krajina odevzdána v majetek německého rodu pánů z Bibrsteinu, poněmčila se již ve 14. století.

Odtud tedy Němcová, jsouc nyní zdravější a nemohouc ovšem v Liberci samém věnovati se zase s celou oddaností

[27]) List ze dne 27. května 1849.

zajímavému svému studiu, podnikala časté výlety do jižního českého kraje v horách ještědských, malebného to pohoří, v němž doufala, že nasbírá mnoho látky pro své pohádky a lidovědu. Tak zabloudila i do Světlé, vesnice české na jižním svahu ještědském, kdež otec professora Petra Mužáka byl rychtářem. Za prof. Mužáka provdána byla *Johanna Rottová* (nar. 1830 v Praze), která po rodišti manželově si dala spisovatelské, dnes vůbec známé a slavné jméno Karoliny Světlé. Avšak zrovna tak jako lid byl k Němcové nedůvěřiv v Nymburce, vedlo se jí i zde. Kar. Světlá podává nám o tom velice zajímavou zprávu. Jsouc jak obyčejně o prázdninách návštěvou u Mužáků, ptala se jednou sousedek:[28]) „Proč vše to, co mi teď vykládáte, jste nevypravovali oné krásné paní, kteráž schválně přišla až z Liberce, chtějíc o vás tak pěkné věci napsati, jaké napsala o venkovanech v krajinách jiných?“

„Však jsem jim dal výstrahu, aby nevykládaly nic jiného, než ňákou tu hloupou pohádku,“ přiznával se tchán.

„A proč?“ podivila jsem se.

„Vždyť to byla paní úřednická, a její muž byl jeden z takových komisarů, kteří vyměřují lidem platy a pokuty,“ objasňoval mi tehdejší situaci. „Jak snadno mohly naše ženštiny něco prošplechnout, čím by uvalily na nás nové přirážky. *K čemu by sem byla vážila tu obtížnou cestu, než že ji sem poslal muž na zvědy?* Však nejsme dnešní a víme, jak nám tihle páni přejí.“

A tak co nepodařilo se v těchto zajímavých horách Němcové, zůstaveno geniálnímu duchu Kar. Světlé, která tam skutečně založila svou spisovatelskou slávu, tím právě, že typy románů svých vybírala z tamějšího rázovitého lidu venkovského.

Němcová zůstávala tedy doma a psala „*Divou Báru*“.

Látku na „Divou Báru“ poznala v okolí nymburském ve vsi Vestci. Chudý, avšak poctivý pastýř obecního stáda

[28]) Z lit. zátiší, str. 56.

Jakub měl děvče, o němž lid si vyprávěl, že je dítětem divým, od polednice matce podstrčeným. Odtud říkali jí „Divá Bára“. Vyrůstala v boží přírodě téměř bez školského vzdělání v dívku neobyčejně smělou, mrštnou jako pstruh; ducha byla přirozeně nadaného, nezkaženého, srdce jemného, ale udatného, pleť měla opálenou, oči neobyčejně výrazné, veliké a modré jak charpa, až se jí posmívali, že má „oči buličí“. Nejvěrnější družkou jí byla neť farářova Eliška.

Na pastvě zas nejvěrnějším druhem Bářiným byl pes Lišaj.[29])

I když Eliška z Prahy se vrátila jako dívka vzdělaná a sličná, zůstala Báře věrnou družkou. Spolu svěřovaly si svá tajemství, spolu házely před sv. Janem Křtitelem věnce do vody, spolu se těšily. Když teta Elišku nutila ku starému, ošklivému a lakomému správci, vysvobodila ji Bára, přestrojivši se za strašidlo. Za to odsouzena byla od obce přespati noc — v kostnici.[30])

Němcová majíc výborné vlohy pozorovací, sledovala duševní vývoj svých dítek neustále bystře a s pravým porozuměním. Dle těchto zkušeností svých zobrazila pak v „Divé Báře“ rozvoj dítěte tělem i duší zdravého, ponechaného však učitelce — boží přírodě. Touto psychologickou pravdivostí nabyla povídka vzácné zajímavosti a ceny.

„Divou Bárou“ končí se *první období belletristické činnosti* B. Němcové. Povídky, jež posud byla napsala, založeny jsou na studiu lidovědném. Líčí se v nich prostým, ale zdařilým způsobem život našich venkovanů v různých poměrech *dle látky folkloristické*, kterou posud nasbírala. Otázky sociální, všeho toho, co příčinou je společenských

---

[29]) Jest to *poprvé* v této povídce, že Němcová tak zdařilým způsobem uvádí psa jako věrného společníka člověka.

[30]) Jak už zprvu polednice nám připomíná Erbenovu stejnojmennou balladu, tak zase tento trest maní vzbuzuje vzpomínku na báseň Svatební košila. Zajisté tu spolupůsobil vliv Erbenovy Kytice.

proudů a proměn, co pohání nebo sráží život jednotlivců, společnosti i celého národa, buď vůbec si nevšímala nebo měrou pouze nepatrnou. *Tomuto prvnímu období povídek chybí jenom koruna — povídka šíře založená, ve které by zobrazen byl celý život českého venkova na základě studia folkloristického.* Této koruny se mu dostalo — ovšem teprve později — nesmrtelnou „*Babičkou*".

VIII.

Druhý pobyt v Praze.

O prázdninách r. 1850 Němcová konala přípravy, aby vypravila Karla a Hynka do Prahy na studie. Rodičové byli rozhodnuti dáti je do české reálky, první české školy střední v Čechách od dob císaře Josefa II.,[31]) mající ředitelem vynikajícího paedagoga *Josefa Wenziga* (nar. 1807), upřímného přítele Němcové, zvláště v dobách jejího utrpení.

Když Němcová k odjezdu vše přichystala a také vyjednáno bylo, že syny její vezme k sobě do bytu šlechetný muž, Franta Šumavský, přišel rozkaz, aby Němec jako *vrchní komisař* ihned se odebral do *Míškovců* v Uhrách.

Míškovce neb Míškovec (maď. Miskolcz) leží nad řekou Slanou, přítokem Tisy na úpatí Tater. Němcová popsala toto město podrobně r. 1854 ve svých „Zpomínkách z cesty po Uhřích".[32]) — Nezbývalo ovšem Němcové, než aby se se všemi dítkami odstěhovala do Prahy, manžel pak její aby sám se vybral na dalekou cestu. Byt si vy-

---

[31]) Když z popudu českého sněmu zřízena česká reálka, usilováno o to, aby i jiné střední školy, dávno již trvající, přístupnými byly národu českému. To dařilo se jenom znenáhla. Počátek učiněn s akademickým gymnasiem v Praze, které vráceno bylo českému národu r. 1861, a odtud dálo se to již rychleji v Čechách; na Moravě však teprv r. 1867. zřízena první gymnasia česká v Brně a Olomouci.

[32]) Sebrané spisy, sv. IV. r. 1875, str. 350. a násl.

hledala nyní na Václavském náměstí *u Greutlerů* v třetím poschodí, kdež měla dva skrovné pokoje. „Druhý pokoj zdobilo piano poněkud sice obehrané, ale ještě obstojné a dosti veliká knihovna s poprsími našich slavných mužů. Mnoho podobizen českých literátů zdobilo stěny. Její okna byla naplněna květinami. Byl to roztomilý útulek.“ [33])

Sofie Podlipská.

Zde věnovala se nyní Němcová s obětivou láskou mateřskou výchově svých dítek a dalšímu vlastnímu vzdělávání. Do rodiny Rottovy uvedena byla Frantou Šumavským a brzo uzavřela přátelství s Kar. Světlou a sestrou

[33]) S. Podlipská, str. 29.

její Sofií, provdanou *Podlipskou* (nar. 1833). „Němcová okouzlila sestru a mne," praví K. Světlá,[34]) „svou nevšední krásou, svou půvabu plnou prostomyslností a skvělým svým důvtipem."

„Třicetiletá tehdáž nevypadala jinak než jako devatenáctiletá svěží dívka. Tak skvělá byla její pleť, tak zá-

Karolina Světlá.

řící oko, tak štíhlá a pružná její postava . . . Její nádherné černé vlasy byly podél skrání hladce sčesány a v týle stočeny jednoduše v řecký uzel." [35])

---

[34]) Z lit. zátiší, str. 54.
[35]) S. Podlipská, str. 28.

Němcová obnovila opět osobně své dřívější styky s muži a ženami v Praze vynikajícími. Často ovšem navštěvovala těžce již churavou Bohuslavu, jakož i svého lékařského rádce dra Čejku, bohužel prsním neduhem také zle stiženého a tím valně mrzutého. Čejka, tento stálý mentor Němcové, byl s ní velmi nespokojen. Kouzlem neodolatelným působily na něho vzpomínky na Georges Sandovu, kterouž nedávno byl po Praze provázel. Georges Sandová to právě byla, která ve Francii s neobyčejným zdarem vzdělávala román sociální, řešíc všecky možné otázky společenského života. Tím také získala si světového jména a nám Čechům zvláště sympatickou se stala pro svůj román La Comtesse de Rudolstadt,[36]) kdež s nadšením vzpomněla bývalé slávy jména českého.

Čejka domlouval Němcové, aby zanechajíc dosavadního způsobu svých povídek, obrátila zřetel k povídce a románu sociálnímu, tím že nejen pomůže národu českému, ale i jméno své proslaví. „Podávejte nám," poučoval Němcovou Čejka,[37]) „z čehož život klíčí a rozkvétá — myšlenky! Myšlenky plamenné, ršící, odvážné, pro které bychom vás velebili i nenáviděli, milovali i haněli, o které bychom se mohli do nekonečna hádat, myšlenky takové, které by se staly hesly naší mládeže ... Krátce: tu tam na obraze[38]) následujte a uhlídáte, jakou setbu vyvoláte za krátký čas ze zmrtvělé půdy národních poměrů našich ..."

„Byla skutečně tak krásná, jak ji mnozí popisují?" tázala se Němcová.

„Tak krásná jako vy nebyla," s ironickou úklonou Čejka Boženě odvětil. „Byla mnohem menší než vy, zavalitá; již šedivěla, a když mlčela, tož se jí rozložil po tváři zádumčivý klid, který sice nebyl bez zajímavosti, ale nikoho zvlášť nedojímal a neuchvacoval ... Kéž byste se chtěla státi naší Georges Sandovou a mne překvapiti,

[36]) Přeložený do českého jazyka od S. Podlipské.
[37]) Z lit. zátiší, str. 146.
[38]) Ukazoval jí podobiznu G. Sandové.

až z Italie se vrátím, knihou, v níž bych shledal ono sto palčivých otázek, které na mne šlehaly z očí Sandové."
Čejkovy domluvy mocně působily na mysl Němcové.

Dr. Josef Čejka.

Od té doby zabývala se otázkami společenského života neustále, a také následující povídky její nesou se již tímto směrem, nikterak na ujmu jejich. Čejkou tedy pozvbuzena

byvši, dala dalším svým povídkám jiný ráz, nezapomínajíc ovšem ryze českého v nich života, založeného na studiu lidovědném.

Často dlívala návštěvou u Čelakovského, který všechen svůj čas věnoval již studiu slovanských jazyků, a v rodině Erbenově, jenž se zanícením a bezpříkladnou vytrvalostí sbíral pohádky a pověsti slovanské, chtěje je vydati v původních jazycích, a tu poznávala Němcová krásu jazyků našemu tak příbuzných a sama *horlivě se učila rusky, srbsky a bulharsky.* Neobyčejné její vlohy, že tak snadno a rychle vnořila se do ducha řeči, jak dokázala již na Domažlicku, byly jí v té příčině účinnou podporou.

Vedle toho oddávala se s chutí zamilovanému svému *studiu botanickému,* o čemž nám zajímavé zprávy podává S. Podlipská. Jakmile se jaro r. 1851. rozpučelo, chodila se svými syny po okolí pražském, súčastňujíc se opět výletů botanických, které stále ještě pořádal neúmorný stařeček Opic. „Sotva koncem února[39]) milé jaro vystrkovalo jako přední voj s bílým praporem míru a nevinnosti rozkošné sněženky a bledule, ozbrojil se prostosrdečný učenec skříní, rýčkem a deskami a v dlouhém šedém kabátě, vždy stejném, se širákem na velebných šedinách, které mu splývaly v týle v kadeřích na límec kabátu, vydával se statečně na cestu. Nechodíval nikdy sám. Každý, kdokoli si přál připojiti se k němu, býval mu vítán. Sledovalať ho vždy dlouhá řada studentů každého věku. Mnohdy pojily se také dámy k těmto botanickým výletům. Němcová mísívala se se svými syny zároveň u veselý ten hlouček botanisující mládeže a s hojnou žní přicházela s nimi domů. Mívala pak na okně plno sazeniček, jež s láskou pěstovala a pozorovala.“ Jak hluboké a důkladné bylo její studium botanické, dokázala zvláště popisem „*Lesů ve Zvolensku*“.[40])

[39]) Píše S. Podlipská, str. 30.
[40]) Sebrané spisy, r. 1875, sv. 4., str. 408. a násl.

Přes všecky tyto práce a studie Němcová nezanedbávala svých povinností mateřských. Žila v dětech svých a pro ně, jsouc schopna každé oběti ve prospěch jejich, jak jsme také již z dopisů Bohuslavě zasílaných viděli. „Byla to matka laskavá a rozmilá. Děti ji zbožňovaly.“ [41])

Blížily se prázdniny, a Němcová pečlivě se všemi svými dítkami se připravovala na cestu na Slovensko. Zatím už manžel její z Míškovců přeložen byl do *Ďarmot Balašových* v novohradské stolici, na řece Ipole, severovýchodně od Pešti.

IX.

První cesta na Slovensko.

„Z Uher“.

Sotva že v červenci školy pražské byly uzavřeny, Němcová ubírala se s dítkami svými na krátkou návštěvu přes prázdniny k manželu a otci, jenž zajisté již toužil spatřiti po dlouhé odloučenosti dítky své. Jela Moravou a zastavila se v Brně, aby zde vyhledala dávného přítele svého, s nímž pilně si dopisovala, *Františka Matouše Klácela* (nar. 1808). Klácel v té době měl již v literatuře naší zvučné jméno jednak svými básněmi, jednak spisy filosofickými. Ten uvedl ji k dru *Janu Helceletovi* (nar. 1812), tehdáž professoru na brněnské technice, s nímž rovněž Němcová si dopisovala, jehož však osobně posud neznala.

Mělať Němcová korrespondenci velice rozsáhlou. S počátku dopisovala si ráda s osobami, jež ji zajímaly, aby poznala sloh a myšlení jejich. Časem však toto dopisování velice jí vadilo v pracích, což sama uznávala, nebylo však už zbytí, nechtěla-li býti nezdvořilou.

„Včera jsem si chtěla nastíniti novelu,“ vypravovala jednou sama K. Světlé,[42]) „avšak bylo mi neodkladně

[41]) S. Podlipská, str. 29.
[42]) Z lit. zátiší, str. 148.

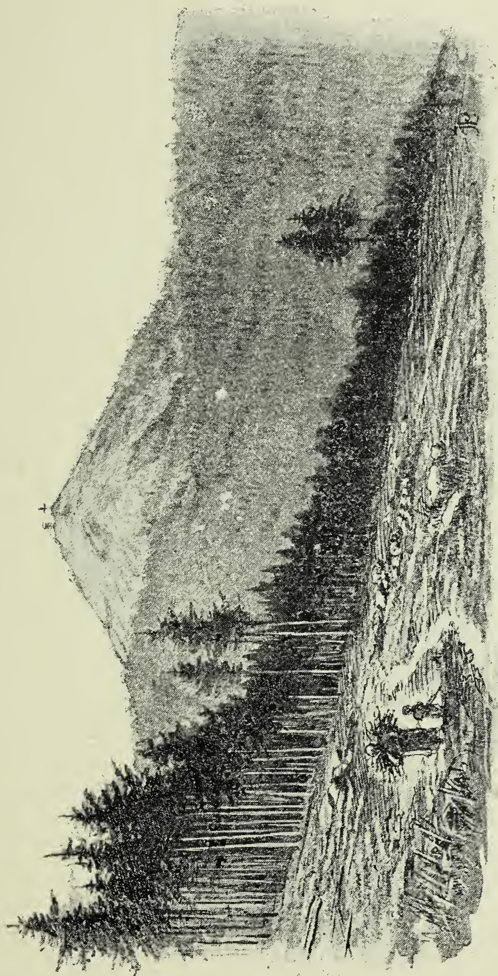
na ty které listy odpověděti, v nichž činěny ke mně velmi důležité dotazy. *Celý den jsem při nich strávila, a když jsem si konečně večer na svou novelu vzpomněla, tož jsem se cítila tak mdlou, tak vyčerpanou, že jsem nástin zamýšlený odložiti musila* . . . Cítím, že se do včerejší nálady tak hned zas nedostanu.“ [43])

Z Brna jela Němcová do Vídně, aby navštívila své příbuzné a zvláště milou sestru svou Adélu. Zdržujíc se několik dní ve Vídni, bystrým svým duchem prozkoumala až na dno bídné poměry českých dívek služebných, dělníků a řemeslníků, jež osud tam byl zanesl. Od poslední domluvy Čejkovy studium společenských poměrů zvláště lidu chudého zabíralo téměř veškeru její pozornost, kdykoliv mezi lidem se octla.

Ve Vídni navštívila nesmrtelného pěvce „*Slávy Dcery*“, *Jana Kollára,* s nímž dopodrobna se radila o poměrech slovenských, a vyložila mu úmysl svůj sbírati zase pohádky a látku lidovědnou i na Slovensku. Brzo po té návštěvě, 21. ledna 1852, zemřel Kollár k velikému žalu všech věrných Čechů a Slovanů, maje 59 let věku svého. Rovněž navštívila *A. V. Šemberu* (nar. 1807), professora řeči a literatury české na universitě, výborného znatele poměrů slovenských. Takto jsouc připravena jela již přímo do Uher, do *Ďarmot Balašových,* které podrobně vypsala v časopise musejním r. 1858.

Hned 1. září vybrala se s některými známými na *první cestu po Slovensku do lázní sljačských,* ve stolici zvo-

[43]) Bohužel, z toho množství dopisů Němcové známe jen malou část, ostatní se buď na vždy ztratily neb zůstávají nepovšimnuty ležeti a tleti, ač uloženy jsouce v Museu neb uveřejněny v časopisech velice by přispěly k objasnění leckteré ještě stránky velikého ducha jejího. Zvláště od let padesátých neznáme jich více než dva (ovšem mimo úryvky z dopisů, jež uveřejnil již J. Sojka r. 1863.), které byly vytištěny v časopise Musea království českého r. 1887, a velmi důležitý list z r. 1860., jejž jsem uveřejnil v Nivě brněnské r. 1893. Mimo to mám krátký dopis z r. 1854. v rukou, který však není určen veřejnosti.

Ještěd.

lenské, zapisujíc si cestou vše, co pozoruhodného viděla a slyšela. Za ten krátký čas, co dlela v Ďarmotech, naučila se nářečí slovenskému téměř úplně. Jsouť aneb alespoň byly v letech padesátých Ďarmoty městem úplně slovenským, se 4000 obyvateli. Cestu tuto podrobně vylíčila nám hned, jak se vrátila do Prahy, r. 1852 pod názvem „*Z Uher*“.

Vypisujíc krajinu, kterou po voze se ubírala, všímá si života na polích i v osadách, pozoruje bystře rozdílné povahy Slováků a Maďarův, jejich zvyky a obyčeje — zkrátka oku Němcové nic neušlo, co by mohlo zajímati veřejnost naši. Právem o cestopisných pracích Němcové po Uhrách dí *Eliška Krásnohorská:*[44]) „Vlastnostmi těmi neobyčejně poutají její *cestopisy*, neboť stejně názorně a barvitě, jako zůsob i ráz lidu, vždy dovedla vylíčiti také přírodu, ve které se žití jeho vyvíjí; obrázky ty zůstávají v paměti čtenářově pestré a živé, obepjaté charakteristickým obzorem krajin, překlenuté vlastním jejich blankytem se zvláštními jeho rozmary, provívané určitými melodiemi pravého jejich ovzduší, i jejich písní, mluvy jejich lidu. Stejně mistrovsky kreslí Němcová svého tatranského kočího jako jeho psa i koně, se stejným humorem maluje vřavu blátivého maďarského trhu jako elegantní nudu lázeňské elity, stejně pravdivě vykouzlí představu sladké hvězdné noci nad velkolepou krajinou horskou, jako muziku a hody selské svatby domažlické, výskání chasy a slzy nevěstiny. *Svěžest, nelíčenost a rozkošná přirozenost* jsou nerozlučnými průvodkyněmi veškerého vypravování Boženy Němcové, všady prosvítá úsměv bodrého humoru, leckde švihne perné slovo a řízný vtip, nade vším plane jako slunné letní jitro radost ze života i hřeje *dobrodušnost, soucit, sdílnost a srdečná touha, aby každý tvor na této krásné zemi ze života svého mohl se radovati.* Z každého toho obrázku hledí nám přímo v oči povaha, která se hravě vpravovala v okolnosti a v lidi,

[44]) Dvě básnířky lidu. Časopis Česk. Musea, roč. 1880, str. 147.

uměla s nimi žíti a ráda s nimi žila, která též ráda užívajíc každé krásy i každé potěchy, upřímně také zaplakala s nelíčeným cizím žalem. Tak působí na nás Němcové cestopisy a popisné obrázky. Všude pak na cestách svých pilně pozorovala a sbírala národní zvláštnosti, při čemž ji znamenitě podporovala snadnost, kterou si dovedla osvojovati různá nářečí a cizí jazyky.“

Němcová měla oblíbený zvyk, že dlouho do noci sedávala a pracovala. Teprve když vše kolem ní utichlo, když noc rozestřela černé své perutě po přírodě, duše její zmocňoval se básnický vzlet. Za takových chvil ráda také zobrazovala usínající ruch denní, nastávající klid noční.

I v cestopise „Z Uher“ máme podobné rozkošné místo.

„Umlklo vše vně i zevně domů, jen uliční psi chvílemi se pustili do štěkání neb vytí, z kalužin ozývalo se kuňkání žab. Spát se mi nechtělo, noc byla teplá; otevřela jsem si „oblok“ [45]) a dívala se přes nízký plot zahrady do otevřené krajiny. Měsíc svítil jasně, podél řeky táhl se mlhavý pás, na lučinách sem tam vidět bylo rudou zář ohňů, a okolo kmitaly se temné postavy pastevců, k nimž se přidal na okamžení i vůl neb kůň.“ [46])

Němcová již na této první své cestě Slovenskem pátrala po krásných jeho pohádkách a sbírala je.

„Znajú u vás děvčata vela rozprávek?“ tázala se mladého Slováka Michala. [47])

„Jaj,“ pohodil si hlavou, „*mísel by to byť arch papieru, vjatší ako ten vršok, čo by sa aj naň spratoly všecky rozprávky, čo ich dievky znajú!*“ — při tom ukazoval na vrch, k němuž jsme dojížděli.“

Známoť, že popisy Němcové jsou nepřekonatelny svou *pestrostí, úplností, jasností a malebností.* V cestopisu „Z Uher“ nalézáme *první* její pokus popisů.

[45]) Okno, oblokár — co okna zasazuje. *Pozn. Němcové.*
[46]) Sebrané spisy, díl IV., str. 318.
[47]) Sebrané spisy, díl IV., str. 325.

„Vždy výš a výše stoupáme, a tu najednou otvírá se překrásná vyhlídka, před námi leží rozkošná krajina; do nitranské stolice až ku Prešpurku vidět, věnec budínského pohoří, hory janovské. Nad námi kupí se hory, hlava nad hlavou, nejvýše ční temeno Sitna; vrchol jeho skví se v zlatě od loučícího se slunka, jež poslední svůj pohled jemu posílá. Zajde; zůstanou jen zlaté růžové upomínky. A z druhé strany vychází na čisté obloze melancholická tvář měsíce, provázená třpytící se hvězdou večernicí. V údolinách lesknou se zrcadla malých jezírek anebo rybníků, jakoby je příroda byla k potřebě dala těm mladým vrbám a břízám, co vůkol něho stojí, vždy se v něm vzhlížejíce. Jaj Bože, ako je to pekno!" povídal si Janko. Kdož dovede takové okamžení slovy vylíčit, krásy jeho, jež oko zří, popisovat? — Nemožno! — Sám musí každý vidět, aby cítil; *a kdo, octnuv se v náručí vznešené matky přírody, nepocítí posvěcující její políbení, kdo nestává se v takovém okamžení zbožným, necítě než lásku, čistou lásku k veškerému stvoření, tomu darmo mluvit!*" [48])

X.

Návrat do Prahy.

1. „Domácí nemoc". — „Baruška".

Ku konci září se Němcová vracela s dítkami do Prahy, sklíčena jsouc starostmi rozmanitými i svou vleklou chorobou.

Nad českým národem stahovala se černá mračna, hrozící záhubou útlému ještě osení na národu roli dědičné.

Rok 1848., tak radostný a mnohoslibný našemu národu, nepřinesl mu žádoucí svobody. Robota tělesná sice zmizela, ale nastala léta tuhé reakce, v nichž všechen jarý ruch utuchl a českému životu a jazyku nebylo lze již tak volně se rozvíjeti.

---

[48]) Sebrané spisy, díl IV., str. 332.

Jako nalomeno stálo tu a vadlo vše, co tak nadějně bylo posud vzklíčilo; pracovníci se rozprchli, umlkli, a tedy také Němcová uzavřela se ve svém útulném bytě na Václavském náměstí a věnovala se s příkladnou láskou mateřskou vychovávání drahých svých dítek, jimž byla matkou nyní i otcem zároveň — v noci pak oddávala se zamilovaným svým pracím. Často v té době přeletla vysoké a krásné její čelo chmura, starost o národ, starost o manžela zbaveného choti i milých dítek, péče o budoucnost dětí, jak by bylo, kdyby dlouholeté své chorobě podlehla anebo — čehož se již častěji a častěji tak hrozila a děsila — kdyby manžel její ze služby byl propuštěn. Slyšelať od něho v Ďarmotech, že proti němu zavedeno tajné jakési vyšetřování za tím účelem, aby se vypátralo, jak se choval v Domažlicích a ve Všerubech.

Největší útěchu nalézala Němcová ovšem v práci. Pobyt ve Vídni, kde rychle postřehla bystrým svým okem osudy Čechův, jež tam náhoda rozmanitá zanesla, nezůstal bez výsledku pro tvořivost její.

Nejprve, a to ještě téhož roku, napsala povídku „*Domácí nemoc*“.

Již v Domažlicích, na svých potulkách často slýchala, že děti horalů, ano i lidé dospělí, jsouce náhle a proti vůli přeneseni do ciziny, *touhou po domově upadávají do nemoci*, čemuž na Domažlicku říkají „domácí nemoc“. „Nejvíce se bojím,“ vypravovala selka Němcové, [49]) „že dostane děvče *domácí nemoc* (tak tu jmenují „Heimweh“ a říkají: „Od domácí nemoci není pomoci“), ona je mně tuze uvyklá.“ To zajímalo často Němcovou, neměla však dosud příležitosti, užiti této látky k povídce, až po svém návratu z Vídně.

Děj je prostinký a přenesen o několik let do minulosti, kdy oba rodičové Němcové byli na živě. Anička,

---

[49]) Obrazy z okolí domažlického, řada II., str. 81. Na moravském Valašsku této chorobě zajisté případně říkají dle Fr. Bartoše „*tesklice*“ (plur.). Název lékařský je „nostalgie“.

dívčina česká, neumějící slova německého, poslána byla od matky své ku strýčkovi do Vídně, jenž tam byl učitelem. S tetou srozuměti se nemohla, strýček nebýval doma, a tak z touhy po domově plakávala aneb zpívávala tklivě národní písně české. Zpěv Aninčin vábil hrdou úřednici, rodilou Vlašku. Slyšíc však, že to zpěv český, urážela českou národnost, což Aničku do duše bolelo. Za městem jednou setkala se s babičkou, Moravankou, která vedla svá vnoučata na procházku, s nimiž se však rovněž domluviti nemohla. Babička s Aničkou brzo se seznámily. Sdílně vykládala babička, jak odstěhovala se, opustivši klidnou vesničku moravskou, k synovi do Vídně, jenž žije zde od mládí, došel zámožnosti, zapomněl však řeči materské.

„Dostala jsem svůj pokojík,“ žaluje babička,[50]) „ale což je to všecko platno, když mě při tom srdce nesmírně bolelo! *Co jsem se natěšila, až to dítě uhlídám!* Teď je mám, a nemohu se s ním potěšit! Vidíte, osobo zlatá, já bych se tu mohla mít dobře, oni mě rádi mají, sedím s nimi u stolu, jezdím s nimi, ale mne to netěší a *radši bych byla, kdyby byl syn sprostým sedlákem, aspoň bych se mohla s ním potěšit. Půjdu tedy zas domů k dcerám a raději budu tam o suchých kůrkách než zde o dortách! Jako by to ani nebylo mé dítě!*“

Tak ústy prosté babičky dovedla Němcová *ozářiti ten svatý, každému nezkaženému vrozený cit, lásku k vlasti a řeči mateřské, a v ošklivosti míti proti přírodě i Bohu čelící odrodilství.*

Jiného směru je „*Baruška*“, povídka rovněž vzatá ze života vídeňských Čechů. Zámožný a hrdý sedlák Bartoš v malém městečku českém měl spanilou, pečlivě vychovanou dceru Barušku, chloubu celého okolí. Touže po „vyšším“ jejím vzdělání, dopsal krajanu svému, odrodilému a zámožnému Slavíčkovi (Schlafitczeck), právníku ve Vídni. Slavíček svolil, a Bartoš odvezl Barušku do Vídně, kdež

[50]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 165.

se stala — služkou pyšné paní Slavíčkové. Němcová dává nám nazírati, jak služebné dívky ve Vídni, nemajíce dosti mravní síly, upadají ve zkázu tělesnou i duševní, líčíc ostrými barvami zpustlost a zvrhlost velikého města. Barušku od zkázy zachrání vlastní skalopevná ctnost a jako andělem seslaná paní Milinská. Malíř Lesenský, jenž z lehkomyslnosti chtěl se státi vrahem její ctnosti, poznav povahu její ryzí, neposkvrněnou, stal se jí záštitou a konečně milovaným manželem.

Zde již Němcová hlouběji vniká do poměrů lidí závislých a všímá si společenského postavení služebných a řemeslníků a zároveň řeší otázku sociální, zvláště slovy přítelkyně Barunčiny:[51]) „Baruško, nepřipouštěj si tyto věci k srdci,[52]) a buď rozumná! Chval Pána Boha, že tobě není potřeba hledati chleba u jiných lidí! Ale když přece jsi ve službě, *z toho, jak nakládá se s ubohými služkami, ber sobě příklad pro budoucí své hospodářství, jak ty se chovati máš jako paní.*“

2. „Dobrý člověk“.

Nejdokonalejší osnovou i charakteristikou osob z „*vídeňských*“ povídek vyznamenává se „Dobrý člověk“, kterou rovněž Němcová napsala před svou druhou cestou na Slovensko.

Dokud nebylo železnic, jezdil po císařské silnici od České Skalice rok co rok s velikými náklady „velký český vozka“ Hájek do Vídně. „Hájek byl muž vysoký, mohutných oudů, jak se k jeho zaměstnání dobře i příslušelo. Vysoké jeho čelo i široká brada s hlubokým důlkem ukazovaly na ráznou povahu, v jasných modrých očích bylo ale také viděti velkou dobrotu srdce.“ [53])

[51]) Sebrané spisy, díl IV., str. 122.
[52]) Že totiž paní zle s ní nakládá.
[53]) Sebrané spisy, díl IV., Dobrý člověk. str. 1.

Od České Skalice k horám Orličným obyvatelé vesnic, nemající dosti zaměstnání a výživy v chudém svém kraji, posílávali po formanech děvčata a hochy do Vídně, aby si tam sami hledali službu. Takovým způsobem dostali se do Vídně i příbuzní Němcové po straně matčině. Již to ovšem bylo by dostatečnou příčinou, aby si Němcová bedlivě všímala osudů Čechův do Vídně zapadlých.

Hájek z útrpnosti hochům i dívkám nejen dovoloval zadarmo do Vídně se převézti, ale i ve Vídni samé byl jim pečlivým ochráncem a otcem, vyhledávaje jim službu slušnou, kde by nebrali zkázy. Odtud dostalo se mu čestného názvu „Dobrý člověk". Také z Jesenice, vesnice mezi Českou Skalicí a Jaroměří, chystalo se mladé děvče na nejistou dráhu do Vídně, utíkajíc před ženichem. Madla, otčímem nucena jsouc, měla si vzíti starého, lakomého mlynáře. Nevědouc si rady, utíkala z domu otcovského. „Vkročivši tiše přes práh, obrátila se, tiše zavěsila petličku, rozhlédla se několikrát po malé zahrádce, potom se podél přístěnku jako stín táhla k oknu, které vedlo do světnice. Nahnula ucho k oknu, ale všude ticho. Položivši sepjaté ruce k ústům a uslzené oči zdvihnuvši k obloze, na které ještě tu a tam hvězdička bloudila, děvče stálo chvíli nepohnutě, potom rychle zdvihlo ruku k oknu, jako k požehnání, a obrátivši se, vyšlo ze zahrádky do dvorka, Psík k ní z boudy vyskočil, ale neštěkal, jen se okolo ní třel; i pohladila ho po hlavě, odhodila petlici u chlívku, kde ležela Lyska, kterou pásávala, a pohladila i tu po lysině, po kýtách, potom s pláčem zavřela chlév, ještě jednou se vůkol ohledla a zalomivši rukama, obrátila se k nízkému zděnému plotu. Pes šel za ní, ale polohlasitě mu poručila, aby šel do boudy; pes poslechl, a ona přelezši plot, octnula se na cestě vedoucí zadem okolo dědiny a do polí. Ani se neohlednuvši, pospíchalo děvče cestičkou až k předposlednímu stavení." [51]) Tam rozloučila se s tetou, která jí na cestu dala dobré rady a pomoci. Věrná služka Bětka vy-

[51]) Dobrý člověk, str. 7.

Ďarmoty.

provodila Madlu až k Jaroměři, kde čekaly na Hájka. Hájek s radostí ochoten byl zavézti ji do Vídně, ale dodal: „Já také každému rád posloužím, co mého možného, tak i rád tu panenku s sebou vezmu, a budu-li jí moci něčím býti nápomocen, rád to udělám. Ale panenko, poslyšte mojí rady: *můžete-li zůstat doma, zůstaňte, a nemůžete-li, tedy služte zde za menší plat, a nepřejte si vídeňské služby, tam je služba těžká. Co si ve Vídni vysloužíte, to vám draze přijde — mnohá to i životem zaplatila. Je mi vás líto!*“ [55]) Cestou do Vídně oblíbil si Hájek sličnou Madlenku.

Nebylo také divu. „Bylať Madlena děvče jako květ. Oči měla černé jako žár, a obočí, jakoby je namaloval. V líčku dva důlky — a malou bradičku zarůžovělou, jako lístek z poupěte růžového. — Ústa malá a rty trochu vyhrnuté, červené, svěží jako malina. Nad širokým čelem sílu světlohnědých vlasů, kteréž se jí sotva v žíhou držely.“ [56]) Cestou přibral Hájek ještě dva hochy, kteří od rodičův na zdařbůh posláni byli do světa.

Zdařilé je vypsání cesty císařskou silnicí na Chrudim a Jihlavu k Vídni, kterou Němcová znala z vlastního názoru. Madlenka všude si bedlivě všímá rozmanitých krojů a ráda vyslýchá o nich úsudek Hájkův. V této povídce užila Němcová poprvé delší *episody*, kterou Hájkovi vypravuje Madla o muzikantu Josefu Pavlovi, jak na Rusi štěstí našel. Ve Vídni Hájek odevzdal Madlu paní Kateřině, své známé, dobromyslné to Češce, která mateřsky se starala *o české dívky, a s těžkým srdcem vracel se do Čech.* Madla dostala se do služby k rodině úřadnické. Paní její byla zlá, vadivá a stále lála na služky, zvláště když neuměly německy.

„Všecka trpělivost Madlu přecházela; čest osobní i cit uražené hrdosti národní, kterého posud neznala, ji k tomu popouzel. Obyčejně, když večer na lůžko lehla, začala

[55]) Dobrý člověk, str. 18.
[56]) Dobrý člověk, str. 21.

přemýšleti. „Bože!“ naříkala si, „proč pak ta paní Češkám laje, jakoby se z matky nerodily, jakoby slunce na ně nesvítilo, a Bůh jim otcem nebyl? Proč nám spílají, jakobychom nejhorší byly?“ Tak si Madla naříkala, ale srdce její prosté, upřímné, nemělo pojmu o zášti, jež hubí národy.“ — Hledala útěchy u Boha. Ale „když přišla do kostela, *bylo jí, jakoby tam nebyla Slyšící kázání německé, zdálo se jí, jakoby neslyšela slova božího; a nejvíce litovala, že si ani zazpívati nemůže v kostele.*“ [57]) Milo bylo Madle, když po celodenní klopotné práci uchýlila se do své tmavé komůrky. „Když vše ulehlo a s prací hotova byla, vzala si kahanec a šla do svého sklípku. Někdy si pro sebe něco pracovala, polohlasně při tom prozpěvujíc, ale obyčejně se na polo odstrojila, sedla na lože, nohy podepřela o stoličku, hlavu o dlaň a oči upřela chvíli na vonnou kytici, chvíli na plamen kahance, a chvílemi je zavřela, aby obraz v duchu tanoucí tím jasněji viděla. Dívajíc se na kytici, připomínala si vždy domácí zahrádku, veselé družky, zelené louky, viděla je kositi trávu, hrabati seno, slyšela veselé jich zpěvy; viděla tetku seděti pod večer pod okny, viděla sebe zalejvat záhony květinové.“ [58]) — Pestrosti nabývá povídka naše tím, že. Madla horlivě ve Vídni pátrá po svém bratru Vavříkovi, jenž dán byv na řemeslo utekl dle doslechu do Vídně a po několik let příbuzným o sobě zprávy nepodal. Shledání se Vavříkovo s Madlou provedla Němcová téměř dramaticky (str. 81.).

Vrcholu dostupuje povídka, když Madla jsouc v neděli odpoledne sama doma zasleckne klepati na dvéře, otevře a spatří — jesenického mlynáře, před nímž z domu utekla. Mlynář vida, že děvče k němu posud chová stejné záští, vytáhl dlouhý, úzký nůž, aby ji zavraždil. V tom ve dveřích objeví se — Hájek, který ji zachrání.

[57]) Dobrý člověk, str. 62.
[58]) Dobrý člověk, str. 66.

Závěr povídky je krátký. Hájek, jehož též Madla upřímně si zamilovala, ještě ve Vídni s ní slaví sňatek. —

Povídka „Dobrý člověk“ jest z dosavadních prací Němcové nejlepší a také nejšíře založenou. Složena jest přesně dle požadavků aesthetických, v letech padesátých ustálených a posud na mnoze platných, rozvíjí se poutavě a zaplétá, má napínavý vrchol a vyznívá souladným závěrem. Dotýká se též společenských otázek té doby, zejména vypisujíc smutný osud učňů a služek, vypravuje živě, povahy kreslí věrně dle skutečnosti — a přece neuspokojila Čejku. Čejka žádal na Němcové mnohem, mnohem více a vida se zklamána, horšil se na ni a byl k ní znenáhla chladnějším a chladnějším. Zevní toho příčinou ovšem také byla stálá churavost Čejkova. Čejka, sám lékař výtečný, pozoruje svou chorobu, byl stále mrzutějším a uzavřenějším. —

Za věrného a nezištného, nyní však rozmrzelého Čejku dostalo se Němcové náhrady v *dru. Ign. Hanušovi.*

Dr. Ign. Hanuš (nar. 1812), professor na universitě nejprve lvovské, pak olomoucké, přeložen byl r. 1849 v téže hodnosti do Prahy. Byl to muž vysoce vzdělaný, neunavně činný a horlivý Čech. Zvláště zabýval se filosofií Tómy ze Štítného a starožitnostmi slovanskými. V zimě r. 1851 byla Němcová častým hostem v rodině professora Hanuše. „Paní Hanušovou[59]) ctila jako světici a byla povděčna, když tato vzdělaná paní, vyučujíc sama své dcery, také dcerušku Němcové mezi svoje žačky přijala.“ [60]) Důležitost pohádek jako samorostlé poesie národní poznala Němcová již od Erbena. Hanuš však doplnil toto poznání po stránkách jiných. Poučoval Němcovou, jakou cenu mají pohádky pro nase *bájesloví,* jímž se právě důkladně zabýval, chystaje se ke svému „Bájeslovnému kalendáři slovanskému“. Znaje dobře posavadní práce Němcové z oboru lidovědy a vypravovatelský talent její z po-

---

[59]) Laura, rozená Nádherná.

[60]) S. Podlipská, str. 34.

Dr. Ign. Hanuš.

vídek posud vydaných, stále ji *pobádal, aby to vše shrnula v obraze jednom a vylíčila „v koloběhu jediného roku vedle proměn počasí veškeré slavnosti výroční, obyčeje, obřady, návyky, hry a pověry k nim se vztahující“.* [61]) Od té doby se Němcová zanášela stále touto myšlenkou, až ji provedla svou *Babičkou.* V prázdných chvílích té zimy ponořovala se v hlubiny vědy lékařské a zvláště ráda obírala se prostonárodním léčením našeho lidu. To zkoumala už na Domažlicku, jakož svědčí neznámý posud a nevytištěný rukopis její *„o prostonárodním léčení na Domažlicku“, dr. Č. Zíbrtem* darovaný českému museu. —

[61]) K. Světlá, Z liter. soukromí, str. 150.

Té doby ji opředlo vábným kouzlem svým též české divadlo, jež čím dále mocnější místo zabíralo v rozvoji národním a po r. 1849 vstupovalo do svých nejslavnějších let, strávených v podruží. Přeložilať a pro české jeviště upravila v zimě r. 1851 drama *Karla Gutzkowa* (nar. 1811) „*Pravzor Tartuffa*“.

Tak v stálé práci nadešel jí rok 1852, který byl pro ni i národ náš tak nešťastný.

V Praze zahostila se nebývalá stísněnost: Kollár a Čelakovský klesli v hrob, s Čelakovským i nezapomenutelná jeho choť Bohuslava (Rajská). Hanuš složen s úřadu professorského, Klicpera proti své vůli jako ředitel akademického gymnasia pražského dán náhle na odpočinek, jiní přátelé její rozsazeni do všech koutů říše. Ký div, že za tak neblahých poměrů Němcová toužila odebrati se opět na Slovensko. Dříve však než odjela, náhodou navštívila ji sestra její Marie, která vracejíc se s mužem svým z Vídně do Zahaně, v Praze se zastavila. Němcová doprovodila sestru až do Drážďan, ku kterémuž výletu uměleckému připojila se též S. Podlipská. „Tenkráte jevila se mi[62]) Němcová v plné svěžesti svého výkvětu. Viděla jsem v její společnosti poprvé čarokrásné krajiny polabské, vybíhající v Saské Švýcarsko. V Drážďanech věnovaly jsme veškeren krátce nám vyměřený čas obrazárně, a díla této skvělé sbírky činila v její společnosti na mne tak mocný dojem, že jsem si je od té doby věrně v paměti zachovala sobě samé ku podivu. V noci sdílely jsme se o týž pokoj v hostinci, ale nepoužily jsme té doby ku spaní. Hovořily jsme, vlastně ona mluvila. Mezi tím odbíjely věžní blízké hodiny silným hlasem hodinu za hodinou v městě tom nápadně tichém, a dočkaly jsme se krásného letního jitra, jehož jsme ihned zase použily ku procházce.“

---

[62]) Píše S. Podlipská, str. 34.

XI.

Druhá cesta na Slovensko.

1. „Zpomínky z cesty po Uhřích.“

Nečekajíc ani prázdnin r. 1852, Němcová odevzdala starší své syny otcovské péči Franty Šumavského, sama pak s Dorotkou a Jaroslavem odebírala se do Uher, opouštějíc dosavadní svůj byt na Václavskéhm náměstí na dobro. Cestu do Darmot Balašových spojila s výletem do Míškovců a Solnoku na řece Tise a popsala ji r. 1854 pod názvem „Zpomínky z cesty po Uhřích“.

Z Prahy do Brna jela státní drahou ve společnosti *dra. Bedřicha Hebbla* (nar. 1813), dramatického spisovatele německého, se kterým měla napínavý rozhovor o poměrech českých. Konečně jí pravil: [63]) „Já jsem nikdy nesouhlasil s těmi, kteří národní snažení Slovanů mají za hračku, *v spisech a řečích proti nim brojí a jim se posmívají,* avšak dlouho měl jsem ty snahy za marné namáhání; nevěřil jsem, že by národ český kdy se mohl povznésti k uvědomění své národnosti. Ale nyní jsem o tom lépe zpraven.“ [64])

V Brně zdržela se Němcová půl dne a pobavila se v kruhu svých známých, zvláště dr. Jana Helceleta a Matouše Klácela. Po svém způsobu všímala si cestou všeho, co by mohlo čtenáře zajímati, zvláště ovšem opět kroje, zvyků, obyčejů a řeči lidu. V Pešti přenocovala a důkladně si celé město i s Budínem prohledla. Ráno jela na obyčejném voze do Jedlové (Gödölö), nynějšího zámku císaře a krále Františka Josefa, jenž tenkráte patřil baronu Sinovi. „V Jedlové je hezký zámek [65]) a rozsáhlý park, ale všecko

---

[63]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 339.

[64]) Přes to týž Hebbel o deset let později sám potupil národ český v písni vydané na oslavu pruského krále Viléma“.

[65]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 344.

zanedbáno," praví Němcová. „Za Jedlovou mezi vršky viděli jsme pěkný obrázek, který by snad i malíři se byl hodil; byla právě neděle, a v kapličce na vršku mezi dubovím konala se pouť. Kapucín měl kázání na dřevěné z venčí přistavěné kazatelně, po vršku dolů stáli a seděli mužové, ženy a děti v pestrém svém kroji, a nedaleko nich se pásli koně a běhala ačata (hříbata); vozíky stály pod vrškem, a polonahá cikánská rodina též nechyběla. Nedaleko pod kazatelnou stál krámek s pálenkou a houskami a druhý s marcipánem; když jsme jeli, viděli jsme tu i tam spěchati poutníka na vozíku nebo na koni k osamotnělé kapličce." [66])

Z Pešti jela Němcová ovšem nejprve do Ďarmot, kde byl posud manžel její, a potom teprv konala cestu, kterou nám popisuje ve spojitosti s cestou do Pešti. Z Jedlové přijela do prvního maďarského města *Hatvanu.* „Muži měli naskrz kožichy, ale bílé, vlnou do vnitř, dole široké a dlouhé až skoro na zem, kdyby spuštěny byly; ale tak měli je přehrnuté nahoru a pentlemi na knoflíky upjaté, jakoby kolem vlněný prým byl. Rukávy neširoké a přes záda dolů kůže, celá jak je z černého beránka — to je zvláštní jakási okrasa; hlava přijde k týlu, přední nožky leží na ramenou a zadní s chvostem visí dolů." [67])

Z Hatvanu vedla ji cesta na severovýchod do *Gyönyöse* (Děnděše) a odtud do *Kápolny*, kde bylo jí opět přenocovati. „Dívala jsem se právě oknem zamříženým dolů ku Kápolně, an monotonní zpěv maďarských šuhajců a děvčat ozval se s té strany, několik jich šlo přes luka; pod mým oknem pak zastavila se karavana slovenských vozků na nocku. Ti v létě nenocují než pod širým nebem; mladí hoši skočili s koňů, které ne vedle sebe jako v Čechách, nýbrž po sobě zapřažené mají, odpřáhli a zavěsili každému vrecko (pytlík) s obrokem na hlavu; hříbata poskakovala ještě kolem matek, a bílí psi rozběhli se, zdali by kde

[66]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 344.
[67]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 345.

co uloviti se dalo; ale hned se zase vrátili, nejspíše je hospodští špatně uvítali. Hoši rozdělali rychle oheň, starší sundali torby s ramen, vyndali slaninu, chléb, jeden přinesl vína z hostince, a nyní zasedli okolo ohně, začali opíkat slaninu a tak večeřeli. Plamen rudě ozařoval jejich snědé, černými dlouhými vlasy vroubené tváře, z nichž nejedna byla pěkná. Bylo po večeři; chlapci koně napojili, přivázali je k vozům, hříbata ulehla mezi ně každé k své mámě, gazdové hledali lože, kde který mohl, ten na voze, onen pod vůz si prostřel „širicu", ulehli, i psi ulehli, a konečně všecko utichlo; měsíc svítil na klidnou krajinu a na spící tváře tak jasně a lhostejně jako před časem na krvavé bojiště a rozvášněné lidstvo." [68])

Ráno druhého dne jela přes Kövešd do *Miškovce,* kde se několik dní zdržela. Popsala nám zajímavým způsobem nejen celé město, nýbrž vylíčila podrobně i život a ruch v něm panující.

„Uherské bláto je světoznámé, ale kdo ho neviděl, ten si o něm neudělá ponětí; uprostřed ulice, kde se jede, zdá se býti bezedné jezero blátivé, koně se v tom často po pás brodí a po ušlapanějším chodníku vedle stavení jde až nad kotníky; tu se teprv pozná, jak nevyhnutelně potřebné jsou vysoké čižmy i ženským. Když to pak vyschne, je nesnesitelný prach, a vyschlé bláto tvoří celé pohoří, a ohromné kameny, které sem tam v čas bláta se naházely, jsou ouskalí, jimžto vůz by sice vyhýbat se měl, ale obyčejně se letí přes všecko, a choulostivý na takovou jízdu má co vzývat Hospodina; jestli se kolo zláme, není tak velká škoda, proto se přece ta překážka neodklidí. Smutné jest, že se neuznává, že ty louže na ulici, ta nečistota všude jsou příčinou rozličných tam nemocí; zvlášť když se to paří, z jara, je tam takového zápachu po ulicích, až hlava bolí; ale ten lid je tomu

[68]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 348. Celá ta krajina pod Tatrami byla r. 1848—49 jevištěm krvavého povstání Maďarů proti vládě rakouské. Bitva u Kápolny svedena dne 27. ún. 1849.

tak zvyklý, že si k pohovení nelehne někam na trávu nebo pod přístřeší na čisto, ale na ulici neb silnici, kde je největší smrad, prach a žár slunce.“ [69])

Zvláště názorně vylíčila Němcová výroční trh v Míškovci a ruch a pestrý život na náměstí. „Tu dáma ve francouzském kroji, šat jen šustí, péro vlaje na klobouku: za ní polonahá cikánka, dítě nese na zádech jako kotě, a na kostrbaté hlavě má také klobouk s kytkou, ale nikdo by nedovedl říci, jaký to kdy byl vzor, jaké barvy; vedle ní běží chlapec, který nemá na těle nic jiného než fráček, skuhravým hlasem prosí o almužnu, a děti přizvukují jednostejným kuňkáním. Za nimi žene se široce gazdina v dlouhém šatu, kabátku a v batistovém kulatém čepci, velký šátek přes sebe; vedle ní dívka slušně ustrojená, s učesanými vlasy, bez klobouku; tu „sedliačka“ v šátku neb čepici a „sedliak v kožuchu. Tu se žene několik městských řemeslníků sprostších přiléhajících gatěch, v kamizolkách, všecko samá šňůra, v malém kulatém klobouku, s perem, zase jiní v kaputech; tu obklopili mladí pánové polo ve francouzském, polo maďarském kroji ustrojení několik slečinek, a nedaleko kupují „parobci“ svým frajerkám medovníky, prsténky, stuhy a šátky, a ony jim na vzájem péra a kytky za kalapy.“ [70])

Po malé odbočce do lázní *topolčanských,* ležících na severozápad od Míškovce, a *do Edeléně*, kde se setkala s Čechy v tamější továrně zaměstnanými, jela do *Jagru*, kde prohledla si do skal vysekané ohromné sklepy na víno tokajské. Večer zastavila se v hostinci. „U všech stolů seděli hosté s kloboukem na hlavě, hulákali a třískali, jakoby o Bůh ví co vyjednávali, a nebylo to nic, jen tak zvyk. U otevřených oken hrála společnost cikána Bunka, která po celé tamější krajině za nejlepší vyhlášena je. Nejlepší houslista ve společnosti stoupne vždy ku předu a udává théma, dle něhož se ostatní řídí, aneb sám origi-

[69]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 352.
[70]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 364.

nální svoje fantasie přednáší; partesů nikdy nemá, málo který snad zná noty. Je to divná hudba, a ucho navyklé hudbě, dle jistých pravidel se řídící, nemůže se hned vpraviti do té divné směsice tónů. Hravá veselost mění se náhle v divou rozpustilost a postupuje až k nejdivější náruživosti; milostné hlasy lásky proměňují se v smutné lkání, v zoufalý pláč a nářek Tak se střídají myšlénky té hry, a někdy ukončí herec jediným pronikavým, zoufalým výkřikem, jakoby jím všecku svoji bolest i s duší vydechnouti chtěl". [71])

Odpoledne z Jagru přijela do *Haršáně,* ležícího mezi Jagrem a Míškovcem, kde pozorovala život v krčmě. „Krčmáři jsou skoro veskrz židé; dokud má sedlák trochu obilí, slouží mu raději než panu grófu; však i toho mají v kapse. Dokud má sedlák dobrou gubu na ramenou, dávají mu na dluh, a když je ten zpozdilec holý žebrák, vysmějí se mu. Což je platné kázání proti pití pálenky, co spolky střídmosti, když není škol, aby mládež hned od útlého mládí rozumně vedena byla!" [72])

Trefně a pravdivě Němcová charakterisuje též lid maďarský, jeho vášnivost, pohodlnost k práci, božské sebevědomí (magyar ember, Maďar jen je člověk), sebepovyšování nad ostatní národnosti, zejména též nad Slováky, při čemž pěkně dí: „Krásná je to ctnost — národní pýcha, ale nesmí býti nespravedliva, uznávat musí práva druhého, by se mohla jmenovati ctností" — vůbec Němcová měla bystré oko pozorovatelské; pronikla vždy až k jádru věci a uměla se dívati též do duše lidem. Při tom vždy zůstávala spravedlivou a nechala světlo tam, kde bylo, a naznačila stín, kde stín byl. Názornost a plastika jejího líčení, jakož i případné najití vždy charakteristických rysů svědčí, že spisovatelka měla i dar malířský.

Vedle toho jsou „Zpomínky" jakož i ostatní národopisné články Němcové, Slováků uherských se týkající,

[71]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 368.
[72]) Sebrané spisy, sv. 4., str. 370.

dosud nejcennějšími příspěvky ethnografickými jak v literatuře naší tak i slovenské. —

Odtud jela Němcová do Tisa-Kessi na řece Tise, dále parníkem do Solnoku a drahou přes Czegléd do Pešti a domů.

Z Ďarmot konala malé výlety na sever do hor karpatských, kde seznámila se s některými vlastenci slovenskými, tak na př. ve Velké Revúci ve stolici gemerské s *dr. Gust. Reusszem* (nar. 1818), lékařem a pilným spisovatelem slovenským, kterýž byl horlivým sběratelem starožitností slovenských a vynikajícím botanikem; jeho „Květeny Slovenska“ vydatně Němcová použila, popisujíc *lesy ve Zvolensku.* Reussz, jako již otec jeho, evang. farář ve V. Revúci, bedlivě také sbíral pohádky a pověsti slovenské a celý sebraný materiál odevzdal Němcové, aby ho použila. Jsa výborným znatelem jazyků slovanských, sestavoval etymologický slovník slovanský, kterýž však zůstal nedokončen. Zemřelť Reussz již r. 1861.

Ne méně působil na Němcovou *Samo Chalúpka* (narozen 1812), evang. farář a proslulý básník slovenský v Horní Lehotě ve stolici zvolenské, jenž rovněž Němcové hojně přispěl k jejím pohádkám a pověstem slovenským.

Jsouc u těchto svých přátel v krajinách ryze slovenských delší dobu milým hostem, vnikala rychle do ducha kmene slovenského, a odtud vzala i původ svůj nejkrásnější do té doby její povídka *Chýže pod horami.*

2. „Chýže pod horami“.

Za děsné bouře a lijáku přišel u večer před sv. Janem Křtitelem do osamělého kmetského statku pod vysokým Dumbierem ve stolici zvolenské cizí mladík v cestovním oděvu. Rodina u Medvědů, jak se na statku říkalo, právě chystala se k večeři, když mladý muž všecek promoklý do jizby vstoupil. Byl vlídně a pohostinně přijat a za pro-

moklý šat mu dán oděv domácí gazdova bratrovce Zverky. [73])

Zasedla k večeři celá rodina, v čele majíc gazdu, starého Žatného, který po způsobu patriarchálním jako starosta zádruhy řídil a spravoval statek. Poznáváme mladého poutníka právě přišlého. Jest to bohatý pražský synek, Bohuš Sokol, který jda s návštěvy od svého strýce blíže Míškovce pěšky po horách, zabloudil. Cizinec všem se líbil, nejvíce však lepé vnučce gazdově, Katušce. „Nemohla ani dost nadiviti se, kde se ta krása v něm vzala; vždyť pak, když do pitvoru vkročil, umoknut, rozcuchán, v šedé haleně zakrútěn jako ve mhle, se jí nejinak zdálo, než že je to nějaká mátoha nebo černokněžník do chýže se vleče, až se ho lekla. A tu hle on se tak proměnil v švarného šuhaje, jemuž roveň neznala.“ [74]) Toť úvod povídky.

„Host díval se s jednoho na druhého a neviděl než přívětivé, pěkné tváře, muže jako skály, ženy jako sosny; a tu přicházela s uzardělou tváří ta, která se mu přece jen nejkrásnější býti zdála mezi všemi — Katuška. Bylť on ji sice hned při vkročení do pitvoru u ohniště pozoroval, ale jsa umdlen a lačen, neměl smyslu pro pozorování krásy. Hladovému jen chléb na mysli. Když hlad ukrotil a tělo občerstvil, obrátil mysl k tomu, co srdce blaží, ku kráse, a byla to očím jeho milá pastva, když tu viděl proti sobě děvče jako makový květ — jak by ji Pán Bůh sám dal na ten svět. [75])“

Sokol brzo seznámil hostitele se svými osudy, jakož i poznal dějiny rodiny Žatných. Rodina Žatných přistěhovala se v bouřích bělohorských z Čech na Slovensko a památkou nejdražší byla jí česká bible, kde na prázdných listech psány osudy rodiny. „Gazda otevřel malou almárku starodávního díla s vypuklými dvířkami, která v rohu za stolem na lavici stála, a vyndal z ní skřínku pěkně vyře-

---

[73]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 245.
[74]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 247.
[75]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 249.

závanou z dřeva fládrového. V skřínce ležela v hedvábném šátku zaobalená kniha, vázaná v dřevěných, kůží potažených deskách s mosaznými sponami. Bylo to písmo svaté. Jakoby se ostatků svatých dotýkal, s takou úctou bral gazda knihu do ruky; když ji rozbalil a otevřel, položil ji před hosta. „Hle," pravil, ukazuje na popsané uvnitř desky, „tu celá naše rodina vypsána, kdy se který narodil, oženil i umřel, od Prokopa Žatného, který z Čech sem přišel, až na mého bratra a syna." [76])

Potom vypráví gazda i stařenka, jak na lovu medvědů přišel otec Katuščin, Jura Žatný, o život, zastřelen byv náhodou od zemana. Zde počíná zápletka děje, ježto zeman onen byl strýcem Bohušovým.

Po večeři ještě zapálili si dýmky, po způsobu slovenském je dříve zapékajíce, a odebrali se na odpočinek.

Ráno Bohuš vyšel na pavlač, která se táhla podél chýže.

„V podivení se zastavil, vida před sebou na všechny strany, kam jen oko pohledlo, skupení zelených hor do oblak čnějících. Chýže ležela na sklonku vrchu do údolí hronského, při samém lese. Na pravém boku stál kostelíček a fara a pod kostelem jako v kotlině ležela roztroušená dřevěná stavení s pavlačemi; ale žádná z pavlačí nebyla ze sloupečků sestavena a pěkně vyřezána jako ta, na níž Bohuš stál; žádné stavení tak spořádané a velké jako horní chýže." [77])

Ku poctě Bohušově Katuška svátečně se ráno oděla na podiv všem.

Zverka, Bohuš a Katuška vybrali se navštívit salaš na horách. Když na cestě, rozdělavše si oheň po mravu slovenském, odpočívali, vykreslil Bohuš obratnou rukou podobiznu Katuščinu. „A či vy chcete ten obraz při sobě nosit?" tázala se Katuška Bohuše. — „Zajisté jako poklad ho budu chovat," odpověděl Bohuš. Ale Katuška, při-

[76]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3, str. 251.
[77]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 259.

tisknuvši obrázek k sobě, šeptala třesoucím se hlasem a skoro slzíc, aby obrázek raději roztrhal, než aby ho s sebou vzal.

„A proč, Katuško, proč, povězte mně,“ zvolal Bohuš, uleknut jejími slovy.

„Rozprávějí lidé,“ pravila tiše, „že když děvče komu svoji podobu dá aneb vzíti si nechá, potom za tím člověkem choditi musí a kdyby kraj světa šel; tak prý ten člověk podrobit může.“

Nevědělť Bohuš ani, co jí na to odpověděti; snad si přál, aby tomu tak bylo, jak řekla, ale děvčeti to znáti nedal a chlácholivě k ní pravil: „Věříte-li, Katuško, té pověře a myslíte-li, že jsem zlý člověk, tedy si obrázek nechte. Já vás tak v paměti mám, že si vás vymalovati mohu, aniž byste o tom zvěděla.“

„Nuž mějte si ho, Pánu Bohu poručeno,“ pravila po chvíli, odhodlaně obrázek mu podávajíc. Vzalť od ní obrázek, lehce stiskl jí ruku a mlčky jej uschoval.“ — (Vrchol děje.)

Kráčeli dále k salaši, kdež uvítáni a počastováni byli bačou. Po návratu do chýže a povečeřevše šli se účastnit pálení ohňů svatojanských, kterýžto starodávný slovanský zvyk podrobně Němcová popisuje, jakož vůbec tuto povídku vyzdobila hojným koloritem svérázného života slovenského.

Děj spěje rychle ku konci. Druhého dne přichystán Bohuš na cestu zase ve svém oděvu loučí se s pohostinnou chýží a jejími srdečnými obyvateli. Všickni ho vybízeli, aby ještě zůstal. „Jediná Katuška mlčela, ale jakoby jí nůž do srdce vrazil, i vyšla jakoby musela ven, a šla do srubu, a ve srubu nevěděla, co tam chce; na dvůr vešla, a z dvoru do sadu až do nejzazšího konce pod jabloň; tam na kolena padla, a ruce zalomivši vzkřikla: „Cože to se mnou, Bože, bude!“ [78])

[78]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 283.

Zatím vyhledal si Bohuš starého gazdu a jako hlavu rodiny prosí ho za ruku vnučky Katušky. (Obrat děje.) Povídka končí zasnoubením Bohušovým s Katuškou. „Katušce ruka se třásla, když ji svému jedináčku na rozloučenou podávala, a slza kalila jí oko; ale když on důvěrně na ni pohlednuv, zlatý kroužek na snubním prstu pravé ruky k ústům přitiskl a na její ukázal, utřela slzu s oka, a když vůz s očí jí zmizel, tiše vešla ve stavení.“ [79])

„Chýži pod horami“ napsala Němcová v zimě roku 1852—53, kdy sice duch její byl zmítán a tísněn dosti těžkými starostmi, ale kdy přece jen okříval vzpomínkami na idyllický život mezi milými přátely v horách taterských. Povídka naše je ovocem těchto drahých zpomínek. Jest to idylla tak krásná, že jí podobných v literatuře naší nalezneme málo. Děj je sice, jak jsme viděli, zcela prostinký, ale co vše Němcová dovedla vtěsnati v tento prostý rámec! Jaký to rozkošný obrázek tichého, klidného, zdravého života rodiny horalské nám nakreslila! Jak plasticky vyobrazena povaha gazdova, Katuščina a Bohušova, jak malebný je popis chýže a údolí hronského, na jehož stráni stála! —

Dr. *Jan Ev. Purkyně* (nar. 1787), od r. 1824—48 professor fysiologie na universitě vratislavské, geniální vědec český, často s Čelakovským a s chotí jeho Bohuslavou rozmlouvával o pracích Němcové a tak si jí vážil, že pokládal „každé její slovo za ryzí zlato“,[80]) ač nebylo mu zvykem někomu lichotiti. Ten již z Vratislavě častěji vzkazoval Němcové, aby zřetel svůj obracela hlavně k rodinám, kde tradicí zachovala se víra husitská neb českobratrská, osudy takových rodin že jí budou vděčnou látkou na povídky a romány, sám v té věci slibuje jí veškeru pomoc.[81])

---

[79]) Sebrané spisy, v Praze 1873, sv. 3., str. 285.
[80]) Dopis pí. Čelakovské ze dne 16. ledna 1848.
[81]) Srv. Z lit. soukromí, str. 56.

Než povídky toho druhu, jsouce rázu historického, bez důkladného a zcela podrobného studia dějepisného nejsou možny, a na to studium už síly Němcové nestačily. To zůstaveno dobám pozdějším.

Pouze v povídce „Chýže pod horami“ Němcová použila zajímavé takovéto látky, líčíc nám osudy české rodiny Žatných na Slovensko přistěhovalé. Tiskem ji vydala teprv r. 1858 v almanahu *Máji* přičinivši k ní *přídavek*, ve kterém žíravým sarkasmem potírá odrodilství a prázdnotu ducha rodin úřednických do stavu šlechtického povýšených. Bodala tím do skutečných poměrů, pohříchu též českých, ale přece jen přídavkem tím, ač je velmi charakteristický, idyllický ráz naší povídky trpí. —

Ještě r. 1852 aneb z jara roku následujícího jela Němcová na návštěvu příbuzných do Vídně, nejvíce však zdržovala se v Ďarmotech, jednak jsouc sama churava, jednak ošetřujíc nemocné své dítky. Prázdný čas věnovala studiu poměrů ďarmotských a jeho okolí sbírajíc pilně látku na práci národopisnou, kterou počala psáti r. 1856 a vydala v časopise českého Musea r. 1858 pod názvem *„Uherské město (Ďarmoty)“*. —

Čeho se Němcová od r. 1849 tak hrozně děsila a co mysl její stále skličovalo, stalo se: muž její byl počátkem června r. 1853 s úřadu svého složen a ponecháno mu poloviční služné, až jak skončí vyšetřování s ním zavedené. Kladeny mu zejména za vinu i jeho známosti s vynikajícími muži národa, ba též že *jeho manželka je českou spisovatelkou a že dítky své vychovávají v jazyce českém.* Manžel Němcové byl muž venkoncem poctivý, úředník bezúhonný, svědomitý, přičinlivý, pilný, sloužil věrně a poctivě státu od roku 1824, tedy téměř třicet dlouhých let, na to však se v Uhrách neohlíželi. Byl věren rodu svému, a to tehdy vzbuzovalo nedůvěru.

S. Podlipská, jež dobře znala domácí poměry Němcové, s oprávněným rozhořčením praví: „Vážila jsem si chotě Němcové. Byl to vskutku charakter, jakých je málo, a dlužno jej řaditi mezi mučedlníky národní věci. Jiní

finanční komisaři žili tehdy v přepychu a nastřádali jmění. Jejich ženy a dcery odívaly se v hedvábí a drahé látky zabaveného zboží anebo takového, z něhož přijali část, aby nad druhou částí oči zamhouřili. *Do jeho prostinké domácnosti nepřišlo ani zbla ničeho podobného. Tak sloužil věrně a nezištně státu.*" [82]) —

Němcová zdržela se v Ďarmotech až do října r. 1853, kdy těžce jsouc sklíčena na duchu, vrátila se do Prahy na zprávu dra *Vil. Dušana Lambla* (nar. 1824, zemř. jako professor university varšavské r. 1895), že nadějný její syn Hynek, žák čtvrté třídy české reálky, náhle a nebezpečně onemocněl. Sama o svém neštěstí a ranách, jež ji stíhaly, psala 25. srpna 1854 děkanu libuňskému Antonínu Markovi: [83]) „Já jsem byla v Uhřích až do října. Zatím se zde v Praze nejstarší můj syn roznemohl na plicní neduh. Byl v šestnáctém roku, příliš rychle rostl, a to byla příčina jeho nemoci. Já jsem to dlouho nevěděla, že stůně, *neboť celá naše korrespondence se zadržovala.* Když jsem se o tom dověděla, vypůjčila jsem si peníze na cestu a odjela jsem s dětmi do Prahy. Ale muž se domníval, že když já zde budu, on snáze dovolení dostane, jíti též do Prahy a vyšetřování zde očekávat, které se z počátku vedlo od vyšetřující komise vojenské. Ale nebylo mu to dovoleno. Já přišla sem, a druhý den můj syn skonal. To byla nejbolestnější rána; při té srdce krvácelo. Byl to hoch pilný, hodný, svoje nejkrásnější naděje v něm viděla jsem vyplněné a mnoho doufání v něm skládala. Přeškoda toho mladého života! *Nereptám proti Bohu, ale mnoho na mne ukládá; duch můj snáší to trpělivě, ale tělo klesá.*" [84])

---

[82]) S. Podlipská, str. 33.

[83]) *Ant. Marek* (nar. 1785), nejdůvěrnější přítel Jungmannův, spisovatel a překladatel na slovo vzatý, byl zároveň štědrým podporovatelem všech snah českých.

[84]) Časopis Musea Českého, r. 1887, str. 74.

XII.

Třetí pobyt v Praze.

Z velikého rozčilení, z něhož od června nevycházela, Němcová v Praze opět těžce se roznemohla, až se jí už netušilo. Než duch její zvítězil nad tělem. Ačkoli celou zimu stonala v nedostatku a bídě, přece se z jara r. 1854 alespoň tak zotavila, že mohla pracovati.

Ubytovala se po svém příjezdu do Prahy na Václavském náměstí v domě Anny Ullmannové, vdovy po ranhojiči, kterážto paní byla Němcové neocenitelnou přítelkyní, rádkyní i pomocnicí, jakkolivěk sama neměla majetku mnoho. Hmotné poměry Němcové byly velmi trudné. Manžel nemohl jí měsíčně posílati více než 15 zl., a z toho měla žíti tak četná rodina. „Zásoby v čemkoli," píše o svých poměrech,[85]) „neměli jsme nikdy; jestliže byl někdy nadbytek, byli také chudí přátelé, kterým pomoci kázala povinnost; žili jsme měsíc od měsíce, proto také nemáme nyní z čeho dosazovati a nouzi cítíme trojnásob. Žijeme co nejskrovněji možno, jen aby hladu nebylo a slušně se mohlo mezi lid jíti; a přece tolik to stojí."

Ale kalich hořkosti usouzeno bylo Němcové vypiti až na dno.

Prvním říjnem r. 1854 zastaven byl manželu Němcové plat úplně, a Němcová byla v Praze nyní vydána bídě největší. V zoufalství nejvyšším sháněla se skutečně po jakékoliv službě, aby jen drahé dítky uchránila od smrti hladem. Sama píše o tom:[86]) „Prodala jsem, co jen jakou takou cenu mělo, dluhy mám, a nyní — nyní dokonce zbavena jsem i toho, co mi mohl měsíčně muž posílat. Na podporu od přátel nemohu se spoléhat, když má každý sám s sebou co dělat v těch těžkých časích. *Literatura mne*

---

[85]) List Ant. Markovi ze dne 25. srpna 1854.
[86]) List Ant. Markovi ze dne 25. srpna 1854.

neuživí, napsala jsem povídku delší,[87] ale knihkupci krčí ramenoma, že jsou špatné časy, malý odbyt knih a žeby napřed nemohli nic dáti. Pan páter Štulc[88] slíbil, zaopatřiti mi překládání spisů pro mládež, jež chce Hölzel v Olomúci vydávat; ale také to k ničemu nepřichází.[89]) Já mám více prací rozdělaných, které bych mohla dobře odbýti, ale co jest to všecko platno — potřebuji k tomu trochu zotavení mysli: v tak hrubých těžkostech postavenu býti a psáti, není každému dán. Ženskou prací čeho vydělat, dokonce nemožno. *Měla jsem přijmout službu společnice u jedné melancholické dámy v zdejším blázinci s dobrými výminkami. Chtěla jsem se té trpké službě podrobit,* ale ona začala najednou tak tuze řáditi, že nemohou k ní nikoho mimo silnou služku pustit. Tak se mi všecko v niveč obrací. *Já bych se žádné práce neštítila, jen kdybych věděla, že jí vydělám dětem živobytí.* Nevím ani, kam se obrátit, co počít! . . . Doufám, že i mně zase někdy slunce zasvítí, ale kdy to bude a co ještě do té doby zkusím, to jen Bůh ví.“

Čeho Němcová od r. 1853 do své smrti zakusila, jakého zklamání v tak mnohých a mnohých se doznala, to skutečně ví jen Bůh! Slunce jí už nikdy nezasvítilo. Další její život byla jen úmorná noční práce za stálé nemoci a stálé bídy. Dříve tak hledaná a zbožňovaná ve společnosti, stála nyní opuštěna, sotva že jeden druhý z bývalých přátel se k ní znal. Ba bylo i takových dosti, kteří ze škodolibosti rádi viděli, že je Němcová, ta kdysi „zářící hvězda společnosti“, nyní tak hluboce pokořena, ponížena — —

Šlechetný lidumil, děkan Ant. Marek, byl jeden z prvních, který Němcové poslal značnou podporu. Mezi svými přátely učinil též sbírku ředitel české reálky Josef

[87]) Chýže pod horami.
[88]) Václav Štulc (nar. 1814) od r. 1860 kanovník na Vyšehradě a spisovatel.
[89]) A také k ničemu nepřišlo.

Wenzig, — dary takové však, samy sebou bolestné, nebyly s to, aby odvrátily bídu od Němcové. Zde mohla jen pomoci *stálá práce* manželu Němcové, kteréž ovšem se dodělati nemohl. Teprv koncem roku 1854 bylo vyšetřování s ním zavedné skončeno, a on vrátil se do Prahy s ročním výslužným 350 zl., které se mu počátkem roku 1855 vyplácelo.

Do nešťastného roku 1854 spadají ony krátké lístky Němcové, v nichž za pomoc prosila. Laskavostí paní Marie Bartelmusové doručen mi takový list, kterého nehodlám uveřejniti, v němž prosí — — za honorář. List[90]) počíná: „Nemrzte se na mne, že Vás obtěžuji prosbou; nemohu si ale věru pomoci, *neboť nemám krejcaru v domě*“ . . .

Doba souvěká zřídka kdy spravedlivě oceňuje výkony mužů a žen *vynikajících*, obyčejně jich nedoceňujíc. Toho důkazem jsou nám dějiny věd a umění všech národů.

Život bývá jim ztrpčován stále útoky a nepřízní osobních, často velmi jízlivých protivníků. Toho také plnou měrou zakoušeti bylo nyní tak nešťastné Němcové.

Dosud však si netroufali veřejně vystupovati; teprv nyní, kdy osud se jí dotkl rukou nemilosrdnou, zbaviv ji všeho, čemu širý dav se koří, nimbu úřadu mužova, majetku, mladosti, obdivu, přestali vážiti i její zásluhy buditelské, společenské, literární, ceniti velkého jejího ducha, vzácné ušlechtilé srdce, velebnou a ryzí povahu a hledali bláto na pokálení její osobní cti. Kdo by tu nevzpomněl málem podobného osudu příbuzného jí veleducha Bedřicha Smetany?

„Babička“.

a) Vznik a složení její.

Jako r. 1623 veliký Jan Amos Komenský, kdy počala řada jeho útrap, svízelů a pronásledování, hledal útěchy a posily duševní, spisuje pod vrchem Klopoty u Brandýsa

---

90) Ze dne 17. listop. 1854.

nad Orlicí nejkrásnější své dílo *Labyrint světa a ráj srdce,* tak i Božena Němcová, když r. 1853 rány osudu se všech stran na ni nemilosrdně dopadaly, chopila se péra a jala se psáti věčně krásnou svou *Babičku,* jak sama praví, „*pro úlevu vlastní zkormoucené duše své*“. A jako Labyrint světa skutečně po celou dobu krutého pronásledování předků našich byl jim téměř jedinou útěchou a posilou, tak i Babička Boženy Němcové nám i potomkům našim dlouho bude četbou osvěžující, povznášející, nás sílící v bojích a protivenstvích. —

Babička nevznikla ovšem náhle a maně v duši Němcové, nýbrž jest *výslednicí veškerých dosavadních jejích prací a korunou.* Píšíc své pohádky české, jasně mívala na mysli svou babičku, kterou zvláště ceniti a vážiti si počala v Domažlicích. V „*Obrázkách z okolí domažlického*“ zvláště často vděčně jí vzpomíná a některá místa z „Obrázků“ také do slova opakovala v Babičce.[91]) Rovněž z dosavadních povídek mnoho reminiscencí nalézáme v Babičce, ba i jména jako Madla, Jiří, Bětka, Vorša z povídek přenesla do Babičky. Od r. 1852 pak zajisté stále v duchu obírala se plánem, aby v ní milá a zbožňovaná její babička byla hlavní osobou a jak vplésti do povídky dle návrhu Hanušova všecky výroční české slavnosti, zvyky, obyčeje a pověry — zkrátka jak *podati obraz skutečně věrný českého života z první polovice našeho století.* —

Každá povídka, novella, román nebo drama děje jednolitého dle požadavků aesthetických, dávno a dávno ustálených, skládá se: 1. *z úvodu,* v kterém čtenář v hlavních obrysech seznámí se s osobou hlavní, jakož i s jinými pro rozvoj děje charakteristickými; 2. *z postupu děje,* jenž zvláště v románech a dramatech splývá se *zauzlením děje;* 3. *z vrcholu děje;* 4. *z rozuzlování čili rozplétání děje* a konečně 5. *ze závěru.* Tohoto rozčlenění v Babičce není. Babička, jak sama Němcová napsala, není povídkou jedno-

[91]) Na př. ze str. 236—242, 268. Obrázků z okolí domažlického.

litou, nýbrž podává nám *obrazy venkovského života*, jichž středem ovšem jest ona sama. Jako v kaleidoskopu předvádí nám řadu velmi pestrou obrázků různých, jeden krásnější druhého, ze života venkovského. Vidíme svatbu lidu našeho z druhé čtvrti tohoto století se všemi krásnými zvyky a obyčeji, veškeré slavnosti lidu, jako Boží tělo, obžinky, slavnosti důležitějších svátků, starobylé zvyky a obyčeje, vidíme život venkovský z jara, v létě, na podzim i v zimě, a všude jest babička vůdcem, strážcem a duší všeho života.

b) Výklad a rozbor.

Vroucí úvod k Babičce svědčí o něžné náklonnosti Bož. Němcové, jakou dávno po smrti babiččině chovala k ní jako ku své pěstounce a vychovatelce (str. 6.).[92])

I. Vypravování samo počíná se přirozeně příchodem babiččiným na Staré bělidlo. Spisovatelka nám ji nepopisuje, nýbrž vypočítává, co s sebou babička béře do nového sídla, co děti prohlížejí a p. (str. 7.), a tím již před zraky našimi vyrůstá celá postava babiččina, její kroj i povaha. V takovém způsobu *charakterisování* dějem a činem, kterýž jest v pravdě básnický a živý, už u Homéra oblíbený a Lessingem za jedině správný vyhlášený, Němcová byla mistryní nepřekonatelnou. Vypsání, kterak babička lásky dětí dosud neznámých si rázem získala (str. 8—9.), svědčí nad to o znamenitém nadání pronikati dušinku *dětskou* do hlubin, vystihnouti suchým slovem tu božskou naivnost, tu přirozenou prostomyslnost její a neupadnouti při tom v tón strojenosti, nenahraditi jí prostořekostí neb dětskou přezrálostí! V té věci Boženy Němcové žádný náš spisovatel nedostihl.[93])

[92]) Odkazuji všude na vydání 6., jež upravil Fr. Bartoš. V Praze 1887. Římské číslice odpovídají číslicím toho vydání.
[93]) Srv. též předmluvu k Babičce Fr. Bartoše, str. VI.—VIII.

Babičce hned, jakmile se přistěhovala na Staré bělidlo, svěřeno celé domácí hospodářství a vychovávání vnoučat. První, co převzala, bylo pečení chleba. Tu tedy naskytla se Němcové první příležitost s pravým uměním odhaliti nám příslušné *zvyky národní.*

Pak si babička upravila dle zvyků dosavadních světničku, čímž se dovídáme, jak vypadala *staročeská světnice* v první čtvrti našeho století (str. 14.).

V II. obraze líčí se jitro a život, jaký nastává probouzením se tvorstva (str. 17.).

I události celkem nepatrné, jako že Sultán a Tyrl v noci roztrhali deset káčátek, Němcová vypisuje s jemným vkusem a vzácnou názorností, jakož i právě slovanskou láskou ku všemu tvorstvu, tak že toto místo čteme s pravou rozkoší (str. 17—18.). — Známa je nedůvěra českého lidu k učeným lékařům. I babička sdílela se o ni se všemi ostatními a sama sbírala léčivé bylinky, jimiž sobě i jiným od nemocí pomáhala (str. 20.). — Veliký talent svůj pozorovatelský a vypravovatelský ukázala Němcová svou *Viktorkou*, jejíž sympatický zjev nás provází téměř po celé knize (od str. 21.). —

Roztomilý je obrázek, hoden štětce malířského, jak babička u prostřed svých milých vnoučat vypravuje jim za krásného letního večera, když je po práci a všichni ještě pobaviti se chtí, dříve než odejdou spat (str. 22—23.). Krásný tento zvyk, po práci za letní doby u večer neodcházeti do začazené krčmy a tam utráceti zdraví i peníze a mnohdy též mravnost, neúhonnost i klid vnitřní, nýbrž sejíti se na besedu a vypravovati si věci ušlechtilé a zábavné, na mnoze v horách krkonošských udržel se do dnešní doby i mezi odrostlou mládeží mužskou.

Němcová líčíc Barunku, vypravuje sama o svém dětství. Všude je patrno, jak citlivé, vznětlivé a básnicky nadané mysli byla, tak zejména v krásném obrázku na str. 26—27. —

III. Neobyčejně šťastnou ruku měla Němcová při povahokresbě jednotlivých osob. Jsou to pravé typy našeho lidu tak výrazné, že vidíme je před sebou, jak žily. Připomínáme zde zejména veselého, upřímného, poctivého Proška, bodrého mysl vce risenburského, čtveračivého pana otce. V něm vidíme výborně charakterisovaný typ našich zámožných, ryze českých mlynářův z blahých jejich dob str. 29.)[94]) Do pestré společnosti osob na Starém bělidle přísluší také panský hlídač, dlouhý Mojžíš. Zvláštním miláčkem babiččiným pro veselou svou povahu stala se Kristla (str. 30.). Za to pánovitou paní správcovou babička ráda neměla (str. 30—31.).

Čtouce místo toto, maní zamyslíme se do dob na počátku našeho století a vzpomínáme útrap, jakých předkům našim snášeti bylo na venkově od všemocného panstva. —

Obraz života našeho venkova nebyl by však úplný ani věrný, kdyby na dějiště nepřicházeli též kněžna komtessa, úředníci panští, ženy, dcery jejich. Tím rázovitěji a jadrněji vystupují samorostlé typy našeho nezkaženého lidu.

V horách krkonošských ovšem nesmí chyběti ani typ horského myslivce. Tím je pan Bayer (str. 32.). S myslivci jemu podobnými na horách krkonošských posud se často setkáváme. —

IV. Lid náš rolnický, zvláště ve krajinách horských, po celý týden pracuje do úmoru a proto na *neděli* se těší s dětinnou radostí. Neděle je mu nejen dnem Páně, ale i dnem tělesného odpočinku a duševního pookřání a poučení. I na Starém bělidle takovým způsobem neděle se světila. Babička toho dne časně vstávala a chodila do kostela hodinu vzdáleného. Děti jí přicházely vstříc (str. 35.). Ale Němcová nezapomněla ani vylíčiti, jak vypadaly ostatní

[94]) K vysvětlení *místní hádanky* p. otcem Jeníkovi dané, „ví-li, kde je z vola kostel“, podotýkám, že na řece Úpě před Jaroměří je vesnice Zvol a od ní opodál na vršku kostel, k ní patřící. Odtud „Zvol a kostel“.

milé nám osoby v neděli, na př. panímáma (str. 35.), pan otec (str. 36.) a lid ostatní, jejichž kroj popisuje (str. 36.—37.). Odpoledne chodila s dětmi do mlýna na besedu (str. 37.—49.). —

Spisovatelka vypravuje (na str. 37.), že „u mlýna před vraty stála socha svatého Jana Nepomuckého mezi dvěma lipami“. Ale tam stojí už od r. 1796. socha panny Marie, podle nápisu českého na ní zachovaného postavená od Ant. Ludra a manželky jeho Anny. Patrno zajisté, že Boženě Němcové v pozdější době dlouho vzdálené od míst svého mládí různé podrobnosti, jako tato, vypadly z paměti. Rovněž omylem jmenuje Turyň samostatnou vesnicí (na str. 53.). Osada Litoboř, hodinu cesty vzdálená od Ratibořic a dobře viditelná s Risenburku, vybíhá na jihu v ostroh, kde stál rytířský hrad Turyň. Posud se tam říká „na Turyni“. Kdy byla pevná tato asi tvrz rozbořena, není známo.

O občanech žernovských praví se tu, že v zimě chodili do kostela na Červenou Hůru (na str. 36.). Ale Červená Hůra rovněž hodinu cesty od Ratibořič při řece Úpě ležící podobně jako Žernov kostela nemá. Bývala do husitských dob městečkem (rovněž Žernov), ale Žižka ji zpustošil, protože pán jejich, Hynek z Červené Hůry, horlivý přívrženec Zikmundův, vtrhl r. 1421 o vánocích do městečka Krčína,[95]) v kostele při bohoslužbě kalich vzal a koni svému jej podal, směje se, že i kůň jeho je „pod obojí“.

Odvozovati z nedopatření takových, že Němcová Babičky sama asi nesepsala, poněvadž prý žijíc tam v okolí, mohla podrobnosti znáti, zajisté je liché, a jen sočivá pomluva mohla smysliti takovou báji; pomluva ta už roku 1845 chtěla upříti Němcové původství pohádek — ovšem rovněž nejapně. Neshody takové svědčí toliko, že i velká žena zapomíná na maličkosti; do Litoboře a na Červenou Hůru pak Němcová vůbec nepřišla.

---

[95]) Nyní rovněž pouhá ves u Nového Města nad Metují.

Odpolední besedu ve mlýně vypravuje Němcová tak rozmarně, že patrně viděti, jak ráda v době své nejkrutější bídy, kdy Babičku psala, kochala se vzpomínkami bezstarostného a zlatého svého mládí. Do té besedy vložila nejen zábavu nedělní lidí dospělých, ale i hry dětí způsobem zajisté velice obratným. Vypravování korunuje babiččina *historie o tolaru*, jejž dostala od samého císaře Josefa II., a pro nějž v celém údolíčku požívala zvláštní úcty starých, mladých. Věru podivem naplňuje čtoucího,

Věž a kostel v Krčíně.

jak nepřekonatelně půvabně, přirozeně a s jakým to božským humorem dovedla Němcová zobraziti prostotu, přirozenost a loyalitu našeho lidu.

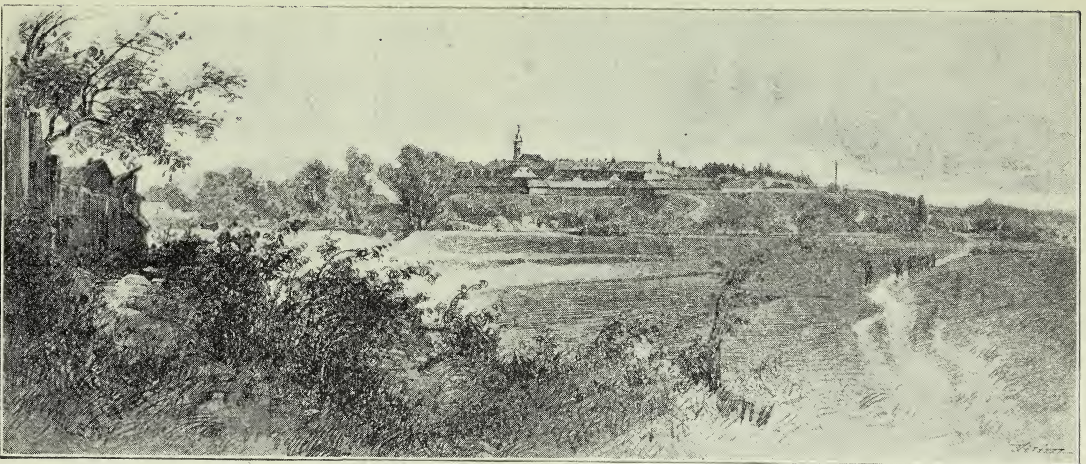
Němcová zmiňujíc se o tom, jaké úcty a oddanosti požíval císař Josef II. mezi naším lidem, nikterak neupřilišuje, *vždyť národ náš vždy lásku splácel láskou.* Josef II. zrušiv r. 1781. nevolnictví selského lidu a vydav tak zvaný toleranční patent a jsa vůbec vždy patrným přítelem lidu selského, těšil se za to taktéž lásce a vděčnosti jeho.

V. Roztomile protkala Němcová vypravování své *místními pověstmi.* Tak pověst *o Viktorce* se vine celou Babičkou, pověst *o silném Ctiboru* (na str. 52.) vhodně umístěna při návštěvě altánku u Risenburku. Odtud děti viděly všecky okolní vesnice a také kostel boušínský, kteréž příležitosti opět užívá babička, aby dětem vyprávěla pověst *o rytíři turynském a hluchoněmém děvčátku* (na str. 53.—56.). Sotva babička v altánku sedíc dopovídala tuto středověkou vzpomínku, objeví se na koni kněžna. Toto setkání obou žen společensky tolik od sebe vzdálených a srdcem přece příbuzných účinně přispívá k oživení pověsti (na str. 56.—58.). Jindy zase jdouc na pouť do Svatoňovic, babička šla s poutníky podle *devíti křížů,* o nichž pověst, poněvadž že týkala svatby, Němcová dává vypráveti mládeži (str. 165.—167.).

Cestu na Risenburk, poněvadž ji Němcová ve svém mládí častěji konala, správně popisuje. Až posud od splavu podél Úpy krásně upravanou cestou jde se k bývalé pile. Na místě jejím je domek švýcarského slohu pro panského cestáka. Odtud jde křivolaká pěšinka do vrchu pod zříceniny hradu Risenburka.

Risenburk,[96]) nyní víska s 30 pouze obyvateli, měla kdysi na srázné stráni velmi pevný hrad, jehož zbytky

[96]) Němcová píše „Rýzemburk", lid pak vůkolní venkoncem říká „Lysymburk". Rašínům byl přídomek „z Risenburka" r. 1892 vrácen.

Josefov. (K historii o tolaru.)

posud je viděti. Hrad připomíná se v listinách na počátku 14. století. V 17. stol. patřil rodu panskému Rašínům z Risenburka. Ze starých silných zdí a na jejich základě postaven v předešlém století gotický altánek, s něhož bývala rozkošná vyhlídka do dalekého okolí. Nyní výhledu překážejí vysoké stromy. V altánku, každému přístupném, jest uprostřed jedlový výřez ohromných rozměrů na památku, jak mohutné stromy zde kdysi rostly.

Tam tedy babička zavedla své vnuky a tam jim vypravovala krásnou *místní pověst* o založení kostelíčka boušínského. Zaznamenal ji již J. Myslimír Ludvík, pilný sběratel starožitností na Náchodsku, téměř v tom znění, jak ji podává Němcová. Pověst o *silném Ctiboru*, poněvadž ji podrobně podala ve svých báchorkách, nevypravuje, nýbrž o ní se krátce zmiňje.

Bohušín nebo Boušín jest rovněž samota pouze se 6 staveními a s kostelíčkem, který se dle J. M. Ludvíka připomíná již r. 1350. —

Těsně vedle altánku je panský dvůr s myslivnou, kam též babička svá vnoučata zavedla. I tuto návštěvu Němcová vyličuje velice plasticky.

VI. Život nešťastné *Viktorky* a příčiny, proč se pomátla na rozumu, Němcová uložila vyprávěti risenburskému myslivci, jenž denně v lesích na pochůzkách svých se s ní setkával. *Episoda* tato sama o sobě stačí na hluboce jímavou povídku.[97]) Do povídky této Němcová vložila velmi mnoho *pověr lidu,* jako o čarách (na str. 72.) a o smrti (str. 88.). Rovněž tam podrobně vyličuje, jakým způsobem *se na venkově ucházel ženich o nevěstu* (str. 74.).

Rozkošného výjevu na str. 91., v němž se obráží celá něžnost duše i umělecká schopnost básnířčina, nedovedl by nejlepší štětec malířský krásněji vyobraziti.

[97]) Pověst o Viktorce je v tamějším okolí dosud velice známa a rozšířena a na základě těchto tradic napsal Dr. *Václav Řezníček*, rodák česko-skalický, o ní samostatný román: Povídka o Viktorce. V Praze. 1885.

Boušín.

VII. Roztomile líčí Němcová cestu babiččinu do zámku (str. 93.). — Babička, žena prostá, chápati nijak nemůže panských obyčejů, jež z pravidla jsou strojeny a přetvářeny. Protivu mezi mravy prostých venkovanů a škrobeného panstva vystihla Němcová způsobem velmi jadrným (str. 96.) a podobně i, jak babička návštěvu svou u mocné kněžny počala (str. 99.). — Jakož pak umí Němcová nanejvýš přirozeně zobrazovati naivnost dětskou, rovněž tak mistrně vypsala *prostosrdečnost babiččinu* v saloně kněžnině (str. 101.). —

Láska k rodičům a půdě rodné jest údělem všeho tvorstva v celé přírodě. I národové úplně nevzdělaní a divocí hájí životem vlasti své a bez rozpaků obětují za ni život. Od rodičů dostáváme život, řeč, vychování. Řeč jest to

právě, která spojuje nás nejen s rodiči, ale i se všemi členy rodu, kmene, národa. Jestliže který člen zavrhl toto pojítko, jež poutalo jej posud k určitému národu, a vzal si pojítko jiné, spojující jej s cizím národem, říkáme právem, že se odrodil. Jako je tedy láska k řeči mateřské a láska k vlasti přirozená a v nás samých spočívající, tak *odrodilství* je nepřirozené, poněvadž čelí proti zákonům přírodním, tedy také nemravné a proto opovržení hodné, a vyskytuje-li se u lidí dospělých, má za podklad jistě povahu vadnou. Jím ruší se posvátné svazky rodinné, kmenové. národní, ono způsobuje rozklad i chorobný boj ve společnosti,

Vytýká se Němcové, že prosté ženě venkovské, nevzdělané, jakou byla babička, vložila v ústa ideje vlastenecké, jí prý cizí. Pravý opak mohl by se Němcové vytýkati, kdyby totiž babička, žijící venkoncem dle zákonů přirozených, nehájila jazyka svého jí přirozeného. Obraz babičky nebyl by úplný, kdyby také s této stránky jí nevylíčila jako ženu úplně nezkaženou, žijící dle zákonů přirozených.

Přirozené vlastenectví babiččino podala Němcová s neobyčejným porozuměním (str. 104.—106.). Babička z přirozeného sobě pudu raději obětovala veškeré pohodlí, než by se dětem dala odnárodniti. A tak přirozeně šlechetně jednala i proti vnukům svým. Rozmilé je místo, jak babička vnoučata svá poučuje o Sibyllině proroctví (str. 171.—173.).

Tklivě babička vypravuje kněžně osudy svého života, návrat svůj do milé rodné vesnice po dlouhých letech. Milovaný její muž Jiřík zemžel na rány utržené ve službách pruského krále, a babička se vracela se třemi malými sirotky a s holýma rukama do rodné své chaloupky (str. 108.—111.).

Tomu, co dále babička vypravuje kněžně o bídě, nouzi a hladu v horách a jak pomáhala sousedům, porozumíme jen tehdy, vzpomeneme-li sobě živě, jak bylo Němcové, když Babičku psala. Že se mnozí a mnozí k Němcové v té její době bídy největší velice nešetrně chovali, o tom

Orlické pohoří. (Pohled od pruských hranic.)

s rozhořčením vypravuje *Vítězslav Hálek* (nar. 1835.).[98]) Co babička vypravuje kněžně (na str. 111.) — kolik slov, tolik trpkých tu výčitek Němcové oněm přátelům, kteří zase způsobem málo jemným jí chtěli pomáhati; a přece z každé řádky přes všecku trpkost vyznívá šlechetná, všem odpouštějící povaha její.

Jak citupIně a šetrně dala babičce vypravovati, kterak u kněžny vymohla službu pro Kudrnu (str. 117.)! Tak nechovali se k nim přátelé, když manžel její zbavený z příčin národnostních svého místa v Uhrách hledal zaměstnání přiměřeného a náhrady v Praze!

Povahy našeho lidu venkovského Němcová kreslí vždy jen věcně, realisticky; kněžnu však líčí, jak by si ji přála míti, idealisuje. Souditi tak můžeme alespoň z pověsti, jaká o Kateřině z Kurlandu dosud mezi lidem tamním se zachovala a jež nikterak nesvědčí ve prospěch její. Ovšem, mnoho zlých skutků za vinu jí kladených spadá zajisté na účet nesvědomitých jejích úředníků, nač také Němcová v Babičce častěji naráží.

VIII. Babička, kdykoliv mohla, vodila své svěřence do boží přírody, učila je poznávati byliny, vyprávěla jim o ladu a účelnosti všeho tvorstva a tak nejlépe je vedla nejen k poznání přírody, nýbrž i k Tvůrci jejímu, Bohu. Děti také samy, kdykoli s babičkou vyšly, všeho pečlivě si všímaly a se poučovaly. Krásný toho doklad je poučení o mravencích (str. 119.).

Nejnádhernější slavností katolíkův, jak známo, jest *slavnost Božího Těla*. Toho dne církev katolická úmyslně rozvinuje veškeru nádheru svou. Lid náš rád této okázalé slavnosti církevní se súčastňuje a s nelíčenou zbožností zdobí chrámy, cesty, příbytky své i sebe. Takovou slavnost se všemi podrobnostmi, jak konala se ve druhé čtvrti našeho století, nám předvádí spisovatelka i v Babičce,

[98]) Ve feuilletonu Nár. Listů r. 1862., věnovaném památce Němcové.

jako vůbec nezapomíná nižádné důležité slavnosti ať rodinné, ať národní, ať církevní; tím způsobem Babička Bož. Němcové jest věrným obrazem veškerého českého života (str. 128.).

Básníci do pásma hlavního děje rádi vplétají děje podružné, *episody*. Činí tak proto, aby duch čtenářův, vypravováním jednoho děje příliš napjatý, pookřál a odpočinul si, jakož i že děj nabývá pestrosti. Takovými jsou všecky pověsti s dějem nesouvisící a zejména též vypravování *o učeném podivínu*, k němuž se nám zdá, že zavdal podnět znamenitý professor na filos. ústavu v Plzni, skladatel oblíbeného *Obecného dějepisu*, Josef Smetana, o jehož roztržitosti kolují podnes hojné anekdoty. Němcová jako krajanka byla se Smetanou dobře známa, jednak z Ratibořic, jednak z Plzně, kde se zastavovala z Domažlic a ze Všerub, a měla zajisté dosti často příležitost pokochati se jeho roztržitostí, ač jinak vysoce ctila učeného, starého a všeobecně váženého svého přítele.

Přechod k vypravování babiččinu o podivínovi na zpáteční cestě z kostela způsobuje Kristlino přání veršované, jež od mladšího učitele (preceptora) byla dostala. Němcová velmi komicky kritisuje na tomto místě básnické plody přemrštěných poetů (str. 134.).

Všickni dosavadní sběratelé našich skvostných *písní národních* rozepsali se o způsobu, jakým asi krásné ty plody národního prostého ducha vznikly.

Jak vznikají národní naše písně? Kdo jest původcem jejich? Za jakých příležitostí se skládaly a skládají? Složil se nejprve nápěv či text písně anebo oboje zároveň?

To jsou otázky, na něž sběratelé národních písní různě odpovídají.

Byl-li kdo v letech čtyřicátých a padesátých, aby na otázky takové správně v Čechách odpověděl, byl to Fr. L. Čelakovský, K. J. Erben a Bož. Němcová. Němcová, zajisté po zralém uvážení a dlouhém studiu písní našich, odpověděla na ony otázky v Babičce způsobem tak přirozeným, že, jak myslíme, na vždy je správně rozřešila (str. 137.).

IX. Kde svazek rodinný, zvláště v rodině četnější, je nezkalený, upřímný, založený na vzájemné a společné lásce všech členů rodiny, tam jsou i slavnosti rodinné tklivé a upřímné. Takové *slavnosti rodinné* účastníme se o jmeninách páně Proškových (str. 140.). Než jmeniny ty připadají právě na *sv. Jana Křtitele* (24. června). Co všecko v životě národa našeho neskrývá tento den a zvláště večer! Předkové naši pohanští, kteří v úplném žili souladu s přírodou a také jen oživené síly přírodní za bohy své ctili, slavili ku konci června *letní obrat slunce* — svátek to zvláště u národa po výtce rolnického důležitý. Bohové dobří konečně po dlouhé zimě, jež se přičítala běsům, plného nad nimi dobyli vítězství. Co tu bylo příčin k radovánkám! S radostí zapalovali na horách ohně, tančili a zpívali kolem nich. I. mládež v té době nové naděje kladla do budoucnosti, a v dětinné své nedočkavosti hleděla se budoucnosti dopátrati různými čarami. Pověry z oné doby pohanské, jež udržely se na mnoze až na naše doby, Němcová nám vypisuje neobyčejně věrně a zdařile (str. 140.).

X. Život venkovského našeho lidu nelze si představiti bez *poutí*. Již pohanští naši předkové za zvláštních příležitostí konali daleké pouti na místa jim zvláště milá, posvátná. Lid náš mysli měkké, přístupné a mírumilovné k náboženství křesťanskému, jež se mu u nás bohudíky podávalo ne s mečem v ruce jako Slovanům pobaltickým, nýbrž s pravou láskou křesťanskou, přilnul s celou nezkaženou vnímavou duší svou. Jako dříve ochotně konal v posvátných hájích oběti bohům pohanským, tak hned záhy v době křesťanské s touž přítulností sobě vrozenou modlil se k Bohu křesťanskému a jeho svatým a světicím. Není divu, když v národě našem, ve kterém smysl pro nezkalený klidný život rodinný tak byl vyvinut, zvláště úcta k Bohorodičce hluboce se zakořenila. Ku poctě Bohorodičky, jakožto vznešenému vzoru matky a strážkyni života rodinného, stavěny záhy v zemích naší drahé koruny české chrámy, kaple, sochy; obrazy její dávány na památné stromy, zvláště pak na blízku dobré, zdravé vody pramenité.

Visenburk.

Některá místa pak nabyla obzvláštní úcty u lidu. Tak na Moravě divotvorná Matka boží na Hostýně, k jejímuž obrazu pouti se konají již od 13. století (ba tuřanská P. Maria v trní [u Brna], zdá se, že uctívána jest od dob samého sv. Cyrilla a Methoděje). V severovýchodních Čechách studánka o sedmi pramenech a vedle ní chrám P. Marie v *Malých Svatoňovicích* u města Úpice, asi 5 hodin od Ratibořic, zvláště často zbožnými poutníky a poutnicemi jest navštěvován.[99]) I babička, jak jinak ani mysliti si nelze, šla s Barunkou do Svatoňovic na pouť. Věrně tu líčí Němcová a zároveň krásně *svou první pouť* (str. 157.).

Na zpáteční cestě mládež vypravuje si, když přišli do Havlovského lesa, pověst o *devíti křížích*, kterou Němcová zevrubně a poutavě podala ve svých pohádkách. I zde pokouší se Němcová naznačiti způsob, *jak pověsti se měnily* (str. 165.).

Pověst vztahuje se ku hradu *Visenburku* na řece Úpě severně od Ratibořic, z něhož ničeho se nezachovalo, ač byla to tvrz v dobách husitských veliká a proslavená.

XI. Nepřekonatelné jsou popisy a líčení přírodní Boženy Němcové. I *podzim*, kdy všecka příroda znenáhla odumírá a tak nás nejlépe upomíná na pomíjivost i života našeho, líčí nedostižným způsobem (str. 170., 174.). *Zima* je rolnickému lidu našemu dobou odpočinku po úmorné práci letní, dobou zábav. Tak bylo i na Starém bělidle. Se zimou nastaly nové zábavy, jež zdařile a s patrnou zálibou Němcová popisuje (str. 176.). Zvláště při společných přástvách pohádky naše znova se oživily a nahrazovaly lidu literaturu tištěnou.

Několikrát v Babičce vyskytuje se zmínka o kramolenských drábech či zlodějích, kteří byli postrachem celého okolí až do r. 1848. Kramolná, rozlehlá ves se 60 obydlenými staveními a 479 obyvateli (1890) blíže Náchoda v lesích (a ne, jak se Němcová na str. 36. domnívá, ne-

[99]) O původu Svatoňovic vypravuje Němcová v Obrazech z okolí domažlického, na str. 259.

patrná samota, kde nebylo rychtáře), byla útulkem velmi smělých lupičů, kteří i za dne, jsouce dobře ozbrojeni, přepadávali nejen pocestné a povozy, nýbrž i do osad se odvažovali na lup. V jich čele byla rodina Špetlů. Roku 1848 od gard národních byli polapeni a v České Skalici ukrutně umučeni.

V 16. stol. připomíná se často na Náchodsku silně rozvětvená rodina zemanská *Špetlů z Janovic*, *z Prudic* a *ze Žlebů*. Možná dost, že oni lupiči byli nešťastnými potomky těchto hrdinských a slavných rodů šlechtických.

XII. Nejtklivější a nejkrásnější svátky rodinné jsou u národa našeho *vánoce* a z nich zvláště *štědrý večer*. Jest chvalitebným mravem našich rodin venkovských, že se na tyto dny scházejí k domácímu útulnému krbu co možná všichni členové rodiny, byť byli sebe dále rozptýleni. Také babička dostala návštěvu. Přišel syn její Kašpar a bratrův syn z Olešnice. Nic by bylo nekalilo radost v rodině Proškově, kdyby nebyla scházela sama hlava rodiny, na níž tím žalněji vzpomínali všickni. Veškery zvyky štědrého večera shrnula Němcová v rozkošný obrázek (na str. 186.).

Po vánocích následují různé zbytky slavností za sebou, jež vesměs Němcová zachytila v jich celém půvabu. Tak v samých radostech přišly *velikonoce* (str. 199.). Na Bílou sobotu Barunka šla s babičkou do kostela. „Když pak v ozářeném, nábožnými naplněném chrámu zaznělo ze všech úst slavné: „Vstaltě této chvíle ctný Vykupitel! Hallejuja!“ tu se děvče cítilo uneseno mocným citem, prsa se jí dmula, pudilo ji ven, ven do širé prostory, kde by mohla dáti průchod nevýslovnému jásotu, který jí v duši hlaholil. Celý večer bylo jí neobyčejně milo, a když jí dávala babička „dobrou noc“, vzala ji okolo krku a dala se do pláče.

„Co je ti, proč pláčeš?“ ptala se jí babička.

„Nic mi není, babičko, v sobě mám radost, že musím plakati,“ odpovědělo děvče. A stařenka sehnula se, polí-

bila vnučku na čelo a pohladila jí líce, neříkajíc ani slova. Znalať svoji Barunku“ (na str. 200.).

Jak bylo Němcové, když toto překrásné místo Babičky psala? Zajisté, že opět plakala — žalostí nad tvrdým osudem, který ji ubohou zastihl tak bez viny!

XIII. Jako nám Němcová mistrně vyobrazila odumírající přírodu na podzim a radosti zimní, rovněž tak líčí vracející se jaro (v. str. 201.).

Každá literatura honosí se některými popisy, jež došly slávy světové. Tak dějepisce řeckého Thukydida popis *moru* v Athénách, básníka římského Vergilia líčení *života venkovského*, francouzského básníka Chateâubrianda popis *pralesa amerického*, ruského romanopisce hr. Lva Tolstého popisy *bitev* jsou každému vzdělanci známy. V naší literatuře nemáme do dnešní doby krásnějšího a obraznějšího popisu jarní *povodně* nad popis B. Němcové (str. 204.).

Doba *jarní rovnodennosti* za dob pohanských slavena byla jako doba prvního vítězství dobrých bohů nad běsy. Zbytky těchto slavností jsou *vynášení Morany* (str. 195.) a *pálení čarodějnic* v noci filipojakubské (str. 208.).

Jak Němcová ze svých vzpomínek nakreslila nám krásný obrázek první cesty do školy (str. 210.), zmínili jsme se již na počátku této knihy.

XIV. Babička vystupuje nejen jako žena zkušená a rádkyně lidu, nýbrž také jako prostředkovatelka štěstí a dobrý anděl celého okolí. Míla, ženich Kristlin, návodem správce oné doby všemocného a rychtáře pro příhodu s Taliánem byl odveden, a babičce nastaly starosti veliké. To připomíná jí vlastní její osud, útěk drahého Jiříka do Pruska a jak se tam vojákem stal (str. 224.). Poznáváme historicky věrný způsob, jak na počátku našeho století odvody se konaly.

XV. Nové radosti nastaly na Starém bělidle, když z jara vory plavě přišel krkonošský polesný pan Beyer, docela pak s bujným synkem svým Orlem. Tu přišel dolů

i myslivec risenburský; v útulné chaloupce bylo veselo, až milo. V příjemné zábavě rychle ubíhal čas.

Krásný, avšak námahy plný život lesníkův učinila nám Němcová možno-li ještě sympatičtějším. Nikdo zajisté tak stále neobírá se přírodou a jejími krásami, jako myslivci. Pravý myslivec je zbožňovatelem přírody, ví o každém kmeni ve svém revíru, radost má ze vzrůstu sobě svěřeného lesa, takřka s péčí otcovskou hlídá zvěř, již pod ochranou má (str. 245.). Harmonický tento život člověka s přírodou vábil vždycky básníky. U nás mimo jiné dal projev takovýmto citům svým Jar. Vrchlický v *Legendě o sv. Prokopu.*[100])

Vypisuje tam výjev, který velice se shoduje s tím, co vypravuje risenburský myslivec o bříze (str. 246.). Na vzájem myslivec krkonošský podobný příběh vypráví, splétaje jej s *episodou o dvou zločincích* (na str. 248.).

Žalně nás jímá odchod Mílův na vojnu, jeho rozloučení s Kristlou a babičkou (na str. 252.)

XVI. Babička byla strážným andělem celého údolíčka. Když se někdo rozstonal, přátelé jeho spěchali k babičce, aby pomohla; když kdo potřeboval rady, došel si k babičce, a ona zajisté dobře mu poradila. Kristla svěřila se jí se svým žalem, když Míla byl odveden, a babiččinou starostí bylo, aby pomohla. Komtessa, toto něžné vzácné poupě z dalekého jihu, kterou s takovou nadšeností nám líčí Němcová, vadla a chřadla, a nikdo nevěděl příčiny. Jen bystrý, života zkušený duch babiččin dopátral se původu nemoci komtesščiny a hned také se rozhodla i zde pomoci, začež ovšem dostalo se jí od komtessy tklivé odměny. Místa tato jsou vzorné krásy (na str. 264., 274., 279.).

Zatím vrátil se pan Prošek s vrchností. Údolíčko znova oživlo, na Starém bělidle zavládla úplná spokojenost a radost.

---

[100]) Upravil Fr. Prusík. V Praze 1888., str. 27.

XVII. Vylíčiti *bouři* se vší hrůzou a velebností jest zajisté látka pro básníka velice lákavá. Ani Němcová jí neodolala a tomu vděčíme za nevyrovnatelelný popis její (na str. 271. a d.). Bouře uvádí nás opět ve styk s Viktorkou. Nadešel konec tragedie jejího života. Smrť Viktorčina vyloudila Babičce-Němcové tato památná slova: „*Po smrti zaobalili by tě do zlatohlavu, a za živa se nezeptají: Člověče, co je ti?*“ To jakoby byla Němcová napsala v předtuše o sobě samé.

XVIII. *Obžinky* slavívány bývaly u našeho rolnického lidu ku konci žní s tím přirozeným, nelíčeným veselím, jakého schopen jest právě nezkažený lid rolnický. Zachoval se krásný tento obyčej u nás do dnešní doby, ač poměr vrchnosti k rolníkovi se změnil. Obžinky v Ratibořicích, líčené Němcovou, mají ještě tím větší zajímavost, že připraveno bylo Kristle od babičky a kněžny neobyčejné překvapení — Míla služby vojenské úplně prost odevzdán byl Kristle jako ženich, z čehož po údolí radost ovšem byla neobyčejná (v. str. 284.).

Ani takových maličkostí, ovšem že charakteristických, jako bylo *dopisování* na počátku tohoto století, Němcová ve svých obrazech českého života, uložených v Babičce, nezapomněla (v. str. 288.).

Venkovskou svatbu se všemi podrobnostmi předvádí nám na posled, svatbu totiž Kristlinu s Mílou (str. 289.).

A tak postupem poznali jsme veškeren život lidu našeho v každé době roční, všecky slavnosti a radosti jeho, všecky doby zlé i dobré, a ničeho nebylo, čeho by se Němcová nedotkla — zbývá ještě *smrt* drahé babičky. Tu jakoby spisovatelka sama sotva se zdržovala od slz; všechna vroucnost duše její, celá láska její k babičce ozývá se ze slov, jimiž provází odchod této všemi milované bytosti do věčného bydla. V písemnictvu českém najdeme snad jen ještě jedno podobně tklivé vypsání posledních dnů života, v Dagmaře Sv. Čecha.

Viktorčin splav u Ratibořic. (K XVII. kap. Babičky.)

Život babiččin tak bohumilý, tak činný a věnovaný blahu bližních nemohla Němcová charakterisovati lépe než slovy kněžninými: *Šťastná to žena!*

c) Ocenění Babičky.

Z obrazů, vyňatých z Babičky, snadno lze si učiniti úsudek o významu tohoto spisu: Jest posud v české literatuře nepřekonaný, jediný. Celý život českého venkova

v první polovici tohoto století na všecky časy zachován jest, jako ze žádného jiného údobí českého. Nechybí ani nejmenší podrobnost jej charakterisující. Všecky doby roční se všemi význačnými slavnostmi, zvyky, obyčeji a pověrami, všecky důležitější události rodinné, slavnosti církevní a národní — to shrnuto v Babičce v jediný krásný obraz.

Nejvíce pak váží, že obraz ten jest pravdivý, věrný, založený na důkladné znalosti našeho lidu a nejpůvabnějšími barvami českého slohu provedený. Proto Babička zůstane vždy četbou nad jiné hledanou, a potomci naši, více než my vzdálení bývalých časů, budou si ji ještě výše ceniti.

Střediskem, jež hýbe veškerým dějem a kol něhož se vše otáčí, jest ovšem *babička,* tato vychovatelka celého utěšeného údolí, zvláště pak svých vnoučat, rádkyně nejen lidu, ale i mocné kněžny, tvůrkyně štěstí mladých i starých, lékařka v dobách nemoci tělesné, těšitelka v útrapách duševních, anděl míru a pokoje všem, kdož ji znali. Kdož by v obrazotvornosti své nedovedl si představiti tuto milou, vždy klidnou tvář zbožné stařenky! A jak charakterisována babička, tak i osoby ostatní. Komu by netanul na mysli obraz bledé, černooké, neštěstím tak zubožené *Viktorky?* Mírný, vždy shovívavý, milující manžel i otec v podobě pana *Proška*, čtveračivý, dobrosrdečný *pan otec* a vždy starostlivá *panímáma*, vážná, málomluvná, v sebe uzavřená, ale přece lásky hodná *paní Prošková*, vždy veselá a roztomilá *Kristla* s nezkaženým, do světa důvěrně a sebevědomě hledícím *Mílou*, pověrčivá *Bětka* a *Vorša,* bodrý myslivec *risenburský* s pečlivou svou manželkou, otužilý, otrlý a vždy upřímný pan *Beyer*, potměšilý a úlisný *správčí* — toť jsou pravé a věrné typy lidu našeho, živé, nesmrtelné. A což ty povahy dětí Proškových — rarach Jeník, snivá Barunka, tichý Vilímek, hravá Adélka! Ba i ten Tyrl a Sultán, kteří jaksi v Babičce zastupují *živel komický*, jak zdařile jsou nakresleni!

Postup vypravování nikde neunavuje, nikde není jednotvárný, čemuž Němcová pomohla zvláště obratně vloženými *episodami.*

Mluva Němcové ovšem není bez vady. Známe podrobně školské její vzdělání i mimo školu, a nelze se diviti, že se jí do péra vtrousilo hojně germanismů a vazeb nečeských.[1]) Sbírajíc pohádky, hleděla zachovati způsob, jakým se jí vyprávěly, což ovšem bylo nezbytno, neměly-li pohádky naše připraveny býti o zvláštní půvab svůj. Tím a pak že nejraději dlela mezi lidem venkovským, Němcová navykla slohu zvláštnímu, jí sice vlastnímu, ve kterém však odráží se způsob vypravovatelský našeho lidu, našich pohádek, jeho obraty, slova, obrazy, prosté vazby. A z té právě příčiny, že sloh Němcové jest produševnělým odleskem slohu našich zkazek národních, rázem jímá a poutá celé srdce, dotýkaje se strun mladosti.

Neobyčejný půvab Babičky spočívá též v tom, že Němcová ústy babiččinými užívá velice mnoho případných *přísloví* a *pořekadel*, z nichž by se celá sbírka mohla sestaviti. Staří venkované života zkušení rádi doplétají řeč svou příslovími, pořekadly a trópy, které dodávají řečem jejich nejen barvité pestrosti, nýbrž i *přirozené konkretnosti.* A právě tato konkretnost mluvy v Babičce tak přirozená je skvělou její stránkou.

Že čtenářstvo české úplně si je vědomo veliké ceny Babičky, toho asi nejlepším jest důkazem, že dočkala se od r. 1855 *třináctera vydání*, z nichž dvou illustrovaných.

Žádný dosud český spisovatel (kromě Komenského a Vrchlického) nepronikl tou měrou do literatur mimočeských, jako Němcová svou Babičkou. Líbí se právě pro svůj ryze český ráz a českou individuálnost. Nejprve přeložena byla do jazyka *slovinského* od *Fr. Cegnara*, a to již r. 1862.

---

[1]) Z těchto rušivých nesprávností očistil Babičku Fr. Bartoš v 6. vydání Kobrově, nedotknuv se však nikde zvláštního rázů jejího ve slohu. V této bezvadné úpravě toliko měla by se mládeži i lidu dostávati do rukou.

pod názvem: „Babica. Obrazi iz življenje na kmetih. V Celovcu.“ Roku 1863. přeložila ji do *ruštiny E G. Petrovská* v Petrohradě: „Babuška. Razkaz B. Němcovoj“, kterýžto překlad r. 1871 podruhé vyšel v Praze. Do jazyka *charvátského* přeložila ji *L. Maříková* v Záhřebě r. 1870. a do *francouzského Jos. Koppová* r. 1881. pod názvem: *Grand'mère* par Božena Němcová“. V tomto francouzském překladě, pořízeném v Praze, nemile zaráží německý pravopis vlastních jmen a německé názvy místní.[2]) Roku 1885. přeložil Babičku do jazyka rumunského prof. dr. *Urban Jarník.* Překlad ten vycházel nejprve v časopise „Tribunei“ v Sibini, potom vyšel ve zvláštním otisku: „*Bunica* de Bojena Němcová, tradușa diu limba boema“ s úvodem a otiskem obrázku vyšehradského pomníku Němcové. Do *němčiny* přeložil ji Ant. Smital: „*Grossmutter, Bilder aus dem böhmischen Landleben, Leipzig*“. *Anglický* překlad Babičky pořídila r. 1891 Anežka Gregoroová v Kewaunee v sev. Americe. Do jazyka lužickosrbského přeložil Babičku roku 1883. *Filip Rězak* a vydal pod titulem: „Wobrazy z wjesneho žiwjenja. Wot Boženy Němcowoje. Z čěšćiny přeserbšćil“ v Budišíně.[3])

O paedagogickém významu Babičky spisek rozborný se stanoviska paedagogického podal *Karel Šmídek*, ředitel českého ústavu ku vzdělání učitelek v Brně.[4]) Úsudek svůj o Babičce shrnuje Šmídek slovy: „Babička prodchnuta jest duchem paedagogickým, který činí, že kniha ta nikdy nezevšední, nýbrž zůstane vždy novým a milým čtením

---

[2]) Tak čteme: „Proschek, Ribrtzoul, Elbe, Riesenbourg, Schneekoppe, Studnitz, Bouschin, Miksch, Nisch, Glatz, Martinetz Svatonovitz“ a t. d.

[3]) Dle soukromých listů p. Dr. Urbana Jarníka, prof. české university v Praze, jenž připomíná, že Rězak zmiňuje se v úvodě ku svému překladu též o něm. překladě *Ohéralově* a ruském od *Rovinského.* O svém překladě do rumunštiny praví: „Vzpomínám s povděkem chvil, jež jsem vyplnil překládáním Babičky do rumunštiny.“

[4]) Paedagogický význam Babičky. V Praze 1892.

národním, z něhož lidé mladí i staří, prostí i vnešení rádi budou čerpati zábavu a poučení."

Končíme tuto stať svou slovy *Fr. Bartoše*, pronesenými v předmluvě k jeho vydání Babičky na str. IV.: „Jestiť Babička z těch spisů, které čím častěji se čtou, tím více ku čtení lákají, vždy nové a nové krásy žasnoucímu zraku čtenářovu odhalujíce. Zvláštní, nevýslovný půvab tohoto díla plyne z vlastní jeho povahy jakožto díla v pravdě uměleckého, *klassického*. Babička Bož. Němcové jest obrazem života venkovského tak věrným a tak realisticky kresleným, že kdo sám život ten poznal, všecko jako živoucí před zrakoma svýma spatřuje. A obraz tento zase ozářen jest takovým poetickým leskem, že z každého jeho rysu probleskuje *geniální tvůrčí duch veliké umělkyně.*"

XIII.

Třetí cesta na Slovensko.

„Slovenské pohádky a pověsti".

Rok 1854., v životě B. Němcové vůbec málo šťastném rok nejnešťastnější, uplynul. Němcová oželela svého nadaného Hynka a znenáhla vpravovala se do svého osudu. Útěchy nacházela pouze v práci. Píšíc pilně Babičku a kochajíc se ve vzpomínkách krásného svého mládí, nabývala zase životní síly a také poněkud zdraví, veřejného života však se dále neúčastnila. Z přátel starých zůstali jí věrni Erben, Franta Šumavský, Hanuš se svou chotí a Wenzig. Avšak ani těch nenavštěvovala, nýbrž žila uzavřena ve skromném bytě svém, vychovávajíc své dítky a oddávajíc se svým pracím. Manžel její zatím vrátil se do Prahy s ročním výslužným 350 zl. Odpor, který proti svému sesazení podal, příznivě byl vyřízen. Bylo uznáno, že Němec ničeho vlastizrádného se nedopustil a že trpěl nevinně. Mohl se vrátiti do služby státní — v krajině neslovanské, s ročním platem nejvýše 800 zl., jak mu bylo nyní slíbeno.

Obdržel místo při celním úřadě v Běláku v Korutanech, [5]) kamž se ihned odebral. Ale opět byl zklamán. Nedostával platu více než 400 zl., což jej tak roztrpčilo, že po roce, vida veškeru snahu marnou, místa toho se vzdal a do Prahy se navrátil. V Korutanech seznámil se Němec s farářem v Podklášteří u Běláku, *Mat. Majarem* (nar. 1809), jenž byl velmi horlivým Slovincem, při tom spisovatelem zvláště v oboru filologickém a národopisném velmi činným. Ten pro Němcovou odevzdal mu popis *národní slavnosti Slovinců v dolině ziljské v Korutanech*, kterou Němcová také česky vydala. [6])

Je věc všeobecně známá, že ze všech Slovanů právě Slovinci mají nejvíce starých *bájí* (mythů) *o stvoření světa.* Ukázky bájí velice zajímavých poslal Majar Němcové, která je zpracovala a uveřejnila pod názvem *Báječný přírodopis.* [7])

Roku 1855. Němcová dopsala Babičku, kterou odevzdala nakladateli J. Pospíšilovi v Praze. Honoráře za ni dostala 151 zl. 22 kr. Ježto mimo to připravovala slovenské pohádky a pověsti do tisku a aby chatrné své zdraví napravila, odhodlala se v létě ku třetí cestě na Slovensko. Nejprve odebrala se *do lázní sljačských* ve stolici zvolenské, které již za prvního tam pobytu dobře jí prospívaly.

Sljač, [8]) klimatické lázeňské místo s vodami kyselkovými a železitými, leží na pahorku horního údolí hronského a patří mezi nejmalebnější osady v Tatrách mezi Křemnicí a Šťávnicí na východ. Má nyní deset pramenů, kterých z části užívá se ku koupelím, z části k pití. Ku pohodlí hostí lázeňských vystaveno sedm nákladných hotelů

[5]) Bělák, slov. Beljak, něm. Villach, okr. město asi s 5000 něm. obyvatel. Okolí je slovinské.

[6]) Sebrané spisy, sv. 9., str. 97. a násl.

[7]) Sebrané spisy, díl 8. R. 1868.

[8]) Zprávy o lázních poskytl mi laskavě p. *Vác. Pluhař*, sekretář banky „Slavie“ v Brně.

a upraveny nádherné sady. Němcová podala podrobný popis lázní v *Krajích a lesích na Zvolensku.*[9])

Pobyvši tam krátký čas, konala odtud daleké výlety, aby navštívila své slovenské přátely, zvláště S. Chalúpku v Horní Lehotě, dra G. Reusze v Revúci a Rimavského[10]) v Báňské Bystřici. Tito všichni, jak patrno z *Doslovu* ku slovenským pohádkám, ochotně poskytli Němcové své sbírky pohádek a pověstí, aby jich použila ku zpracování pro české čtenaře. Sama ovšem horlivě také sbírala již na své první cestě po Slovensku. A tu právě doznati jest, že nejkrásnější z pohádek objevila sama Němcová. Tak roztomilou pohádku „*O dvanácti měsíčkách*“ slyšela od své služky Márky v Ďarmotech, „*Sůl nad zlato*“ na Sljači od staré pěstounky, „*O Širokém, Dlouhém a Žarookém*“ od starého sluhy v Ďarmotech.

Pohádky slovenské vypravuje Němcová již přesně tak, jak je slyšela neb napsané dostala, nic na nich nezaměňujíc, aby nesetřela jejich rázu postonárodního. Z té příčiny mají pro lidovědu daleko větší cenu, než pohádky její české.

Formou i obsahem nejzajímavější jsou: *Král času, O třech citronech, O bačovi a šarkanu, O třech zhavranělých bratřích, O zlatovlásce, Sůl nad zlato, O Širokém, Dlouhém a Žarookém* a *O dvanácti měsíčkách.* Pravou perlou mezi pohádkami vůbec je *Sůl nad zlato.*[11])

Pochůzky Němcové po Tatrách nezůstaly ovšem tajny Byla dána hned, jakmile tam zavítala, pod dozor četníků kteří každý její krok sledovali, až konečně za šest as neděl ji přinutili k návratu do Prahy.

---

[9]) Sebrané spisy, díl 8., r. 1863., str. 175.

[10]) *Jan Francisci* (pseudonym Rimavský), nar. r. 1822, sbíral pilně nár. písně, pověsti, pohádky, přísloví a p. po Slovensku Roku 1845. vydal *Slovenskje povesti.*

[11]) Nejnovější vydání slovenských pohádek a pověstí Němcové upravil Frant. Bartoš pod názvem Vybrané pohádky slovenské. V Telči, 1893.

XIV.

Návrat do Prahy.

1. „Pohorská vesnice".

Toho roku připravoval a také vydal J. V. Frič nový almanach, ku kterému pracemi svými přispívati měli někteří z mladších spisovatelů. Na zpružení literárního českého života bylo toho nejvýše třeba. Byla to první ozva proti hrobovému tichu, tísnivými poměry veřejnými způsobenému.

Almanach J. V. Friče vyšed pod názvem „*Lada Nióla*",[12]) učinil značný rozruch mezi spisovateli a zavdal příčinu k novým, prudkým půtkám mezi nimi. Němcová přispěla do almanachu povídkou „Sestry" a slovenskou pohádkou „O dvanácti měsíčkách", která byla perlou celé sbírky. [13]) Podobiznu svou k almanachu připojiti nedovolila.

Od návratu svého ze Slovenska žila Němcová v úplné odloučenosti svým pracím.

Zprávy o soukromém jejím životě téměř již umlkají, a poněvadž ani dopisů z těch dob nemáme, odkázáni jsme jen na nepatrné a nahodilé poznámky některých spisovatelů.

Celou zimu r. 1855 Němcová strávila usilovnou prací, píšíc „*Pohorskou vesnici*", upravujíc a vydávajíc „Slovenské pohádky" a připravujíc se k povídkám novým, které jí zvláště po Babičce na mysli tanuly.

V Babičce vylíčila Božena Němcová své dětství; vypsati další rozvoj svého ducha nehodilo se jí do rámce Babičky. Proto odhodlala se sepsati samostatnou povídku

[12]) „Lada Nióla" dle Hanuše litevská bohyně = Proserpina, kteráž urvána v podsvětí, vrátí se spasit svět probuzením všech zakletých slovanských bohův. Paměti J. V. Friče, díl IV., str. 399.

[13]) Paměti, díl IV., str. 401.

„Pan učitel“, jež jest pokračováním Babičky, pokud se týče autobiografie Němcové. Před tím však ještě vydala „*Pohorskou vesnici*“, jejíž plán dávno a dávno v duchu byla vytvořila.

I. *Děj* přenesla na Šumavu, kde tak ráda prodlévala, mezi lid bulský na hranicích česko-bavorských. Na samém pomezí království českého vybíhá vesnice se starobylým zámkem. Tam přestěhoval se na stálý pobyt mladý hrabě Hanuš Březenský s matkou a sestřenkou Jelenkou.

„*Hanuš* byl vysoko rostlý; rázné tahy jeho tváře zmírněny byly výrazem lidumilnosti a dobroty, jež v srdci jeho opravdu spočívaly. Oko jeho hluboké, duchaplné a uprostřed mocného obrví, na čele jasném síla mužného ducha. Byla to krása oduševněná, která vždy vítězí nad pouhou krásou formy a všelikou marností.“ [14])

„*Jelenka* byla vzrůstem prostřední výšky, forma těla nebyla ani bujná, aniž měla onu oblíbenou formu nepřirozené štíhlosti vosí, byla souměrně urostlá. Tvář její byla výrazem největší milosti; a ačkoliv jednání její mnohdy bývalo dětinské, přece spočíval v jejím velkém modrém oku zralý duch. Největší kouzlo její spočívalo okolo malých krásných rtů; a v tom malém důlku v bradě jakoby bůže milosti si bylo ustlalo lůžko. Jak některá krásná paní, když se směje, všecku vnadu ztrácí, tak v úsměvu Jelenčině se jevila veškerá líbeznost, a na koho se usmála, ten nemohl ji nemít rád. Ale ona se nesmála, aby kouzlem tím koketovala, ani si nebyla vědoma své krásy, a nebylo, kdo by ji chtěl lichocením urážet.“ [15])

„*Paní hraběnka* byla paní mírné, ušlechtilé povahy. Byla zkušená i v trpkostech života, a lehký nádech smutku byl vždy na její bledé, pěkné tváři rozprostřen. Její veškerá blaženost i pýcha byl její zkaceřovaný Hanuš!

[14]) Sebrané spisy, díl III., str. 107.
[15]) Sebrané spisy, díl III., str. 107.

Co bylo jeho radostí, těšilo i ji, co on za dobré uznal, i ona schválila.“ [16])

Hanuš, dříve než převzal po otci rozsáhlé statky, nabyl pečlivého vychování od učitele zkušeného, jenž vštípil mu zásady vznešené a lidumilné v měkkou duši. „Já jsem sice špatný etymolog,“ praví Hanuš o sobě, [17]) „ale tolik vím, že „šlechetný“ a „šlechtic“ má stejný kořen. Bylo to nejspíš při počátku, že šlechetný člověk stal se šlechticem a ze samých takových šlechticů že záležel výbor společnosti, šlechta. Tak mi to vykládal můj učitel, a to byl slavný etymolog a šlechetný člověk.“

Aby vzdělání své dotvrdil a dokončil, cestoval velice pilně, nejvíce pěšky; neboť „má-li cizina rozum zbystřit, jak naši sedláci říkají, myslím, že se nesmí cestující na svět jen z kočáru dívat.“ [18])

Na cestě z Řezna bavorského do Čech provázel ho lesem mladý drotar Miča, jemuž však nedůvěřoval, spoléhaje nejvíce na svou zbraň a výtečného psa. Byli přepadeni. Ač se Hanuš zoufale bránil, přece zachránil si život jen pomocí Mičovou. (Episoda na str. 40. a násl.)

Za odměnu, poznav Mičovu věrnou oddanost a povahu ryzí, nezištnou, učinil ho šafářem svého statku a vůbec přilnul k poctivému potulnému drotařstvu slovenskému. Drotaři scházeli se do „pohorské vesnice“ z celého okolí na neděli, kdy byli hosty Hanušovými a Mičovými.

Také na vánoční svátky, kterými povídka naše se počíná, přivezl si Hanuš z Prahy nového mladého drotara Jana, jejž si oblíbil pro neobyčejnou poctivost jeho. „*Jano* byl jun sličný, a zádumčivý výraz tváře, vlastní lidu slovenskému, činil ho tím zajímavějším; mysl jeho nábožná byla schopna pojmouti vše, co dobré a krásné. Srdce měl dobré, nezkažené. Skromný, až stydlivý, nebyl přece hloupě

[16]) Sebrané spisy, díl III., str. 22.
[17]) Sebrané spisy, díl III., str. 50.
[18]) Sebrané spisy, díl III., str. 40.

upejpavý; uctivý, zdvořilý, ne však podlízavý; smělý, zvědavý, ne však drzý, dotěrný; upřímný, ale ne snadno sdílný, útrpný pro bolesti jiných, na svoje nedbající, někdy veselý, někdy snivý, nikdy však rozpustilý — to byla povaha Janova.“ [19])

Ač měl Hanuš v Praze nádherný palác, přece nejraději dlíval na starobylém zámku v „pohorské vesnici“, kde věnoval síly a zkušenosti neobyčejně nadaného svého ducha *vychování a vzdělávání lidu.* Vše, čeho na zámku potřeboval, i nábytek nejskvostnější dával pracovati řemeslníkům domácím. „Pravda, [20]) že nemají venkovští dělníci toho vybroušeného vkusu, té umělosti, již mohou míti ti, kteří mají příležitost dívati se na krásné, umělecké práce a výkresy, kteří se vyučili ve školách názornému umění; ale zajisté najdeš u nich krasocit, ostrovtip, pilnost, jako všade jinde; jen jim podejme možnost zdokonaliti se. Jsou tu umělecky vzdělaní řemeslníci, ale stěžují si, že nemohou umění svého upotřebit, poněvadž jim takových prací nikdo nezaplatí. Zpomeň si, matko, jak ohromné sumy nebožtík otec vydal za nábytek a jiné věci pro dům, jež z ciziny přivážet si dával. Ty ses tomu sama protivovala; a konečně nebývali jste tím ani spokojeni. — Jaký blahobyt mohl by se rozšířiti takovými výdělky mezi domácím řemeslnictvem, jakého zdokonalování mohlo by se jim poskytnouti, a oč peněz méně bychom my vydali!“

Hrabě všude do dílen řemeslníků sám přihlížel, dával mistrům nejen výkresy, ale vše i vykládal, jak co býti má a jak si to přeje, nešetřil peněz ani času, až se práce odvedla, kterak ji míti chtěl. Největší však radost mu způsobovalo, když cizí hosté se ptávali, odkud si dal přivézti čistě i důkladně pracovaný nábytek, odkud umělecky vyřezávané rámce u obrazů a zrcadel, krásné lustry, odkud byli malíři, odkud řemeslník, jenž překrásně skládal mo-

[19]) Sebrané spisy, díl III., str. 72.
[20]) Slova Hanušova, str. 18.

saikové podlahy, odkud čalouníci, zámečníci; každý na Paříž, Mnichov, Vídeň hádal a uvěřiti nechtěl, když hrabě tvrdil, že to vše jsou výrobky domácích řemeslníků a umělců; jakmile však se přesvědčili, že tomu tak, již našli chyby tu i tam a zůstali na svém, že cizinské práce přece jen dělají jinší oko, a námitky hraběte proti takovému mínění měli za pouhé podivínství.

Když poznal hrabě obratného řemeslníka, který však se nemohl zmoci pro nedostatek peněz, jichž potřeboval do díla, půjčil mu peníze, aby měl „volné ruce“, a tím se stal zakladatelem štěstí ne jedné rodiny.

Nemenší zřetel obracel hrabě i na polní hospodářství, jež by rád byl co nejvíce zdonalil, a proto vše, co se v tomto odvětví nového vynalézalo, nepomíjel zkoušeti a shledal-li za užitečné, hned to zaváděl. Myslil, že si budou i sedláci zavedených novot všímati a dle nich se říditi; rád by to byl viděl, ale starý správec mu říkal: „Sedlák nedá se tak snadno poučit, to je člověk tvrdé šíje, na toho jen palice.“ [21])

Než přece postupem času, když rolníci dobře poznali povahu hraběte Hanuše, počali si ho vážiti a dali si říci. Vesnice nabývala zcela jiné tvářnosti. Domy byly čisty, cesty upraveny, pole zvelebena, stráně pusté užitečným stromovím posázeny. V tom hraběti pomáhali nejvíce ovšem *farář* a *učitel.* Šlechetné snahy Hanušovy měly největšího odpůrce v Srnovi. *Srna* byl chalupník, jenž pro hašteřivou, nepokojnou svou krev měl přezdívku Sršán. Byl odvážným pytlákem i podloudníkem, jenž nikterak nedbal pánův ani zákonů. V naší povídce Srna jest stínem šlechetného Hanuše. Veškery snahy hraběte kazil a mařil utrhačnými svými řečmi a převáděl na svou stranu obmezené občany. Největší vliv měl na synovce svého, ohnivého, divokého, ale přece dobrosrdečného *Pavla,* z něhož si chtěl vychovati odvážného pomocníka v podloudnictví. Strážným duchem Pavlovým byl rolnický synek *Petr*, pravý opak po-

[21]) Sebrané spisy, díl III., str. 20.

vahy Pavlovy. Byl rozvážný, mírný, tichý, a ježto Pavel k němu přátelsky lnul, působil blahodárně na zdivočelou povahu Pavlovu.

II. Nejdůležitější osobou v naší povídce z lidu selského je *bába*, kterou Němcová za svého pobytu na Domažlicku poznala a o níž nám první podrobnou zprávu podává v *Obrázcích z okolí domažlického.* [22]) Není tedy ani *bába* osobou vymyšlenou, nýbrž skutečnou.

Velice povahou svou *bába* podobá se *Babičce*, než přece je rozdíl činnosti mezi sousedy velice patrný. „Bába byla vlastně ve vsi první autoritou, ona byla rádkyní, důvěrnicí; byla lékařem a v rodinných záležitostech mnohdy místo soudce zastávala. Bez báby nejen že se křtiny neskončily, ale ani svatby, a nikdo nestonal, aby bába při něm byla nestála. Bábino slovo platilo jako zákon. — Jakkoli se zdála býti mrzuta a bručiva, nemohlo přece býti dobrosrdečnější osoby a při chorých trpělivější, a všecky děti měly ji rády. Bába měla již šedesát let, byla prostřední výšky, silného těla. Naproti vráskům v tváři a šedivým vlasům bylo černé oko bystré, jako nějaké mladice. Do práce byla jako kat.“ [23]) Domek její, stojící vedle zámku, byl ze všech obydlí selských nejúpravnější a nejčistší.

Vnučku svou *Dorlu* vychovávala bába velice pečlivě a opatrně, starajíc se nejen o úplné její zdraví, nýbrž i o vývoj nadaného ducha. Na sličnou Dorlu rozhodný vliv měla jemná, ušlechtilá Jelenka, jejíž byla nerozlučnou družkou. Tak se stalo, že Dorla značně od spoludružek selských se lišila úpravou šatů, řečí a veškerými způsoby svého jednání.

Velmi sympatickým zjevem v naší povídce je slepý *Józa,* syn bábin. Oslepnuv hned z mládí a jevě velké nadání hudební, vzdělal se pomocí učitelovou na výborného houslistu. Hudba ubohému Józovi nahrazovala veškery

[22]) Na str. 270.
[23]) Pohorská vesnice str. 24.

radosti, jichž byl slepotou oloupen. Žije sobě a stále zabrán jsa v sama sebe, mimo to zušlechtěn hudbou, byl povahy velice nad všednost povýšené a miláčkem všech. Józovi nikdo se neodvážil ublížiti.

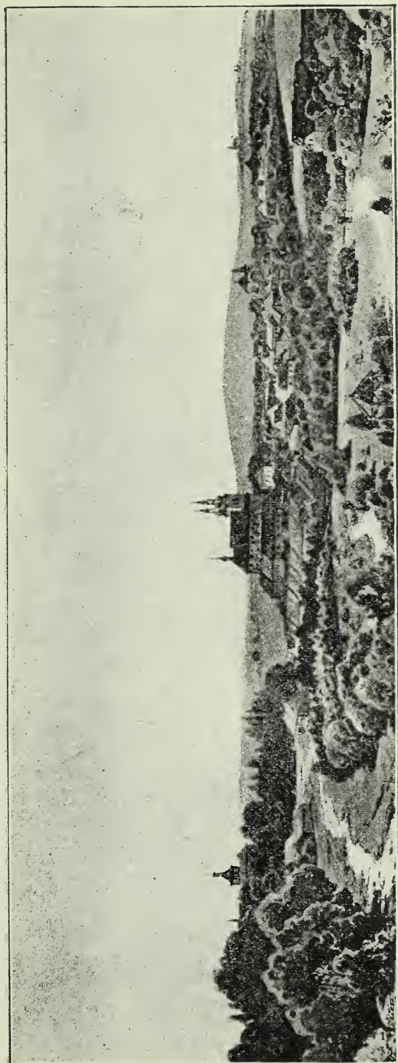
Toť jsou přední osoby, jež jednají v Pohorské vesnici. Jak na vzájem na sebe působily, jak vlivem jejich tvářnost vesnice a jejích obyvatel se měnila, tříbila, ušlechťovala, jak osud je sbližoval a od sebe vzdaloval — zkrátka život jejich po způsobu *románu* vylíčiti, to podařilo se Němcové tak dokonale, jako v žádné povídce jiné. *Pohorská vesnice* jediná ze všech povídek Němcové je skutečným románkem i rozsahem i obsahem svých dějů.

Němcová pokládala Pohorskou vesnici za svou nejlepší práci nejen proto, že se jí podařilo skvělou technikou se vyznamenati, nýbrž zvláště z té příčiny, že do Pohorské vesnice vložila všecky své *opravné ideje*, kterými chtěla povznésti život lidu českého.

Němcová znala výborně selský lid a jeho vady a nedostatky. Z vlastního názoru znala také dobře život šlechtický. Poznávala, že šlechta, která má býti vůdcem lidu a státi v čele jeho, až na skrovné výjimky necítí s lidem tím, nýbrž že jej pokládá pouze za nástroj k vlastnímu blahobytu a pohodlnému životu aneb ke slávě. A takovou výjimkou byl hrabě *Hanuš Kolovrat-Krakovský* (nar. 1794), potomek starého rodu panského, známého již v Čechách ve 14. stol. Na svých statcích zavedl výborné hospodářství, byl lidu selskému pravým otcem, národa pak českého vždy věrným, obětivým synem. Každou snahu naši ušlechtilou podporoval radou i penězi, vždy ochotně a skvěle.

Když vysoce vzdělaná Honorata z Wiśniowských Zapová r. 1848 chopila se s celou energií dávné myšlenky Bohuslavy Rajské, zříditi českou dívčí vychovatelnu, která by se stala též ohniskem vlasteneckého uvědomění českých žen, byl jí Hanuš Kolovrat-Krakovský neunavným pomocníkem,[24]) až i dílo provedeno r. 1855. Ale již dne

[24]) V. Edvard Jelínek, Hon. z Wiśniowských Zapová, str. 59.

Březnice.

4. ledna 1856 Zapová zemřela.[25]) I nabídl Wenzig osiřelé místo ředitelky Němcové; než ona ho nepřijala, chtějíc se věnovati úplně literatuře. Aby však přece přátelům i nepřátelům ukázala způsobilost svou k takovému úřadu, vložila do Pohorské vesnice všecky své krásné a duchaplné myšlenky *o vychování ženském*. v *Panu učiteli* pak osvědčila, že by byla výbornou vychovatelkou i ve škole.

III. Mluvčím opravných snah ženského vychování učinila Němcová v Pohorské vesnici starou hraběnku, matku Hanušovou.

Zásady Němcové věci té se týkající jsou bystry a promyšleny; ani dnes na př. nejohnivější obránkyně svého pohlaví nemůže pěkněji vytknouti úkol ženin, než učinila Němcová slovy:[26]) „Dokud si nebude žena vědoma svého vysokého postavení a úkolu, jež Bůh jí přiřkl, položiv do její ruky blaho veškeré společnosti: dotud muž na sypkém základě buduje. Žena musí býti spolupracovnicí, má-li se stavba podařit. Žena musí býti povýšena na stolec panovnický *vedle* muže, ne aby soudila, ne aby trestala, ale jako anděl smírce mezi ním a světem.

Žena musí vrátit lidstvu ztracený ráj, onu drahocennou perlu; dříve však musí vědět, že spočívá na dně vlastního srdce, tam že se musí pro ni ponořit.“

IV. V těchto vznešených zásadách vychovávala hraběnka Jelenku pro svého milovaného Hanuše, jako zase Jelenka Dorlu pro divokého Pavla.

Němcová v Hanušovi měla na mysli hraběte Hanuše Kolovrata-Krakovského, jejž po jeho sídle v Březnici v Písecku nazvala hrabětem Březenským.

Aby s povah lidu selského nesetřela ani prášku a podala je ryzí, kulturou školskou nedotknuté, používá Něm-

---

[25]) O příčině smrti její zprávu podává J. V. Frič ve svých Pamětech, IV., str. 428.
[26]) Str. 104.

cová při rozpravách lidu bulského podřečí domažlického a u drotarů nářečí slovenského.

Tím i forma povídky nabývá pestrých odstínů, avšak poněkud na ujmu srozumitelnosti.

V. Již častěji namítla se příležitost poukázati na to, jak zbožné mysli byla Bož. Němcová. Zbožnost její nebyla líčená, nýbrž opravdivá, hluboká, vyplývající z pevného jejího přesvědčení náboženského.

V Pohorské vesnici uložila své vyznání víry přímo básnicky vznešené: „Bohatá paní nezná pocitu trpké bolesti, která do nohou olova vlévá a na srdce valí chudé matce kámen, když vchází přes práh mezi holé čtyři kouty, děti s pláčem vstříc jí jdou: „Matko! máme hlad!“ volajíce, a ona nemá, co by jim dala. Nemá ničehož než slzy a vzdechy, vzdechy, jichž se jest více báti, než pychu bohatých. — Kdo je vidí ty miliony slz, jež v takovýchto obydlích se prolévají? Kdo si jich všímá, těch slz, jež žhavými jiskrami na prsa matky země padají, až útroby její v plamen se rozněcují? *On*, jehož vůlí v jednom okamžení tisícero tvorů umírá, tisícero k životu povstává, jehož zákonem se řídí kolotání milionů světů, jehož oko zároveň vidí na špice nebetyčných hor i na červíčka, u jeho paty po zemi se plazícího, na vrcholy hájů palmových i na travnatou step, na slzu v oku ubohého otroka, i na perlu, ukrytou v skořápce na dně mořském, na zlatý stolec i na lože dělníkovo; On, jenž sčítá prach semena bylinového i písek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož i nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací, a slabý štípek jen ohýbá, staleté budovy, díla umění lidského v okamžení v nivec obrací, a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mocnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v ohromném moři; On, jenž drží osud králův i žebrákův ve své ruce, jemuž dítětem sluje Paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie,

divoch i vzdělanec; On, jenž pokřtil všecky svoje děti jedním jmenem, jmenem „*Člověk*“, jímž vespolek se zváti a za svaté je míti káže; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce člověka: On Jediný, otec náš, Tvůrce všeho míru, jenž od věkův byl, jest a na věky bude, Bůh Velký, Mocný, — Bůh milosti setře slzu s lící utýraného člověka.“ [27])

Tak jen lze si vysvětliti, že Němcová neskonalou svou bídu a ponížení snášela s myslí neohroženou, pevnou, nereptajíc nijak na nepříznivý, trudný osud svůj; vždyť jak napsala v Babičce, „neštěstím a bolestí očišťuje se člověk všech šlaků, jako zlato ohněm“.

VI. Nad všecky povídky vyniká Pohorská vesnice velikým množstvím krásných poučných *sentencí, příslovími* vhodně použitými a výrazy obraznými, jež zvláště dodávají mluvě venkovanů rázovité jadrnosti a konkretnosti. Po té stránce jsou pozdější spisy B. Němcové, zvláště pak Pohorská vesnice studnicí nevyčerpatelnou.

Rovněž tu opět vsouvá na vhodných místech zvyky, pověry a všecky obyčeje prostonárodní našeho lidu, jak se mezi ním dochovaly až do její doby. Posléz i *episod* hojně tam nalézáme, které vesměs položeny jsou na místech příhodných. Charakteristickou je opět episoda o císaři Josefu II., svědčící zase, jak velké úcty císař Josef II. požíval pro svou lidumilnost u českého lidu selského. [28])

2. „V zámku a podzámčí.“

O národ český neocenitelně zasloužilý *J. K. Tyl* počátkem roku 1856 těžce onemocněl zatvrzením jater. Hmotný nedostatek, zklamání tak časté v životě soukromém, úpadek národa celého, ochablost ve veškerém životě národním doléhaly mocně na jeho posud nezlomného ducha.

---

[27]) Str. 94.
[28]) Str. 20—21.

Konečně dotrpěl dne 11. července v Plzni, kam nemocen jsa byl zavezen, obklopen svými přátely. Právě rok před smrtí smířil se v Německém Brodě se svým literárním protivníkem K. Havlíčkem.

Němcové zemřel v Tylovi přítel nejoddanější, jehož si také vždy vysoce vážila, nejen proto, že jí ukázal cestu života, ale že jí byl vždy ochráncem a obráncem neohroženým proti útokům zvláště Jakuba Malého.

Sotva uložil národ český tělo nezištného pracovníka a buditele v lůno drahé země mateřské, pro niž jen žil a pracoval, nová jej stihla rána bolestná.

K. Havlíček k smrti uštvaný a nemocný se vracel po dlouholetém vyhnanství dne 27. dubna 1855 z Brixenu ku své rodině a národu. Než nezastihl již manželky své Julie, kterou tak vroucně miloval, na živě. Zemřelať dne 16. dubna 1855. Havlíček neměl tušení ani o její nemoci ani o její smrti. Těšil se v duchu na shledání, ale nemělo se již státi na milované půdě české, nýbrž až tam ve vlasti nadhvězdné. Odebral se do ní také brzy, dne 29. července 1856. Tělo lidské bylo příliš slábo pro to vše, co mu uchystal svět. Ale jednoho potěšení přece mu popřál osud.

„První radostné vzrušení po dlouhé apathii způsobila Havlíčkovi naše Božena Němcová svou rozkošnou Babičkou, kterou na rozdíl od Vrťátkových[29]) „Českých perel“ pojmenoval „*pravou* českou perlinkou“ pokládaje ji vedle Erbenovy „Kytice“ za nejlepší práci v naší pobřeznové pěkné literatuře.“ [30])

Od návratu svého ze Slovenska při pohřbu Havlíčkově Němcová poprvé vystoupila ze svého zátiší okázaleji na veřejnost. Položila — jediná z tehdejší společnosti české — na rakev neohroženého bojovníka veliký vavřínový věnec trním propletený a účastnila se s manželem svým pohřbu

---

[29]) Ant. Jaroslav *Vrťátko,* (nar. 1815), byl bibliotékářem Českého Musea.

[30]) K. Havlíček Borovský, napsal K. Tůma, str. 606.

jeho. Překvapuje čísti, že manžel její za to potrestán, a tož osmidenním vězením.

Toho roku dozuřila konečně válka krimská, vedená na obranu Turecka proti říši ruské, která si vyžádala na 750.000 životů lidských za oběť. Za války a po válce řádila po mnohých krajinách evropských cholera. Také Čechy navštívila a těžce stíhala některé kraje naše.

Stále zmáhající se bída mezi lidem, neurovnané poměry společenské, cholera mezi lidem chudým zvláště zle řádící daly Němcové podnět k nové dokonalé povídce, nazvané „*V zámku a podzámčí*“.

I. Bedlivým studiem spisů B. Němcové a pátráním na místech, kde žila, možno téměř vždy přesně určiti, kde a kdy která povídka její vznikla a které osoby hlavní mívala na mysli. Němcová pravidelně jednajících osob nevymýšlela, nýbrž brala je ze skutečného života.

Ze všech povídek práce „V zámku a podzámčí“ nejvíce dělá obtíží. Lze jen za to míti, že povídka tato původ svůj vzala v okolí nymburském, koho však mínila, líčíc rodinu Skočdopolovu, nesnadno říci, ač z poznámek samé Němcové vysvítá, že celá pohádka se opírá o pevný základ, skutečnost.

Bohatý kupec Václav Skočdopole zanechav obchodu, zakoupil krásné panství s útulným zámkem v malém městečku, „neboť veliký pták i velikého hnízda potřebuje“. Paní jeho, Kateřina, pocházející rovněž z rodu městského jako manžel, zpyšněla, zvláště od té chvíle, kdy Skočdopole zjednal si na její domluvu šlechtický přídomek „von Springenfeld“.

Panstvo přistěhovalo se na zámek. Přijela též mamsel Sára, komorná, která byla největší důvěrnicí paninou, Klárka, panská, dcera staré klíčnice, dívka hezká a nezkažená, a konečně Joli, vzácný psík anglický, mazánek to panin.

Zlým duchem paniným byla Sára, jež vymýšlejíc stále novoty, rozdmychovala ješitnost zhrdlé povýšenky.

S žíravým a bolestným sarkasmem líčí Němcová domácí denní řád, ustanovený a přesně zachovávaný pro Jolinka.[31])

Sára přemluvila paní, aby pro případ své smrti ustanovila roční důchod pro Jolinka a jeho opatrovnici. Tou měla býti Sára. Tak se i stalo.

Pan Skočdopole, ač neschvaloval výstřednosti své manželky, přece je trpěl, zabývaje se nejvíce lovem, pro nějž ho panství jedině těšilo.

Dole pod zámkem při řece rozkládalo se městečko, jehož obyvatelstvo přísně rozděleno a odděleno bylo od sebe ve tři třídy. Do první třídy počítali se zámožní hospodáři a z těch volila se městská rada a starosta. Druhou třídu dělali malí domkáři a zámožnější řemeslníci, ku třetí, opovržené od obou, náležela tak zvaná luza, podruhovina, která živa byla „z ruky do úst“.

Podruzi utiskováni a vyssáváni byli od třídy prvé beze všeho milosrdenství.

II. Mezi podruhy nejnešťastnější ženou byla Karásková, vdova po zedníku, jenž při stavbě o život přišel. Zůstaly jí dvě děti, sedmiletý Vojtěch a roční Jozífek. Žena kdysi velmi spořádaná, čistotná a pracovitá, nyní pak těžce nemocná, bídně se protloukala, až konečně odejíti musila i z podnájmu. Všickni chudí měli s ní útrpnost, ale pomoci jí nemohli.

Nikdo bez mocného pohnutí nepřečte život nešťastné té ženy.

Dříve šťastna a spokojena, žijíc pro manžela a milé děti, nyní ode všech opuštěna, sklíčena na duchu i na těle, neví, kam se obrátiti, co bude z jejích dětí.

„*Co si počneme, děti?*“ smutně tázala se Karásková, pohlížejíc na bledé dítě, nad jehož tváří držel Vojtěch široký list lopuchu jako stinidlo. „*Kam se podějem? Kterak mohu doufat pomoci u cizích lidí, když jsem*

---

[31]) Sebrané spisy, sv. 1., str. 5.; vyd. z r. 1869.

břemenem těm, kteří mne znají a jimž jsem pracovala, dokud síla stačila?“ [32])

Tak tázala se zajisté nešťastná Němcová drahých dítek svých, a slova ta vycházela jí z hloubi srdce utrápeného starostmi.

Karásková s hlasitým pláčem ruce lomíc vrhla se pod kříž na kolena. „Tatíčku nebeský! smiluj se — u lidu není slitování — povolej nás k sobě. Smilování — sice musím zoufati!“ naříkala hlasem srdce pronikajícím.

Tu Vojtíšek, který byl odběhl na zámek pro almužnu, přinesl radostí a během uchvácen od Klárky hojně darů i peníz stříbrný. Než Jozífkovi pomoci nebylo. Zemřel v náručí matčině, které se nyní ujal starý chudý krejčí Sýkora, ač měl sám pět dětí.

Karásková byla v domku Sýkorově první obětí cholery v městečku, ačkoliv záhy povolán byl k ní lékař.

„Kam dáte Vojtěcha?“ doktor se ptal Sýkory.

„Stará má pravdu — kopa raků! Když uživíme pět, uživíme dá Pán Bůh i šesté. Necháme si ho, pane.“

„Přijďte, prosím vás, zítra ke mně,“ řekl doktor a *hluboce před krejčím smeknuv,* odešel pryč. [33])

Líčení cholery, řádící nejvíce mezi lidem chudým, je úchvatné. Za ní právě ukázala se hrozná propast, která dělí chudinu od boháčů. Zatvrzelost bohatých, strach jejich o život, resignace chudiny, někdy i veselá mysl její přes všecky oběti, jichž cholera mezi chudinou právě žádala — to vše vylíčeno barvami sice hrůznými ale případnými.

III. Němcová v povídce naší neodhaluje pouze hříchy boháčův, jakých proti chudině se dopouštějí, nepoukazuje jenom na hroznou propast, která je od sebe dělí, nýbrž ústy doktorovými k paní Skočdopolové řeší zdárným způsobem tuto nesnadnou úlohu otázky sociální, a v tom právě spočívá největší význam a cena této povídky.

---

[32]) Str. 23.
[33]) Str. 37.

„Poživa, byt, všeliké jiné potřeby čím dále tím výše v ceně stojí, mzda za práce však nezvyšuje se v té míře, aby se to vyrovnalo; a tudy *čím více jedna část obyvatelstva drahotou bohatne, tím víc druhá část chudne a do bídy upadá.* a následek bídy a strasti bývá konečně úmor, kterého se pak boháči lekají. Proč neotevrou boháči svoje zásobárny a neprodávají chudým lidem obilí za levnou cenu, aby se mohli pořádnou stravou posilnit; proč nevystavějí dům, kde by měli za levnější činži zdravé byty; proč nezřizují opatrovny pro děti chudých, aby, když pro ně rodiče pracujou, nemusely je přenechat náhodě; proč nezřídí nemocnice, aby chudý člověk ochuravě měl patřičný dohled a opatrování, a tolik pracujícího lidu z nedostatku toho do roka nezemřelo aneb nezmrzačelo? Proč smlouvají s chudým dělníkem o denní mzdu a toho do práce berou, kdo jim, donucen byv nouzí, za nejlevnější cenu pracovat se uvolí? Kdyby na to vše se dbalo, nebylo by tolik nouze, bídy a hladu, nebylo by tolik nemocí, nebylo by žebroty a — co nejhlavnější — nemuselo by se naříkat na mravní zkázu lidu, která vždy pochází z nouze a nevědomosti lidu.“ [34])

Paní zámecká přemýšlela sice o slovech doktorových, srdce však její posud přístupno nebylo chudině.

Přijeli noví vzácní hosté, a přes choleru v podzámčí řádící žilo se na zámku vesele a rozmařile.

Sára bavíc se s Jaquem, lokajem pana barona, hostě to pánova, zapomněla na Jolinka. Ten z pokoje vyběhl a potuloval se venku. V tom slyšeti křik, že vzteklý pes vběhl do panské zahrady. Nastane hon a sháňka po Jolim. Když téměř již zoufá paní ze Springenfeldu, přinese jej v náručí písař Kalina, snažný a poctivý úředník, který ho obdržel od Vojtěcha. Tak dovídá se paní osudu Vojtíškova a na radu hostí nechává si hezkého chlapce za gróma neboli páže v pitvorných šatech.

---

[34]) Str. 41.

Událost s Jolim měla závažné následky. Pán dal správcem rozdati obilí mezi chudinu a oštěpky dříví; Kalina se stal pojezdným.

IV. Panstvo na den odjelo do nedalekého letohrádku za zábavou. Ve svém pokojíku pod salonem velitelky uchystala Sára svému Jaquovi skvělou hostinu, domnívajíc se, že celý den nebude vyrušována. Bavili se výborně na útraty svého panstva. Zatím paní cítíc se churavou, sama odjela domů a měla příležitost vyslechnouti Sáru o sobě a svém manželu. Nebezpečně z toho onemocněla. Tím nastává obrat v ději.

Za dlouhé nemoci poznala věrnou a nezištnou oddanost Klárčinu a Vojtěchovu, v duši pak její vlivem lékařovým dál se ohromný obrat.

Když ozdravěla, propustila Sáru, na radu lékařovu dala Vojtěcha studovati, dovolila, aby manžel její přijal chudého příbuzného svého Emila za vlastního, postavila opatrovnu i nemocnici pro chudé a ani o svůj šlechtický přídomek se již nestarala. Kalina dostal svou zbožňovanou Klárku.

Tím povídka končí. Doslov, v němž spisovatelka rozmlouvá se čtenářem, je v zábavné naší literatuře ojedinělým. Poznává, že obyčejný čtenář nebude uspokojen, a proto tak originálním způsobem hledí ukojiti zvědavost jeho.

Němcová však napsala povídku tu z určité tendence, poukázati totiž na propast mezi bohatým a chudým a na prostředky, jimiž by se mohla překlenouti. To se jí podařilo, a proto o další osud jednajících osob se nestará.

Na tom nepřestávala, aby jen poukazovala na vady a nedostatky bohatých, na útrapy a útisky chudých. Šla v „*Chudých lidech*“, které téhož roku napsala, o krok dále.

V povídce této, formou i obsahem vzorné, vylíčila nám *poctivost a šlechetnou povahu* chudého, nezkaženého lidu.

Jakub Halina, hlavní osoba povídky, jest vzorem chudého, poctivého a šlechetného dělníka. V této povídce

stává se *Němcová výmluvnou hajitelkou chudiny*, která téměř vždy má spíše srdce než lidé bohatí, jedná nezištněji a obětivěji než boháči, většinou zatvrzelí a citu lidskému nepřístupní.

3. „Rozárka."

V dobách svého utrpení ráda zalétala myslí B. Němcová do let šťastnějších, spokojenějších.

Nejdéle kochala se ve zpomínkách na své zlaté mládí v *Babičce,* pak zalétl duch její do Chvalkovic k milovanému *panu učiteli*, odtud v *Chudých lidech* do Červeného Kostelce a v *Rozárce* opět do Domažlic, kde tak ráda pracovala a lid probouzela.

Upadši sama do citelného nedostatku, ač nadbytkem nikdy neoplývala, zabývala se v hloubavém a badavém duchu svém chudinou nejvíce a všemi otázkami, jichž rozřešení by mohlo pomoci bídě.

Rozebrala podrobně příčiny chudoby, ukázala na hrozící propast mezi boháči a chudinou (V zámku a podzámčí), šla mezi chudinu a spatřila tam charaktéry poctivé, šlechetné, schopné oběti sebe větší pro svého bližního (Chudí lidé) a dospěla konečně v „Rozárce" ku poznání, *„že chudého ctnosti nikdo nevidí"*, ač právě mezi chudým lidem nejvíce je počestných.

Studium chudoby, jejích příčin, vad a předností dovršila a korunovala Němcová mistrnou a z drobných prací nejzdařilejší povídkou „Rozárka".

Za svého pobytu v Domažlicích seznámila se z kostela s malou, hrbatou dívkou, která se jí líbila pro neobyčejnou čistotnost a zbožnost. Byla to Rozárka, úplně zchudlé dítě šlechtické, jež živilo sebe, slepého bratra a stále nemocnou matku prací slabých rukou svých. Jedinou tělesnou ozdobou nebohé dívky byly „krásné černé dva pletence vlasů, které si vinula dvakráte kolem hlavy".[35])

---

[35]) Sebrané spisy, díl I., vyd. z r. 1869, str. 279.

Němcové zalíbila se dobrosrdečná Rozárka, dávala jí práci a zvala často ku svým dětem. Ač měla přes 20 let, byla mezi drobnými dětmi sama dítětem, vypravujíc jim rozkošné pohádky. Děti ji zbožňovaly.

V úplné důvěře svěřila se Rozárka Němcové se svým a svých předků osudem. Nyní bydlela v komoře, která se ani nepodobala obydlí lidskému. „Podlaha shnilá, okna rozbitá, papírem zalepená, zdi rozpukané, takže jimi vítr províval, vlhké zdi, kamna žádná, jen malý krb; nedaleko krbu stolek, lavice, dvě židle, v koutku nízká malovaná truhla, v nejužším koutě za krbem lože — to bylo celé nářadí."

V témže domku bydlel obuvník Záveský s manželkou a synem Pavlem, jejž Rozárka přivedla na cestu ctnosti a odvrátila od karbanu, čítajíc mu poučné knihy české a milou svou řečí přesvědčujíc ho, do jaké záhuby vedou zlé skutky. Za to si jí Pavel, přišed k poznání, vysoce vážil.

V ústa Rozárčina položila Němcová některé výroky, jejich oprávněnost po trpkých zkušenostech sama nejlépe poznala.

„Trpké sousto, které se prošením kupuje. Kdo sám nezkusil, neuvěří. Jednou, dvakrát se dá, ale po třetí nechoď.

Jsou lidé, kteří neumějí dáti ani dobrého slova, ani kousek chleba podati."

„Ten ubohý, nevšímaný mrzáček," praví Němcová, „jest andělem útěchy a míru v malém staveníčku. Sama bídná, ubohá i chudá, pomáhá přece, kde může ještě bídnějším, chudším. S úctou dívala jsem se na bledou pletačku, která byla mnohem, mnohem lepší, než my všichni. Sama trpitelka, byla služebnicí lásky, byla neunavnou křesťankou." [36])

K smrtelnému loži Rozárčinu přišla Němcová, dostavil se v pravý čas i Pavel, vrátiv se ze zkušené.

---

[36]) Sebrané spisy, díl I., vyd. z r. 1869, str. 298.

„Byla bych ráda postavila,“ s důrazem praví Němcová, „mnohého k chudému loži umírajícího děvčete, aby se zastyděl. Byla bych mu ráda pověděla, jak ta duše trpěla, a kterak ona znala *milovati bližního.*“ [37])

Poslední dvě povídky, Chudí lidé a Rozárka, formou značně liší se od všech ostatních. Po způsobu novellistů Němcová dává v jiných povídkách rozvíjeti se ději, sama nevystupujíc do popředí; tyto dvě však vypravuje čtenáři ze svých vzpomínek jako události dávno hotové a minulé.

4. „Uherské město (Ďarmoty)“.

Rok 1858 znamená v české literatuře náhlý obrat. Mladší spisovatelstvo české soustřeďovalo se dosud v Lumíru, jejž r. 1850 založil a řídil *Ferdinand Mikovec* (nar. 1826), spisovatel, co tehdy hlavně vážilo, snášelivý. Ale pomalu jim nestačil jeho klid a jeho sousedskost. Proto kroužek mladších spisovatelův z Lumíra rozhodl se na r. 1858 vydati almanach *Máj.*

V čelo si postavili nadaného *Vít. Hálka* který v Lumíru básněmi svými na sebe obracel pozornost už od r. 1854. „Májem“ počíná se *nové období* novověké české literatury, doba tak zvaná Hálkova a Nerudova, jež se postavila pod korouhev Byronovu s mladistvou svěžestí, idealismem ryzím a vzletem bujným. Čerstvý, zdravý vítr zavanul „Májem“ po luzích české belletrie.

B. Němcová dala do Máje svou rozkošnou idylku „Chýže pod horami“.

Rok 1858 věnovala celý Slovensku. Jináče dokončila Slovenské pohádky a pověsti, spořádala a v Musejním časopise uveřejnila *Uherské město* (Ďarmoty) a pilně pracovala o důkladném svém spise *Obrazy ze života slovenského;* mimo to k tisku připravovala neméně důkladnou práci *Kraje a lesy na Zvolensku.*

---

[37]) Sebrané spisy, díl I., vyd. z r. 1869, str. 301.

Uherské město (Ďarmoty) jest dílo populárně vědecké a vzácným příspěvkem ku poznání poměrů uherských, založené jednak na vlastní zkušenosti, jednak na pilných studiích Chalúpkových a Reuszových.

Popisuje nejprve Ďarmoty, zvláště bedlivě stavbu a úpravu domů vnější i vnitřní, bezedné bláto na ulicích, hřbitovy za městem a přechází k živnostem. V této stati bedlivě přihlíží k různým národnostem a povahu jejich i činnost bystře vystihuje. „Skoro všeobecně vinopalny, krčmy a krámky kupecké dostaly se do rukou židů, hostince najímali Němci a Slováci, na pivovary přicházeli Češi neb Slováci, mlýny Slováci, a nejspíš ještě jatku najal Maďar, neboť řemeslo řeznické jediné jest, na které se dává.“ [38]) Zvláště pochvalně Němcová zmiňuje se o Srbech, kteří měli největší obchody ve svých rukou, drželi pospolu při víře i jazyce otcův svých a bedlivě starali se o vychování dítek svých. Za to naříká na Čechy. „Obyčejně, pokud nepochytil trochu maďarčiny, Čech vydává se alespoň za Němce; jestliže mu i na rozum padne, dáti si maďarský štít, přivěsiti ke jménu českému maďarskou koncovku, potom je hotový maďar ember.“

Zhoubně řádili krčmáři. „Mnoho pálenky se pálí, žel Bohu přemnoho!“ vzdychá z hloubi srdce; neboť pálenka zbavuje Slováka majetku, samostatnosti, mravní podstaty všeho — z pána stává se jí opovrhovaný parob. [39])

Hudbou zabývali se nejvíce cikáni. O cikánské hudbě s pochvalou vypravuje Němcová, za to však potulní cikáni byli metlou obyvatelstva v Uhrách jako jinde. „Když žid hory doly slibuje a cikán žerty provádí, tenkrát *Slováku utěkaj,*“ zní slovenské pořekadlo.

Z Ďarmot přechází na okolí a líčí hospodářství polní. V té stati podivujeme se veliké botanické znalosti Němcové zvláště bylin hospodářských a lékařských.

---

[38]) Sebrané spisy, díl 9., vyd. Kobrovo, str. 11.
[39]) Sebrané spisy, díl 9., vyd. Kobrovo, str. 19.

Jasným a názorným způsobem svým popisuje dále kosbu a žatvu, kterou Maďarovi obstarává Slovák. „A Maďar, co by počal bez Slováka, kdyby mu luk nepokosil, obilí nepožal, vína neobral, ve všem a všude mu nepomáhal?“ Popisuje dále sadbu, ovocnářství, vinařství, dobytkářství a přechází k čeledi a obecnému řízení; zmiňuje se o tom, že poslední stryga (čarodějnice) v Uhrách upálena byla v satmarské stolici r. 1745.

Důkladně všímá si též školství, obecného i středního, a tepe snahy, oloupiti Slováky cizojazyčnými školami o řeč mateřskou.

Studii svou Němcová končí líčením povahy Maďara a Slováka, jež velmi bedlivě na základě vlastních zkušeností srovnává, a dospívá k tomuto pamětihodnému závěru: „Co zasluhuje chvály u Maďarů, je národní jejich hrdost, jakoužto ctností aby se každý národ honosil, přáti by bylo, avšak bez ukřivdění druhému národu, neboť tím zatemní se všecek lesk takovéto ctnosti. ‚Každému je svůj jazyk milý a mně můj,‘ měl by si každý pomysliti a nežádati od jiného, co sám za špatné uznává.“ [40])

5. „Kraje a lesy na Zvolensku.“ — „Obrazy ze života slovenského.“

Nadešel památný rok 1859. Veřejné poměry posavadní staly se neudržitelnými. „Zjištěno, že během 12 let vlády ministra Bacha zvýšeny daně přímé o 143%, daně nepřímé o 120%. Přirážkami všeho druhu vybráno o 800 milionů daní více než v předešlém desítiletí, prodáno za více než 100 milionů korunních statků *(hlavně českých a moravských)*, naděláno přes 1300 milionů dluhů, a přece stále rostl schodek v pokladnách státních.“ [41]) Nespokojenost zjevně propukala na všech stranách, zvláště také z té příčiny, že chudoby kvapem

[40]) Sebrané spisy, díl 9., vyd. Kobrovo, str. 73.
[41]) Ottův slovník naučný, díl III., str. 87.

přibývalo, jak ubývalo výdělku, a že jmění hromadilo se v milionech do rukou několika málo lidí. K tomu se přidružily hrůzy válečné. V Lombardii přičiněním krále sardinského Viktora Emanuela a francouzského císaře Napoleona III. došlo ku zjevnému odboji a z toho k válce, ve které vojsko rakouské dne 4. června u Magenty a dne 24. června u Solferina bylo poraženo.

Lombardie přivtělena přičiněním Francouzů k Italii. Takovéto neúspěchy nemohly než přivésti k pádu osoby a soustavy, které je zavinily. Panovník rozhodl se proměniti říši ve stát ústavní, což národové bez rozdílu, ale zvláště Slované přijali vděčně.

Také v Čechách nastal po dlouhé ochablosti čilejší ruch, ze kterého se Němcová upřímně těšila; jen té nově zavedené svobodě obchodu a řemesel nepřála, dobře tušíc, že lidu neprospěje. Psalať o tom:[42]) „Boháči a židé budou míti z toho nejlepší užitek, ale řemeslníci přijdou s tím docela na mizinu. K takové svobodě patří lepší časy a potom hlavně vzdělaný řemeslnický stav. Měli nám dáti dříve dobré školy obecné na základě národním a školy průmyslové a potom svobodu řemesel a obchodu."

Jinak, jsouc již mysli klidnější a také pevnějšího zdraví, pracovala velice pilně, nejvíce v noci. Na konci dopisu, zaslaného Jos. Koliskovi do České Skalice, zřejmě podotýká, „že musí denně psáti do půlnoci".

Práce Slovenska se týkající toho roku úplně dokončila, zejména též studii „*Kraje a lesy na Zvolensku*", jež je pokračováním „Uherského města". Látku na tuto práci opět zjednala si jednak na cestách, z vlastní zkušenosti, jednak z příspěvků svých slovenských přátel, zvláště pokud se rostlinstva týče, od dra. G. Reusza.

Podává nejprve zeměpisný přehled stolice zvolenské, v němž nejvíce pozornosti věnuje řece Hronu, a přechází k popisu lázní *sljačských*;[43]) bohatost hor stolice zvolenské

[42]) List Jos. Koliskovi ze dne 14. ledna 1860.
[43]) Sebrané spisy, r. 1890, vyd. Kobrovo, str. 387. „Drobné obrázky".

na rozličné rudy, hospodářství slovenského, ráz obyvatelstva, jeho kroj a vývoj hornictví tamějšího, ve které části šíře rozepisuje se o německých osadách mezi Slováky, popis krasných a milovonných lesů zvolenských, jakož i květena, tamější divoká zvěř a posléz život dřevorubů, to vše střídá se před očima čtenářovýma v pestré změně jako v kaleidoskopu.

Své zkušenosti z cest po Slovensku *shrnuje* v krásných „*Obrazech ze života slovenského*“, jež vydala tiskem v Časopise Českého Musea r. 1859. Tu opět ozývá se v Němcové struna lidovědná, a touto strunou stejně jako cestopisnými obrázky Němcová budila u nás sympatie pro bratrský kmen tatranský.

Nejprve tu popisuje domácí život Slováků, zvláště patriarchální, pokud se ještě zachoval, vždy srovnávajíc povahu Slováka s Maďarem. Žena přirozeně všímala si zejména též *svateb* na Slovensku, jakož byla již činila též v Domažlicích a v Podkrkonošsku, takže máme od Němcové z těchto tří různých krajin československých jasné a věrné popisy starodávných obřadů a zvyků tohoto radostného veselí. Ale provází člověka i dále po celé pouti životní: narozeniny a křestné hody, úmrtí, pohřeb a pak posléz i svátky, při nichž nejvíce starodávných zvyků se zachovalo, docházejí věrného vypsání.

6. „Práce pozůstalé“.

Již r. 1855 rozhodla se Němcová „zpracovati a vydávati pověsti některých slovanských národů, zajímavých dílem pro starobylost, dílem pro utěšenou fantasii, dílem pro příbuzný ráz.“ [44])

S touto rozsáhlou prací byla hotova teprve r. 1861, ohlašuje však v listu Jos. Koliskovi již r. 1860, že míní u A. Augusty vydávati cyklus *všeslovanských pověstí* a že počne srbskými. Zatím z příčin neznámých odevzdala

[44]) Sebrané spisy, díl 8., vyd. Kobrovo, str. 246.

k tisku připravené všeslovanské pohádky a pověsti Janu Ohéralovi,[45]) v jehož rukou se důležitý tento rukopis ztratil.

V pozůstalosti Němcové nalezeno jen několik pohádek jihoslovanských, většinou srbských, pouze jedna bulharská. Z několika těch pohádek jest patrno, že si dobře osvojila jazyk srbský a že ztráty všech pohádek jest želeti velmi.

Roku 1855, kdy byla Němcová několik dní návštěvou v Horní Lehotě na Slovensku u faráře S. Chalúpky, vykonala s ním výlet na nedaleké zříceniny „*Hrádku hornolehotského*",[46]) jejž ještě téhož roku popsala, ale nevydala.

Smutně nás nalaďuje črta „*Čtyry doby*", jejíž rukopis také teprve po smrti Němcové vydán byl; neboť nedýše z něho už obvyklý klid autorčin, nýbrž neobyčejná rozervanost duševní. Psána byla r. 1856, jak bezpečně se dovídáme z Pamětí J. V. Fričových.[47])

„*Písně, říkání a hry*", jež rovněž teprve po smrti Němcové vydány byly, pocházejí z různých dob a míst, nejvíce ze Slovenska a z Domažlicka. Zajímava je zvláště sbírka *dětských her*, které by dobře mohly se obnoviti ve školkách mateřských a obecních.

Poslední, nedokončená povídka Němcové má nadpis *Cesta s pouti.* O rukopise praví S. Podlipská:[48]) „Drahocenný ten rukopis svědčí o nadlidském přemáhání se ku práci. Písmo je stále pěkné a čitelné, ale věta za větou přetrhovaná, nahrazovaná rčením stejně dobrým, svědčí o vnitřních bojích a nepokojné váhavosti ducha, ve které člověk trpící již ani rozeznati si netroufá, co je dobré a správné. Kdo viděl kdy vítěznou jistotu písma jak slohu Němcové

---

[45]) Jan Ohéral, nar. 1810, byl obratným žurnalistou, který do r. 1848 stál věrně při české straně, ale později se jí odcizil. Překládal do němčiny Babičku, a to snad bylo příčinou bližších jeho styků s Němcovou.

[46]) Sebrané spisy, vyd. Kobrovo, díl 9., str. 107. a násl.

[47]) Sebrané spisy, díl IV., str. 424.

[48]) Str. 48.

v rukopise, dokud byla zdráva, zapláče nad tím pohledem. Zvláště poslední stránka tohoto rukopisu tak milého podává oku pozorovatelovu pohled přímo na smrtelný zápas té bytosti tak ušlechtilé. — Avšak v té míře, jak tu možno sledovati klesání a hynutí síly tělesné, rovněž tak dlužno se tu diviti vítězné síle ducha a svěžesti jeho, jemnosti a mocné obrazivosti."

Hrdinkou nedokončeného krásného obrazu jest Verunka Blaženovic, sedmnáctiletá dcera bečvářova z Obic za Klatovy, dívka krásná jako poupě růžové. „Líčko jako z jádra, bílé čílko, modré oči, tmavší než charpa s dlouhými brvami; i pěkné kaštanové vlasy bylo viděti, sčesané do zadu a u veliký drdol v týle otočené. Nad čelem okolo hlavy měla černou aksamitku. — Bylo se radost na ni podívat." [49])

Verunka byla na svatojanské pouti v Praze u tety a vracela se domů, chtějíc s vozkou Dohnálkem, jenž ze Smíchova do Klatov jezdil, se svézti. Teta ji na Smíchov vyprovázela. Z rozmluvy cestou seznáváme poměry rodiny Verunčiny. Když spatřily povoz, jak se domnívaly, Dohnálkův před sebou, rozloučily se. Teta na cestu podarovala neteř drobnými penězi a potravou, sama pak Verunka měla ještě tři dvacetníky. Nechtějíc seděti pod plachtou vozovou za krásného jarního jitra, klusala stále za vozem a pozorovala rozkošnou krajinu, až nenadále spatří před sebou veliké stavení jako zámek, na něž se nepamatovala. I pospíšila rychle za vozem, volajíc vozku jménem. „Vozka vyhne se z vozu, podívá se na děvče a vjede do stavení." — „Matičko klatovská!" zvolalo děvče vidouc, že to není Dohnálek. Zabloudila na Zbraslav.

Ustrašená, zmatená, uplakaná potká dva muže, staršího a mladšího, jichž se ptá na cestu. Ti dají dívce radu, jak se dostati do Cerhovic, aby vozkovi nadešla. Když úzkostí a strachy jsouc plna, doběhla do Řevnic, vstoupila do chudobné chaloupky, aby si vody vyžádala. Užasla nad

[49]) Sebrané spisy, vyd. Kobrovo, díl 9., str. 158.

bídou ve vetché chýžici. Když si Verunka navážila vody, pustila se do rozprávky s děvčátkem, jež v jizbě s dvěma samo doma hlídalo. Tatínek zimnicí nemocný ležel na zahrádce a spal. Rozdala všecku potravu svou chudobným dětem a pod podušku v kolébce zastrčila všecky tři dvacetníky; podělivši děti ještě obrázky, odcházela.

„A co řeknu mamince, kdo nám to všecko nadělil?“ ptala se holčička.

„Co jí řekneš? *Řekneš jí, že vám to Pánbůh nadělil.*“ Rozradostněna, že vykonala dobrý skutek, brala se Verunka do Svinař, cestou si prozpěvujíc. Náhle spatří četníka. Bojíc se, aby na ní nežádal domovského výkazu, jehož neměla, dá se do útěku. „Již nepostačuje jí dech, nohama sotva vládne, a tu hle, pod vrchem svěží louka a pěkný háj. Tam dovleče se k smrti zemdlena a klesne na zem porostlou mechem a travou“. Odpočinuvši chvíli, kráčí dále, až slyší klekání večerní. Dostává strach o nocleh.

„Tu když plačíc a všecka umdlená kráčí k dědině, dohoní ji děvče poloměstsky oblečené, s nůší na zádech.“ Byla to Tonička Bradáčova, dcera dosti zámožného koláře ve Velkém Vosově, který měly dívky před sebou. Seznámily se rychle, poznaly své osudy do podrobna a než přišly do osady, důvěrně si tykaly. Verunka se dověděla, že z oněch dvou mužů, jež ráno byla potkala, starší byl Toninčiným ženichem, mladší Václav bratrem. Matka Toninčina v útulném čistém domku Verunku občerstvila a pohostila. Dlouho si dívky do noci vyprávěly: konečně nechaly ji samu ve světnici spáti, aby po namáhavé pouti se zotavila.

Právě odtroubil ponocný jednu hodinu, když se vracel Václav z Prahy. Doma ho toho večera nečekali. „Přistoupil k svému loži. O málo že nevykřikl, vida v bílých poduškách krásnou hlavu spícího děvčete ležeti, jako růžové poupě v mechu. Zář světla osvěcovala krásnou tvář Verunčinu . . . Václav stál nad ní všecek zaražen — jako očarovaný. „Bože, kdo je to? Jaké to krásné stvoření! Jak tu krásně leží!“

Po chvíli se vzpamatoval a tiše vykročil ze světnice, aby si ulehl v zahrádce na drnové sedátko. „Co se to se mnou stalo?“ šeptal sám k sobě: „Oh já blázen! Jakoby mě někdo očaroval!“ Položiv hlavu na chladnou pažit, zavřel oči, ale nespal. — Jaké to myšlenky byly, co mu spáti nedaly, prozrazovala . . .“

Toť poslední věta, nedokončená, této neobyčejně něžné povídky. Péro vypadlo spisovatelce z ruky na smrt umdlelé.

XV.

Poslední doby života a smrt.

Rodina Panklova a Němcova.

Od roku 1858 tělesných sil Němcové nápadně ubývalo. Stálá choroba, nedostatek, různé útrapy duševní tak zdraví její podkopávaly, že přátelé její s úzkostí pohlíželi do oka kdysi jasného a bystrého, nyní pak zkaleného, zapadlého. Než pracovati nepřestávala, ba tušíc blízký svůj konec, se zimničním chvatem dokončovala práce rozdělané a pustila se do vyjednávání o souhrnném vydání svých spisů. Proti vůli svého manžela uzavřela smlouvu s A. Augustou v Litomyšli. Jsouc vždy velice důvěřivou, nedbala námitek manželových, který spolehlivé zprávy si zjednal o Augustovi, a podepsala smlouvu, jak se domnívala, velice výhodnou. Sama píše o tom Jos. Koliskovi: [50]) „Babičku a Pohorskou vesnici, co jsem Vám slíbila pro knihovnu poslati, nepošlu Vám již, poněvadž budou od počátku března vycházeti moje spisy dílem nové, netištěné ještě a dílem co bylo již tištěno, to ale také opravené. Bude jich, pokud určiti mohu, na 8 svazků desítiarchových, ve větším formátu, než se u nás belletristické knihy vydávaly. — Vydávat se budou v Litomyšli a nakladatelem je tamější impressor a knihkupec, A. Augusta, který teprv od nedávna od sta-

[50]) List ze dne 14. ledna 1860.

rého Turečka to přejal. Je mladý ještě muž, podnikavý, zámožný a horlivý Čech a chce nyní vydávati jen české knihy a tudy obrátil se i na mne s žádostí, abych mu přenechala vydání svých spisů, k čemuž jsem se tedy uvolila, an je solidní nakladatel. Při prvním svazku bude moje podobizna. Myslím tedy, že Vám to bude milejší, když Vám potom pošlu exemplář těch spisů. Bude to také velmi pěkné vydání."

Augusta smlouvou zavázal se platiti Němcové z tiskového archu 12 zl. honoráře a stravovati ji po čas pobytu jejího v Litomyšli, kam se odhodlala rovněž proti vůli manželově se odebrati. V Litomyšli chtěla sama prováděti korrekturu tisku, opravovati a doplňovati své povídky, zvláště pak *zcela změniti svou Babičku.*

Toho roku odešel z Prahy dr. *Dušan Lambl* (nar. 1824). přijav professuru anatomie na universitě charkovské. V něm ztrácela Němcová přítele věrného, oddaného a obětivého, který nejen že Němcovou samu po Čejkovi pečlivě ošetřoval, nýbrž i za těžké nemoci syna Jaroslava obětivě léčil a také zachránil. On to rovněž byl, jenž náhle onemocnělého Hynka ve dne v noci ošetřoval v nemocnici (Němcová byla právě v Uhrách). Ježto zdraví Němcové stále se horšilo, odjela na zotavenou v létě nejprve do N. Bydžova, a odtud do Chlumce nad Cidlinou k rodině sládka Jos. Daňka, vrátila se však churava, slába a úplně na mysli skleslá.

V létě r. 1861 odjela do Litomyšle, ač ji manžel důrazně varoval. Tam pracovala nad své síly za ohromného nedostatku, ježto Augusta téměř ničeho jí neposkytoval. Když do Prahy žádné zprávy od Němcové nedocházely, manžel její, tuše neštěstí, před svátky vánočními odjel do Litomyšle, kde ji nalezl úplně nemocnou, sešlou a — zešedivělou. Němcová odvezena byla do Prahy do nového opět bytu u Bílé růže na Příkopech, kde rodina její obývala ve dvou skrovných pokojích do dvora. Za těžké nemoci často ji navštěvovali Erben, Štulc, dr. Podlipský,

Hanuš, sestra Franty Šumavského a dr. Jos. Hamerník (nar. 1800), který ji léčil.

Málo kdy byla při jasném vědomí a tu si vždy přála umříti; když pak upadla v horečku, mluvila výhradně o svých pracích, dělala nové rozvrhy a naříkala si často na nevděčnost.

Před smrtí spálila většinu svých dopisů, zvláště všecky Klácelovy, a když vyšla Babička, ovšem nezměněná, podepsala se na titulním listu pro svou dceru Dorotku a sestru Šumavského. To byly poslední její podpisy.

V neděli dne 20. ledna 1862 o 9. hodině večerní, když nastal zápas její smrtelný, celá rodina sešla se u lůžka jejího. V bezvědomí zůstala až do rána, kdy o 6. hodině šlechetná duše opustila utrýzněné, utrápené tělo. Dokonala, dobojovala ... Zemřela vysílením.

Pohřeb konal se ve středu dne 23 ledna o 3½ hodině odpoledne za ohromného účastenství českého obyvatelstva na hřbitov vyšehradský. Praha, jež právě rok před smrtí Němcové konečně dobyta byla zpět národu českému, neunavné bojovnici za povznesení českého jazyka alespoň po smrti na jevo dala svou úctu ...

* * *

Manžel Němcové r. 1861 vstoupil do administrace Národních Listů v Praze, později byl podřízeným úředníkem při potravní dani, od r. 1867 do 1870 v N. Bydžově, pak v Táboře a zemřel v Novém Bydžově 17. září 1879. Pro svou poctivou povahu a přesvědčení své vlastenecké, za něž do smrti trpěl, zasluhuje vděčné vzpomínky.

Syn Karel je professorem při hospodářské vyšší škole v Táboře, dcera Theodora učitelkou v Jičíně v Čechách, a nejmladší syn Jaroslav ředitelem reálného gymnasia ve Vinici na Rusi.

O rodině Panklově málo je známo. Matka Němcové, Teresie, zemřela v říjnu 1864, přečkavši tedy nešťastnou svou Barunku, bratr Němcové, Josef, je úředníkem při

trestnici zahaňské v pruském Slezsku a Adéla žije dosud v Berlíně. O ostatních členech tak četné rodiny ničeho není známo ani příbuzným.

XVI.

Památce Bož. Němcové.

Smrt nešťastné Němcové roztklivila mysl každého Cecha. Bylať nezištně obětovala národu českému veškery schopnosti a síly své, věnovala mu celé srdce svoje — a umírala v bídě a nedostatku. „To nesmí se opakovati v národě našem,“ bylo heslem všeobecným, a již 13. března r. 1862 založen *Svatobor,* spolek na podporu spisovatelů českých. Přední mužové naši, František Palacký, Frant. Lad. Rieger a Jan Er. Purkyně, postavili se mu v čelo.

Hned po pohřbu Němcové sešly se také dámy pražské v domě *Vojty Náprstka,* známého mecenáše českého, aby se uradily o postavení důstojného pomníku Bož. Němcové na hřbitově vyšehradském.

Dne 6. června 1869 byl pomník tento, zhotovený *Václavem Levým* (nar. 1826), odhalen, a slavnost odhalovací stala se vzrušujícím projevem úcty a lásky všeho národa k Němcové jakož i uvědomělosti českých žen Na podstavci vkusného pomníku vytesán známý výjev z kapitoly I. Babičky, jak svěřencům svým okazuje a vysvětluje poklady své malované truhly.

Krajanky česko-skalické hned r. 1863 z podnětu učitele V. Wolfa založily pěvecký spolek „*Božena*“ ku poctě Boženy Němcové; dámy domažlické oslavivše r. 1886 památku Němcové, založily dobročinný a vlastenecký spolek „*Božena Němcová*“, který je střediskem všech intelligentních paní a dívek; r. pak 1893 v Uherském Brodě na Moravě dámy vlastenecké zřídily „vzdělávací spolek paní a dívek českých *Božena Němcová*“, chtějíce dle zásad jejích vznešených a krásných samy se spravovati a vzdělávati mládež ženskou ku blahu a chloubě města i vlasti.

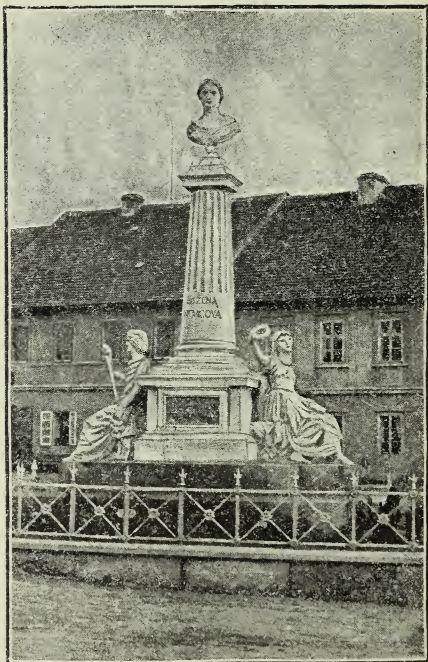
Pomník B. Němcové na hřbitově vyšehradském.

V České Skalici studentstvo, učitelstvo a měšťanstvo se všemi spolky místními i okolními r. 1888 vzdalo hold památce Němcové postavením krásné sochy, již zhotovil professor sochařské školy hořické Mořic Černil nákladem

1900 zl. Řečníkem při dojemné slavnosti odhalení byl dávný přítel oslavenčin, J. A. Frič, a účastnili se jí též syn Němcové Karel a dcera Bohdana. Konala se dne 15. srpna.

Pomník postaven byl na náměstí, ježto vyjednávání, aby byl zřízen v údolí Babiččině, k žádoucímu cíli nevedlo.

Avšak trvalejší pomník, nežli tyto kamenné, postavila si Němcová v srdcích národa jako neohrožená jeho buditelka a spisovatelka ceny nepomíjející. Obraz její odtisknut v duši národa v plné svěžesti a barvitosti, a dokud zdráva zůstane, dotud bude žíti v ní!

Pomník Boženy Němcové v České Skalici.

Zlatá zrnka ze spisů Boženy Němcové.

O Bohu. Bůh jedině zná svět, on nahlíží v nejtajnější skrýše lidského srdce a soudí je; on rozumí mluvě zvířat, před ním je světlým kalíšek každé bylinky; on zná cestičky každého broučka, šum větru řídí se jeho rozkazem, vody proudí, kam on jim vykázal cestu. *Babička.*

Pán Bůh jinak soudí než my chceme a nedá na sobě ničehož vynutiti. *Rozárka.*

Vždyť je Pán Bůh pánem nad celým světem, a všude ho mají lidé chválit; kdo se za Pána Boha stydí, toho Pán Bůh nevidí. *Pohorská vesnice.*

Důvěra v Boha chudých. Kdybychom neměli doufat v Pána Boha, kam bychom se poděli v té bídě a psotě. Ty můj pane, vždyť se o chudého každý otře.

V zámku a podzámčí.

Modlitba. Modlitba vroucího srdce je Bohu milá. *Babička.*

O přírodě. Kdo octnuv se v náručí vznešené matky přírody, nepocítí posvěcující její políbení, kdo nestává se v takovém okamžení zbožným, necítě než lásku, čistou lásku k veškerému stvoření, tomu darmo mluvit. *Z Uher.*

Dobrý člověk. Všude dobrých lidí, ale jen že jich musí člověk hledat; na potkání jich nenajde.

V zámku a podzámčí.

Mezi dobrými lidmi je ráj. Je přece více dobrých lidí na světě, než zlých. A kam by se dělo, nemůže býti více koukole než pšenice; kdež bychom se octli! *Chudí lidé.*

Kdo má děti rád, je dobrý člověk.

Jen při dobrých lidech stojí andělé. *Babička.*

Povaha lidská. Všude je to stejné, všude lidé, kteří jeden druhého trápí, trní pod nohy si stelou.

Křehkost lidská. Vlas má svůj stín, a všickni sedíme při hříšné vodě. *Pohorská vesnice.*

Život lidský. Jsme tu všickni na čas: ráno vstáváme — budeme-li večer léhati, nevíme. *Babička.*

Zdraví. Čistota je půl zdraví a veselost celé. *Chudí lidé.*

Zdraví je veliký poklad, a člověk si ho teprve váží, když ho ztratí. *Babička.*

Řeč mateřská. Řeč ta krásná, libozvuká,
jak mi nemá býti milá?
Vždyť mě modlit, mluvit, zpívat
česky jenom máť učila. *Moje vlast.*

O národnosti. Kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku. *Babička.*

O národní hrdosti. Krásná je to ctnost — národní pýcha, ale nesmí býti nespravedlivá, uznávat musí práva druhého, by se jmenovat mohla ctností. *Zpomínky z cesty po Uhřích.*

O snášelivosti národní. Jsme všichni děti jednoho otce, jedna matka nás živí, a máme se tedy milovati, bychom i krajané nebyli. *Babička.*

O užitku dějin. Málo kdo si všímá minulosti, aniž myslí, že potřeba z ní pro budoucnost čerpat a na ni stavět. *Z Uher.*

O vůdcích lidu. Kdo chce s lidem žíti, kdo si uložil vzdělávati jej a vésti na cestu k lepšímu blahobytu, ten musí hledět, by dříve získal si jeho lásku a důvěru. *Pohorská vesnice.*

O vychování. Naše vychování je nepřirozené od jednoho konce až k druhému.

O vychování národním. Vímť já ze skutečnosti, jaký dojem příběhy z české historie na dětskou mysl činí; každé slovo padne do srdečka jako jiskra a roznítí je tak, že jim plamen z oček sálá. A takové jiskry boží, vhážené do mladých srdcí, nedají se více ututlat, ty nezalije ani celý Dunaj. *Obrázky z okolí domažl.*

Cestování. Má-li cizina rozum zbystřit, myslím, že se nesmí cestující na svět jen z kočáru dívat.

Doma sedia nic nězkusíš, svetom chodia se vybrúsíš.

Pohorská vesnice.

O ženách. Koně nebij a ženy nepopouzej, chceš-li s nimi dobře vyjít. *V zámku a podzámčí.*

Převrácené vychování ženské. Děvče, dle nynější módy vzdělané, zná velmi mnoho, jen samo sebe nezná; ví toho mnoho, jen to neví, kde leží základ pravého štěstí. Děvče nynějšího vychování a buď si měšťanská dcerka, buď řemeslnická, nehodí se již pro muže, který nemá hodně peněz, ono poznalo mnoho potřeb, bez nichž neví, jak se obejít, ona baží po rozkošech velkého světa, a v těch jediné hledá svoje štěstí, a jestli jich užívat nemůže, cítí se nešťastnou, a mnohdy k docílení jich dopouští se nejhroznějších prostředků.

Poslání žen. Žena musí vrátit lidstvu ztracený ráj, onu drahocennou perlu; dříve však musí vědět, že spočívá na dně vlastního srdce, tam že se musí pro ni ponořit.

Pohorská vesnice.

Byl by čas, aby přestaly ženy myslit, že jsou na světě jen pro parádu. *Obrázky z okolí domažl.*

O manželství. Když se rovný k rovnému sejde, bývá shoda, a Pánbůh sám radost má z takového manželství.

Dostaneš-li velikého věna, bude ti muži poroučeti žena.

Babička.

Srdce naše potěšit, mysl občerstvit, dovede jen útlá ruka ženina.

Pohorská vesnice.

O lásce manželské. Jen v šetrné ruce laskavého zahradníka kvete růže domácího štěstí; v hrubých rukou — zvadne.

O zdárné rodině. Zdárná rodina je nejkrásnější dar boží. Já bych ji přirovnala naladěné hře, každá struna jiný tón a přece v spolku nejčistší souhlas. *Z dopisův.*

Dobrá hospodyňka má pro pírko přes plot skočiti.

Babička.

Dítě bohaté a chudé. Dítě bohaté dlouho zůstává dítětem, ono žije blahé doby krásné mladosti v radosti, nezná jiných bolestí, leda když se mu hračka nedá nebo nepodaří, nebo pokárání rodičů; nezná jiných starostí, leda o své učení. Slabé jsou to mráčky, jež nebe jeho kalí.

Chudé dítě nezná takových radostí. V nejútlejším věku již život se všemi trpkostmi a bolestmi se před ně staví v celé své nahotě. Chladným ostrým dechem setře s něžného květu dětské duše útlý pel i skvoucí barvitost, jako mráz kdy spálí sotva rozvité poupě.

V zámku a podzámčí.

O vlivu starobylých chrámů na ducha lidského. Mezi těmi zkamenělými city dávných věků jak libě vane živé slovo nadšeného kazatele, jak se upíná v myslích, jak zde bleskem rozmítá marné úmysly a jak rozhřívá ztvrdlé předsudky a zapuzuje mraky kalné chtivosti soběcké, člověk pomocí slova živého, slova vroucího vniká v hlubokosti bytosti své, cítí zde Boha a cítí se v Bohu. *Baruška.*

O národním kroji. Se šatem složí sedlák i své prosté mravy, všecky staré obyčeje, písně a hry se mu zdají hloupé a konečně zkazí tím opičením i svou krásnou řeč.

Obrázky z okolí domažl.

Oděv. Kdyby se děvčata naše učila poznávat, co je pravá krása, neviděli bychom tolik nevkusných obleků, jimiž se oko mnohdy uráží, a myslím, že by nebylo ani tolik bídy a neštěstí mezi městským stavem, kdyby ženy nahlédly, že pravá krása záleží v jednoduchosti.

Jsou lidé, které by špinavý zedraný šat na těle tak pálil, jako skvrna na duši. *Pohorská vesnice.*

To je dlužen člověk společnosti i sobě, choditi si v čistém šatě, když to může býti. *Babička.*

Šat klame. Pod ošumělým kloboukem tak moudrá hlava bývá jako pod pěkným, a pod prostou halenou srdce často bije šlechetné, mnohdy šlechetnější, než pod drahým suknem a hedbávím. *Pohorská vesnice.*

Různá povaha lidská. Některý člověk nebyl by šťasten, kdyby každou radost, každou žalost nemohl světu na odiv postaviti, jiný nosí ji za ňadry po celičký život a vezme ji s sebou do hrobu.

Přirozený pud dětský. Děti a psi hned poznají, kdo je má rád.

Panské obyčeje. Panským jídlům se nesmí sprostý člověk navykati, to by brzy ve psí byl. Také by mu ty lahůdky málo síly dodaly.

Povolání. Každý stav má své obtíže, a kdo si jaký zvolí, musí už snášeti zlé s dobrým, kdyby tu i o krk šlo.

Babička.

O návštěvách. Kde tě rádi vidí, tam choď zřídka, a kde neradi, tam nikdy. *Pohorská vesnice.*

O starostech. Zcela bez starosti není žádný člověk; jednoho tlačí to, druhého ono, každý nese svůj křížek, jenom že každý pod ním neklesá. *Babička.*

O stavu rolnickém. Sedlák lpí tělem a duší na té hrudě, z které v potu tváři chléb svůj dobývá. Vzhůru se mysl jeho nepovznese. Od mládí bloudí ve tmách, a nikdo neosvítí stezku jeho, nikdo nestrhne pouta, duši jeho klíčící! Zableskne-li se někdy v mysli jeho, je to právě jen pouhý blesk. Mrav jeho je čistý, prostý, ale není zušlechtěn, rozum zdravý, ale nevzdělaný, upřímné, dobré srdce, ale nedůvěrné, samostatnost však již dávno pode jhem — zanikla.

Obrázek vesnický.

Ovocné stromoví. Jen sázejme stromy, sázejme, a bychom ani květu se nedočkali, umřeme přece s tou jistou nadějí, že ty štopky zárodek krásného, sladkého ovoce v sobě nesou.

Pohorská vesnice.

Tabulkami: Škoda na stromech učiněná trestá se tak a tak! nepřivede se lid k ničemu, ba jeho svévole se tím jen podráždí. Kdyby ale byla za školou malá štěpnice, kde by se dítě učilo, jak proutek z jádra pučí, jak roste, až se z něho strůmek vyvede, kdyby viděl chlapec, jakého opatrování a šetření tu potřebí, aby rostlina nezahynula a dobré ovoce vydávala, jsem jista, že by raději novou kudlu do vody zahodil, než aby mladý strůmek poranil.

Obrázky z okolí domažl.

O týrání zvířat. Co je člověku ke škodě nebo k užitku a zabiti se musí, no s Pánem Bohem, zabijte to, jen ne mučiti.

O pudu zvířecím. Bůh dal zvířátkům přirozeností takový pud, že vědí hned od malička, jak se živiti, že vědí, čeho jim

k zachránění potřeba, a některá zvířátka s takovou umělostí a chytrostí potřeb svých dobývají a domácnost svoji si zřizují, že se to skoro rozumu lidskému podobá.

O vědomostech. Jen se uč; čemu se naučíš, o to tě ani dráb neoloupí. — Čemu se člověk z mládí naučí, k stáři jak by našel. —

Je to škoda a hřích, když má člověk dar ducha svatého a nechává ho bez úroku.

O řemesle. Řemeslo je pán. — Řemeslník za pecí válený ani za babku nestojí. *Vesměs z „Babičky“.*

O práci. Člověk, který může pracovat, almužnou se snižuje, ale prací se stává neodvislým, svobodným.

Pohorská vesnice.

Dokud žiju a Pánbůh mi zdraví popřává, náleží, abych pracovala. Lenoch je darmo drahý.

O svobodě osobní. Zavřete ptáka třebas do zlaté klece, les mu bude přece milejší. *Babička.*

Lepší jest kousek chleba v svobodě než pečeně v službě.

Dobrý člověk.

Srdce lidu — věru je to kniha, na jejíchž stránkách bývá nejkrásnější poesie.

Srdce lidské. To srdce lidské podobá se mnohdy moři: je bohaté, hluboké, nevyzpytatelné a klamné, jako ono, plno krás i divů, plno i hrůzy. *Pohorská vesnice.*

Slabost lidská. A což je to všecko platno, i nejdokonalejší člověk podléhá slabostem. *Babička.*

Dobrá pověst. Lepší dobrý hlas než zlatý pás.

Pohorská vesnice.

O lásce. Jen v čistých, vroucích duších zahoří láska opravdivá, horoucí, která člověka blaží i šlechtí. *Obrázek vesnický.*

Nedá se poručit, co se líbí, aby se nelíbilo, nechť je to pán nebo žebrák, srdce neptá se po bohatství, nedbá na žebrotu.

Dobrý člověk.

U nejnižšího a u nejvyššího bývá srdce často pravým pastorkem.
Obrázky z okolí domažl.

Opravdivou lásku zřídka najdeš tak mezi vyššími jako mezi nižšími stavy. U oněch se lichým převráceným vzděláním srdce zkazí, u těch se zase ani nevzdělává.
Obrázek vesnický.

Láska jako slza, rodí se v očích a padá k srdci.
Cesta s pouti.

Bohužel! mezi námi je mnoho lásky na jazyku, v srdcích však pramálo. *V zámku a podzámčí.*

Opravdivá láska ušlechtí i nejdivočejšího člověka.
Pohorská vesnice.

O poctivosti. Raději o černém chlebě, ale poctivi buďte!
Chudí lidé.

Lepší sprostým nádenníkem nežli panským ničemníkem.
Rozárka.

Poctivý, neúhonný vždy bývá nepočestným a rozpustilým protivný, aspoň nepohodlný a takřka němou výčitkou už pouze tím, že jest jinaký.

Dobré svědomí. Ačkoliv dobré svědomí útěchou a podporou bývá v neštěstí, nicméně se stává, že vinný hanbu svou snáší, kdežto nevinný pod tíží její klesá.

Úcta nezíská se hrdostí, nýbrž láskou.

O rozvaze. Kdo kvapně, nerozvážně v něco se uváže, snadno toho později pyká. *Baruška.*

O shovívavosti. Panbůh chce, aby lidé vespolek byli, jakoby na jednom chlebě žili, aby si odpouštěli a ne aby se nenáviděli. *Chudí lidé.*

O trpělivosti. Trpělivému všecko na dobré vyjde. *Babička.*

Velké bolesti člověk dobrý, nábožný snadněji snáší nežli to vosí píchání všedních, zlomyslných trampot. *Baruška.*

Pokrytectví. Pod zevnější uhlazeností, líbezností a citlivostí kryje se často největší sprosťáctví, surovost a prázdnota srdce.
Dobrý člověk.

Závist, ta pekelná příšera, přejde hory, doly a vtiskne své jedovaté šlépěje po vesnici jako po městě.
Obrázky z okolí domažl.

Bojácnost je pravá nemoudrost. *Babička.*

Moudrý a prudký. Múdrý člověk v hádce hustúpí, ale prudký pes přichází vlku pod zub. *Pohorská vesnice.*

Radost i žalost v lůžku jednom spí, proto i mnohdy jedno druhé budí. *Babička.*

O pomluvě. Múdré hucho neposlúchá, co hlúpá huba povídá.

Je málo těch hlav, na něž by se hutrhačova kukla nehodila.
Pohorská vesnice.

Dobrota srdce okrašluje pěknou tvář. *Rozárka.*

Pohostinnost. Který hospodář zavírá před hostem dvéře, ani chleba se solí mu nepodá, tomu Pánbůh božího daru nežehnává. *Pohorská vesnice.*

Kdo u mne nepřijme chleba se solí, ten není hoden, abych mu židli podala.

O dobročinnosti. Pomáhati lidem, to není ještě tak velká zásluha, jen povinnost křesťanská; ale když si od úst utrhne a dá, to je pěkná ctnosť. *Babička.*

Co dobrého uděláš, to nikdy nepočítej — to je jinde zaznamenáno. *Dobrý člověk.*

Úsudek lidský. Lidé mnohdy na člověku to zavrhnou, co je na něm nejkrásnějšího. *V zámku a podzámčí.*

Utrpení lidské. Neštěstím a bolestí očišťuje se člověk všech šlaků, jako zlato ohněm. *Babička.*

Bohatství. Kde zlato mluví, všecka jiná řeč — slabá.
Cesta s pouti.

Chudý. Chudého ctnosti nikdo nevidí. *Rozárka.*

Chudoba na horách. Kde je počatok vody, koněc chlieba.
Pohorská vesnice.

O žebrotě. Žebrácká hůl je těžká hůl. *Rozárka.*

O služebnosti. Páni nemají k čeledi své srdce, považují služebníka ne za potřebného pomocníka, za člověka sobě rovného, ale za otroka k služebnosti od Boha určeného.

Dokud služebník do úpadu pracuje, vidí ho rádi, jak ho ale síly opouštějí, překáží už v domě, kdyby tam byl i věk svůj ztrávil. *Dobrý člověk.*

Co se ohlíží pyšná paní po tom, co se děje v srdci služky? vždyť pak mají ti pyšní za to, že nižší lid ani nemá citu.
Baruška.

O chlebě. Važte si božího daru, bez něho zle, a kdo si ho neváží, toho Bůh tresce.

Kdo se nesrovnává s chlebem, nesrovnává se s lidmi.
Babička.

O darech. Trpké sousto, které se prošením kupuje. Kdo sám nezkusil, neuvěří. Jednou, dvakrát se dá, ale po třetí nechoď.

Jsou lidé, kteří neumějí dát ani dobrého slova, ani kousek chleba podati. Člověka to v ruce pálí, co od nich přijme.
Rozárka.

Kdo z darů se šatí, bez sukně chodí.

O smrti. Ono se žádnému umříti nechce, ani chudému, neřku-li bohatému; ale smrti neuteče, ani ji křížem neodžehná, ani neodmodlí, Pánbůh na něho vzpomene.
V zámku a podzámčí.

Mládež má smrt za břbetem, staří ji mají před očima.
Pohorská vesnice.

Možná, kdybych byla zkažena nepřirozenou filosofií, která slovem smrt duši i tělo pochovává, že bych snad zoufala, ale tak mi ani nenapadne báti se smrti. *Z dopisův.*

O posmrtné oslavě. Po smrti zaobalili by tě do zlatohlavu, a za živa se neptají: Člověče, co je ti? *Babička.*

Několik charakteristických úvodů pohádek Boženy Němcové.

Byl jeden král a měl tři dcery, které choval jako oko v hlavě. Když mu počínala hlava sněhem zapadat, a údy mu tak nevládaly, jako vládaly, přicházelo mu často na mysl, která z dcer by po jeho smrti měla být královnou. Dělalo mu to nemalé starosti, neboť měl všechny tři rád. Konečně mu přišlo na rozum, aby tu za královnu ustanovil, která ho nejvíc miluje.

Sůl nad zlato.

Byl jednou bohatý kníže a ten neměl žádných dětí; i modlíval se se svojí ženou každodenně, aby jim Bůh aspoň jednoho syna požehnal.

Světská krása.

Byli jednou dva manželé a ti neměli dětí. I prosili u věk Pána Boha, aby jediným alespoň synkem je požehnal. I vyslyšelť Bůh želání jejich.

O Palečkovi.

Byl jednou jeden pán a ten měl nesčetné bohatství. Januž ale, cože mu ze všeho bohatství, když neměl potomka, kterému by je rád byl odkázal. A věru byl již spíše stár než mlád! Něboráčík! Každý od boha den chodíval . . .

Ztracený chlapec.

Byl jednou bača; když byl bača, musel bývat vysoko v horách na salaši, kde vše řídil. Také někdy ovce pásal atd. *O bačovi a šarkanu.*

Byl jeden starý král a měl tři syny. Když mu čas vypršel a z tohoto světa odbírati se měl, ptal se jich, co by který chtěl, aby mu zanechal.

Otcovo dědictví.

Byla jedna krajina smutná jako hrob, temná jako noc, neboť v ní nikdy slunce nesvítilo...

Sluncový kůň.

Byla matka a měla dceru Helenku. Ta byla velmi lenivá. Jednoho dne, když se zase jen tak do božího světa dívala a nic nepracovala, vzala ji matka na jarčok (potok) a začala jí prsty kamením oklepávati.

Kinkoš Martinko.

Byla vdova velmi chudobná; dětí měla jako ratolestí, ale na všem jiném nedostatku zrovna dost. Byla dobrá matka, starala se o své děti, jak jen mohla, do úpadu pracovala, aby je vyživila, ale cože, když to přece jen malý kousek chleba bylo, co vydělala, na tolik zubů.

O chudých sirotcích a andělu.

Bylo krásné děvčátko a říkali jí Popeluška, protože se ustavičně po domě osmetala a popelila. *O Popelušce.*

Bylo kdy bylo, než jednou bylo, co žil kdesi král a ten měl překrásného syna, kterého velmi miloval.

Mahulena.

Kde bylo tam bylo. Než — bylo to v sedmdesáté sedmé krajině, za červeným mořem, za skleněným vrchem a za dřevěnou skalou, kde žil jedenkráte král, který měl tři syny... *O Popelváru.*

Když chodili sv. Petr s Otcem nebeským po širokém údolí, přišli do jedné dědiny. Když přišli, vešli do chýže a tam slavily se krstiny....

Petrova čepice.

Úvod poučný: Když se *valaši* (pastýři ovec) *redikují* (stěhují na lepší pastvu s místa, kde je odpaseno), nezapomene *bača* (vrchní pastýř) oheň (vatru) z *koliby* (obydlí valachů) vyházet, a *strungi* (průchody u košáru, kudy ovce pouštějí se ven) *četinou* (chvojem) zaklásti; kdyby zapomněl to udělati, měl by zlý duch právo na tom místě své rejdy prováděti.

Jednou redikovali se valaši a zapomněli vatry zahasiť a z koliby vymetať a strungi četinou zaklásti. Tu samu noc zabloudil jeden pocestný v těch horách atd.

Zlá nocka.

Meška byl šuhaj krásný, že mu daleko roveň nebylo, ale byl šuhaj chudý — neměl než dvě nohy. — Ani pěkných šatů neměl, co v pátek, to ve svátek. Byl sirotek, neznal otce ani matky. Jako sirotka vzali si ho na královský dvůr; tam se měl jako nahý v trní. — Když povyrůstal, potřebovali ho kde k čemu ve dvoře, v zahradě, na posílky, zkrátka byl v domě pokládán za popelíka.

Cesta k slunci.

O tom, co vám já nyní idem rozprávať, neví ani ta stryga, co už sedmkrát na tokajském hradovišti na rákoši (sněmu) byla.

O tom šuhaji, co se nebál.

Starý jeden bohatý král měl jediného syna krásného jako růže, silného jako dub. Toho syna vším tím zaopatřiti, od čeho štěstí života závisí, byla jeho jediná žádost.

Tři citrony.

Vdovec jeden měl dceru, a ta dcera dle zvyku venkovských děvčat chodívala často k sousedově dceři, buď

na přástvy, buď s jinou prací. Sousedka byla vdova, a lidé si o ní vypravovali, že je Ježibaba. *Pamodaj.*

V jedné dědině žil člověk, o kterém říkali, že je sprosťáček (hloupý); nebyl také nikdy ani dvě míle za pecí a proto mu říkali: Pecko. *Pecko sprosťáček.*

Za starých časů stalo se, že šlo vejce na vandrovku; když tak jde na vandrovku, potká ho vůl —

Jak šlo vejce na vandrovku.

Ukázka z fraseologie Boženy Němcové.

Až najde doba dobu, dobře se ti zejde (= svým časem dobře se ti hodí). *Sůl nad zlato.*

Celý prachem zapadnutý. *Slov. poh. Mahulena.*

Cesta ani se netrhla = lidé pořád chodili. *Babička.*

Cesta vytrávila peníze. *Tři citrony.*

Co v pátek, to ve svátek (= každý den). *Cesta k slunci.*

Darmo si rozumy hubíte, to uhodnouti nelze. *Slov. poh. Berona.*

Dáti, podebrati se na něco = propůjčiti se k něčemu. *Berona.*

Déšť se lil jako kupami. *Slov. poh. Peračina.*

Div s noh nespadl. *Slov. poh. Vlkolak.*

Do chutí se najísti. *Ztracený chlapec.*

Dokonaný celkem = zemdlený docela. *Král času 2.*

Do své i její dobré vůle s ní se bavily. *Slov. poh. Růžová Anička.*

Hlava sněhem zapadá. *Sůl nad zlato.*

Horami, poli, vodami, přes mnohé krajiny křížem krážem pochodili svět. *Berona.*

Hustými lesy, pustými poli putovati. *Tři citrony.*

Chlapec na to přistal = k tomu svolil. *Petrova čepice.*

Chvála nad chválu = veliká chvála. *Růžová Anička.*

Jako makového zrnka hledali chýže. *Sůl nad zlato.*

Jak se svědčí = sluší. *Slov. poh. Pamodaj.*

Je vybráno, t. j. není obavy, že bude pršeti, nebe je bez oblak. *Babička.*

Jsem ustálý, t. j. unaven od stání. *Babička.*

Lál až se ozývalo. *Vlkolak.*

Lidé chodí jako svadlí. *Sůl nad zlato.*

Mladoženka = novomanželka.

Modré nebe by mu byl snesl, t. j. vše by mu byl udělal. *Slov. poh. Otcovo dědictví.*

Mrákavy a černavy. *Růžová Anička.*

Napadla mne vůle přezvěděti. *Ztracený chlapec.*

Na statečnost není mu nikdo roven. *Král času.*

Nebylo jim to nic platno, kdyby se byly zlostí rozsypaly. *Sůl nad zlato.*

Nechvíle = nečas. *Berona.*

Nevěděl, kde se od divu podíti. *Berona.*

Nikdy se jeho krásy napatřiti nemohl.
Nevěděl se naň dosti nahleděti. *Berona.*

Obilí se zvede. *Babička.*

Odbaviti něco (práci, přednášku a p.) = vykonati. *Růžová Anička.*

O něčem není ani znaku. *Berona.*

O nedlouho = za. — O chvíli = za. *Slov. poh.*

O někom není pohádky. *Sůl nad zlato.*

Ošpatněti. *Tři citrony.*

Padlo mu těžce na svědomí, že Marušce ublížil. *Sůl nad zlato.*

Pěkně krásně poděkoval. *Otcovo dědictví.*

Píšťala vyráží. *Berona.*

Posadil ho *vrch stolu.* *Otcovo dědictví.*

Prositi někoho na chléb (selský, panský atd.) = do selského hospodářství (za ženu). *O Kovlada.*

Řečný (ten, kdo mnoho mluví). *Babička.*

Schytil se na nohy = vyskočil. *Jak pásl Janek kobylu.*

S krále všecka churavost jak by spadla. *Sůl nad zlato.*

Snad ti budu vědět nějakou poradu. *Sůl nad zlato.*

Srdce mi odpadlo = ztratil jsem všecku zmužilost. *Valibuk.*

Srdce někomu opadne = zarmoutí se velmi. *Berona.*

Státi kmotrovstvím = býti kmotrem. *Babička.*

Sůl se dobrala = vyčerpala. *Sůl nad zlato.*

Šaty mají děti hned zmyčené. *Babička.*

Tma je zavalila. *Berona.*

To byli svoji = srozuměli se. *Tři citrony.*

Utěšená holka = pěkná. *Vlkolak.*

Vrch je plitchý = méně srázný. *Tři citrony.*

Volati někoho Aničko = jmenovati. *Růžová Anička.*

Vyznojené čelo = zapocené. *Tři citrony.*

Vzíti se na něco = odvážiti se. *Ztracený chlapec.*

Zahleděl se, *až se mu před očima měnilo.* *Růžová Anička.*

Zakousnouti se do někoho = vyjeti si na někoho. *Růžová Anička.*

Za mého malička = mládí. *Berona.*

Zavoněti něco = pocítiti. *Světská krása.*

Závoz = úvoz. *Valibuk.*

Zory se zapalují = červánky potahují nebe. *Růžová Anička.*

Zůstati na zboji = na loupeži. *Jak šlo vejce na vandrovku.*

Zvuk jeho až do 77. doliny se odrazil. (To číslo se opakuje často.) *Tři citrony.*

Žal někoho zašel. *Vlkolak.*

Žil se svojí rodinou po chudochlapsku. *O třech zakletých knížatech.*

Přehled prací Boženy Němcové.

(Nar. dne 5. února 1820, zemřela dne 21. ledna 1862.)

Roku 1833. začala vypisovati básně německé.
„ 1835.—40. Německé pokusy básnické.
„ 1835. České zápisky.
„ 1840. První české pokusy básnické.
„ 1843.—44. Básně.
„ 1840.—47. Báchorky a pověsti české.
„ 1845.—46. Obrazy z okolí domažlickéko. — O prostonárodním léčení na Domažlicku.
„ 1846.—48. Královské hraničné město Brod v Lese v Bavořích. — Písně, říkání a hry.
„ 1846.—47. Dopisy z lázní Františkových. (Obrázek vesnický. — Selská svatba z okolí domažlického.
„ 1847. Karla. — Dlouhá noc.
„ 1848. Selská politika. — Sestry.
„ 1849.—50. Divá Bára.
„ 1851.—52. Z Uher. — Domácí nemoc. — Baruška. — Pravzor Tartuffa. — Dobrý člověk.
„ 1851.—58. Slovenské pohádky a pověsti.
„ 1852.—54. Zpomínky z cest po Uhřích.
„ 1852.—53. Chýže pod horami.
„ 1853.—55. Babička.
„ 1855. Hrádek Horno-lehotský.
„ 1855.—61. Pohádky a pověsti všeslovanské. — Písně, říkání a hry.

Roku 1856. Pohorská vesnice. — Pan učitel. — Čtyry doby.
„ 1857. V zámku a podzámčí. — Chudí lidé. — Rozárka. — Národní slavnost Slovinců v dolině zilské v Korutanech. — Báječný přírodopis.
„ 1858. Uherské město (Ďarmoty).
„ 1859. Kraje a lesy na Zvolensku. — Obrazy ze života slovenského.
„ 1860.—61. Cesta s pouti. Rozvrhy k povídkám názvu neznámého. Náčrtek k sociálnímu románu „Žena z lidu“, jenž se však r. 1866. sl. Th. Němcové v Jičíně ztratil.

Literatura o Bož. Němcové a jejích spisech.

Od r. 1862., pokud nám známo, vydali samostatné spisy a statě o Bož. Němcové:

Vítězslav Hálek, čl. v Nár. Listech, 1862, Pohrobní upomínka.

Jan Sojka v knize: Naši mužové. V Praze 1863.

Riegrův Slovník náučný v díle V. r. 1866 a v díle X. r. 1873.

Květy (Hálkovy) a Světozor r. 1868.

A. N. Pypin v Ruském Věstníku, 1871: Božena Němcová, biografičeskij očerk.

Kar. Světlá čl. Z literárního soukromí v Ženských listech r. 1880.

Eliška Krásnohorská: Dvě básnířky lidu. Časop. Česk. Musea 1880.

Frant. Grešl ve Světozoru r. 1880: Reminiscence z Babičky Bož. Němcové.

Fil. Řezak v Předmluvě ku překladu do jazyka srbsko-lužického. V Budišíně 1883.

Dr. *J. Urban Jarník* v Předmluvě ku překladu do jazyka rumunského. V Sibini r. 1885.

Jos. V. Frič v Pamětech díle I.—IV. V Praze 1886.

Jos. Hanuš v Matici lidu spis: Božena Němcová v životě i spisech. V Praze 1889.

Alois Jirásek čl. Z dob Babičky v Ženských listech r. 1889. Podává velmi zevrubné zprávy historické o „kněžně" (Kat. Zahaňské), dále zajímavé podrobnosti ze života Kristly, roz. Celbové a o babičce.)

Dr. *Č. Zíbrt:* Neotištěné zápisky a list Boženy Němcové (Příspěvek k léčení prostonárodnímu) ve Světozoru r. 1889. — List, svědčící dru. J. Špottovi a psaný z Domažlic, týká se pouze prostonár. léčení.

Dr. *Jaroslav Vlach:* Příspěvky k národopisu českému. Ze spisů Bož. Němcové sebral a spořádal. 1. Lid krajiny náchodské. Časopis Českého Musea 1887; 2. Lid krajiny domažlické, r. 1889.

Sofie Podlipská, Životopis Bož. Němcové, v Praze, r. 1891; po 3. s illustracemi K. Štapfra.

Jos. Horák, Illustrované vydání Babičky od K. Štapfra. Časopis Českého Musea r. 1891.

Frant. Bartoš, Předmluva k 6. vyd. Babičky, v Praze 1887 a 2. vyd. v Bibl. mlád. stud. r. 1892.

Karel Šmídek, Paedagogický význam Babičky. V Praze 1892.

Vinc. Vávra, Ze Starého bělidla. V ročence Chudým dětem. V Brně 1892.

Vinc. Vávra, List B. Němcové Jos. Koliskovi ze dne 14. ledna 1860. V Nivě brněnské 1893.

Vinc. Vávra, Z dětských let Bož. Němcové. V ročence Chudým dětem, v Brně 1893.

Vinc. Vávra, Drobnůstky o Bož. Němcové. V ročence Chudým dětem, v Brně 1894.

Dr. *Č. Zíbrt*, Z netištěných zápisků Bož. Němcové, v Českém lidu r. 1895.

Fr. Peřina v Bartelově Slavínu.

Delší životopis dle Sojkova upravený jest přidán též k Pohádkám vydaným v Horálkově České knihovně. — Pěkný rozbor „Babičky“ podán v Pospíšilově „Obzoru“ hned r. 1855.

Přehled prací Boženy Němcové o sobě vydaných.

Národní báchorky a pověsti, v Praze, nákl. J. Pospíšila, 1845 a 1854.

Babička, obrazy života venkovského, v Praze, nákl. J. Pospíšila 1855.

Pohorská vesnice, nákl. J. Pospíšila, 1856.

Slovenské pohádky a pověsti, v Praze, nakl. týž, 1856—58.

Sebrané spisy Boženy Němcové, v Litomyšli a Praze, nákladem Ant. Augusty, 1862—63; 8 svazků.

Boženy Němcové *Sebrané spisy*, nákladem I. L. Kobra v Praze 1869—91; 9 svazků se životopisem od Sofie Podlipské. Vyšlo i vydání 2., obálkové a pak též všechny jednotlivé povídky o sobě.

Babička, vydání 6. Do tisku upravil Frant. Bartoš. Nákladem I. L. Kobra 1887.

Báchorky vybrané s illustr. V. Olivy, vyd. Topič v Praze, 1888.

Chudí lidé. V Bibliothéce mládeže studující vydávané péčí Ústředního spolku učitelstva středních škol českých. K vydání upravil Dr. J. V. Novák. V Praze, Kober, 1888.

Národní báchorky a pověsti. I. L. Kober. Vyd. 5., r. 1890.

Divá Bára. Vydáno v Kobrově Ústřední knihovně. Sv. 5.

Karla. Tamtéž. Sv. 35.

Babička, vyd. 7. I. L. Kober, 1890. V Ústř. knih. Sv. 105.—110.

Obrazy ze života slovenského, I. L. Kober, v Praze 1890. (Sebrané spisy. Nejlacinější vydání.)

Drobné povídky, I. L. Kober, v Praze 1890.

Babička. Osmé (na titulním listě sedmé) vydání. V Praze, Kober, 1892.

Babička, (v Bibliothéce studující mládeže), upravil Fr. Bartoš, 1892. (Vydání 9.)

Babička s illustr. Karla Štapfera, I. L. Kober, v Praze 1891. (10. vydání.)

Pohorská vesnice, s illustr. V. Bartoňka a F. Slabého, I. L. Kober, v Praze 1892. (Vybrané spisy B. Němcové.)

Boženy Němcové *Vybrané české pohádky,* s illustr. K. Štapfera a F. Slabého. I. L. Kober 1892 v Praze.

Národní báchorky a pověsti. Svazek I. Illustrují F. Slabý a K. Štapfer. Kober. 1891. Sv. II. 1893.

Národní pohádky Boženy Němcové. S obrázky Voj. Preissiga, Lad. Trakala a Pavla Körbera. V Praze, nákl. Fr. Horálka 1893. (České knihovny díl I.)

Babička. V Praze, Alex. Storch. 1892. (Vyd. 11.)

Vybrané spisy Boženy Němcové. Do tisku upravil Fr. Bartoš, v Telči 1893, nákl. E. Šolce. 3 svazky.

Pohádky Boženy Němcové, nákl. dra Fr. Bačkovského, v Praze 1893.

Perly českých báchorek. Illustrovali Fr. Slabý a Karel Štapfer. V Praze 1893. Kober.

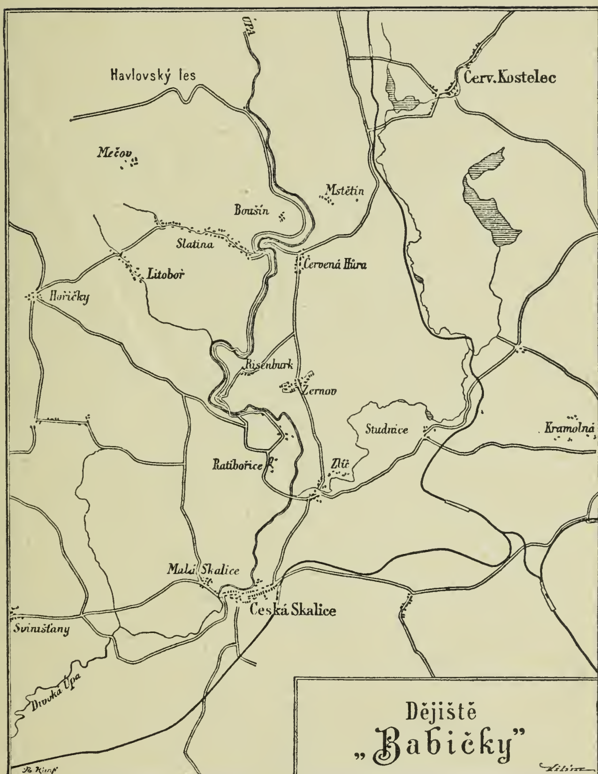
Vzájemné dopisy Bohuslavy Rajské a Bož. Němcové ve spise *„Z let probuzení“.* V Praze, Otto, 1873.

Listy B. Němcové Ant. Markovi z r. 1854 v *Časopise Českého Musea* r. 1887.

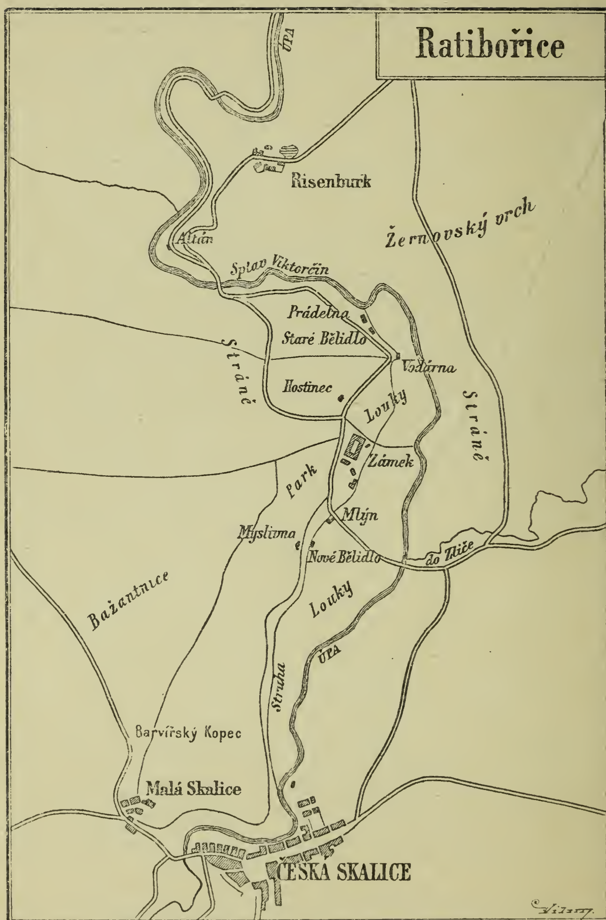
Ukazatel jmen osobních.

Tiskové chyby:

Na str. 6. čísti jest:	Schulenburk, ne: Schulenberk;
„ „ 7. „	od 14. stol., ne: ve 14. st.;
„ „ 7. „	Risenburk, ne: Risenberk;
„ „ 9. „	kotlinu úpskou, ne: roklinu;
„ „ 30. „	vylána, ne vyvolána.

ÚPA
Havlovský les
Červ. Kostelec
Mečov
Mstětín
Boušín
Slatina
Červená Hůra
Litoboř
Hořičky
Rysenburk
Žernov
Studnice
Kramolná
Ratibořice
Zlíč
Malá Skalice
Česká Skalice
Svinišťany
Divoká Úpa
Dějiště
„Babičky"

Ratibořice
ÚPA
Risenburk
Žernovský vrch
Altán
Splav Viktorčin
Prádelna
Staré Bělidlo
Stráně
Vodárna
Hostinec
Louky
Stráně
Zámek
Park
Mlýn
Myslivna
Nové Bělidlo
do Zlíče
Bažantnice
Louky
ÚPA
Struha
Barvířský Kopec
Malá Skalice
ČESKÁ SKALICE

DOSLOV.

Píše životopis tento, měl jsem jediné na mysli podati zprávy úplně věrohodné a na pravdě spočívající. Z té příčiny bylo mi se obrátiti o pomoc, kde sám jsem se nemohl dopíditi pravdy aneb jistoty.

Děkuji tedy za laskavou podporu, jíž se mi dostalo, zejména sl. *Theodoře Němcové,* která za svého pobytu v Brně buď zprávy mé opravila neb doplnila, zvláště pak že postup prací B. Němcové s ochotou prohledla a mi potvrdila, jakož i že nová data mi podala, pak p. škol. radovi *Fr. Bartošovi,* p. univ. prof. dru. *U. Jarníkovi,* p. professoru *Frant. Bílému* za pečlivé a obezřetné upravení rukopisu do tisku, pí. *Marii Bartelmusové* roz. Fričové, choti továrníkově v Brně, vdp. *J. Šimkovi*, děkanu v Polné, správám škol a far v České Skalici a ve Chvalkovicích, p. *Jos. Chládkovi*, říd. učiteli v Bílém Újezdě, p. *V. Pluhařovi*, sekretáři banky Slavie v Brně, p. *Fr. J. Stejskalovi,* majetníku tkalkovny v Červeném Kostelci a vůbec všem, kdož jakkoliv mi přispěli při práci mé. Prameny, jichž jsem použil, jsou všude pod čarou přesně udávány.

V Brně v měsíci srpnu 1894.

V. V.

Vincenc Vávra narodil se v Oujezdci (okr. českoskalickém) v Čechách, chodil do utrakvistické školy obecné ve Chvalkovicích, kam kdysi také Němcová chodívala, do gymnasia v Hradci Králové a na universitě pražské věnoval se klassické filologii. Od r. 1875—80 byl nám. učitelem při c. k. reál. gymnasiu v Jindřišské ulici v Praze, odkudž se dostal za skut. učitele do Brna na vyšší gymnasium, a když tu z parallelek zřízeno druhé české gymnasium na Starém Brně, odebral se tam a působí tu posud s radostnou svědomitostí a svěžestí.

Vávra jest dobrým synem svého národu. Skoro po 10 let již učí bezplatně po tři hodiny týdně na soukromé české dívčí škole, zřízené příkladně čilým a vlasteneckým spolkem Vesnou; jeho podnětem zřídila Vesna s Národní jednotou r. 1891 veřejnou knihovnu pro lid v Brně, která má dnes už přes 3000 svazků výhradně českých knih a již Vávra od počátku spravuje.*) Vedle toho jest též knihovníkem českého spolku Musejního a vydal r. 1893 tiskem odborný katalog té knihovny se životopisným náčrtem dra. S. Vašátka.

Na poli písemnickém Vávra není nováčkem. Vábilo jej od mlada. Za studentských let uveřejňoval básnické

---

*) Pro lepší posouzení činnosti této uvádíme, že od 8. listop. r. 1891 do 31. května 1895 bylo půjčeno odtud 27.473 svazků.

pokusy své, později psal povídky, referáty (zejména do Liter. Listů a j.). Olomúcká Koleda přinesla od něho „Několik slov o aesthetické stránce mluvy naší“ (1880) a v programu gymnasijním r. 1883 podal úvahu o tom: „Co soudil a učil Plato o umění řečnickém“.

Tak získalo Brno ve Vávrovi tichého, ale věrně oddaného a vydatného pracovníka, jakých hodnému a vnímavému lidu moravskému právě nejvíce jest potřebí. Budiž mu nejsladší odměnou vědomí, že vzorně plní všechny povinnosti své jako učitel a člověk a že ze zrnek jím rozsetých vzejde vlasti hojná setba ušlechtilé vzdělanosti a pravého dobra. *F. B.*

OBSAH

Z posudků časopisů

vyjímáme:

Česká knihovna zábavy a poučení. Vydává *Ústřední spolek českých professorů.* Pořádá *Fr. Bílý.* Sešit 1.—10. Nakladatel: *J. Otto.* V Praze 1894—95. Seš. po 12 kr.

„Slohem pečlivě uhlazeným, ladným a každému přístupným má potěšovati srdce i mysl čtenářovu ušlechtilou zábavou a je obohacovati věděním cenným a opravdu potřebným — co možná z oborů posud málo dotknutých.“ Těmito slovy vytknut jest účel a cíl nové Knihovny, kterou horlivý „Ústřední spolek českých professorů“ po dvou o netečnost čtenářstva i svízele nakladatelské se rozkotavších pokusech znova se pokouší uskutečniti myšlenku nad mnohé jiné důležitou a významnou: podati „našim jinochům a děvám“, jakož i „všem ostatním vrstvám čtenářstva — a zvláště lidovým knihovnám — knihy příhodné a milé“. V zájmu dobré věci a ušlechtilého záměru nadějeme se, že tento třetí pokus „Ústř. spolku“ zdaří se v každé příčině. Obezřelá redakce zajisté pečlivě bude vybírati co nejvhodnější pro Knihovnu svoji práce, a čilé nakladatelstvo postará se o sličnou úpravu i hojný odbyt knihovny. Počátek jest věru šťastný.

Jako číslo první vyšla *„Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku“,* již učinil prof. *August Sedláček.* Četli jsme nedávno před tím Jiráskovy „Staré pověsti české“ a přece zase s chutí vnořili jsme se do čtení této sbírky Sedláčkovy. Látka namnoze stejná, a přec, jaký rozdíl ve způsobu vypravování!

Již uspořádáním obě knihy podstatně se liší. Jirásek podává pověsti české pořadem chronologickým a vypravuje slovem básnicky vzrušeným; Sedláček roztřiďuje všecky pověsti dle doby, kdy se poprvé vyskytují. Tomu historickému stanovisku přizpůsobena jest i forma, kterou pověsti jsou vypravovány, mluva více prostá, lidová, ve smyslu ovšem nejpříznivějším. Všecky pověsti rozděleny jsou v pět oddílů — „věnců“, z nichž prvý obsahuje pověsti z XI. století, druhý ze st. XIII. a XIV., třetí ze st. XV., čtvrtý erbovní pověsti z XVI. st. a pátý pověsti z dob pozdějších. Všech pověstí jest 108. Každý oddíl předchází úvod, v němž autor pojednává o původu každé pověsti a podává stručnou její karakteristiku, takže čtenář s hlediska zcela jiného než obvyklého nazírá na vypravované pověsti. Tím, že pověsti nejdou pořadem chronologickým, čtenář povrchnější ztrácí sice jednotnou spojitost historického podkladu vy-

pravovaných pověstí, ale prozíravější získává nemálo, vnikaje hloub do vzniku a vývoje jednotlivých pověstí, než mohl na základě dosavadních sbírek našich. Chronologický a místní ukazatel, jakož i výklad méně známých slov vhodně doplňuje zajímavou knihu, ozdobenou četnými obrázky památných míst, znakův atd., o nichž v knize jest zmínka. Pořadatel Knihovny připojil stručnou zprávu o životě a literární práci autorově. Celkem jest 1. číslo Knihovny spisem ve všem zdařilým a odporučení hodným. — Neméně slibujeme si od čís. 2., nesoucího nadpis: „*Božena Němcová. Pokus životopisný a literární*“, jejž napsal prof. *Vincenc Vávra.* Pan spisovatel po mnohá již léta pilně shledával a s nevšední horlivostí pátral po všem, co souvisí s životem a působením nezapomenutelné spisovatelky Babičky. Nespokojil se s udaji dosavadních jejích životopisců, kteří berouce skoro napořád spisy Němcové za naprosto spolehlivé dokumenty jejího života a nepomníce, že i v povídkách Němcové pojí se „báseň s pravdou“, a že nelze je tudíž všude a veskrze bráti za spolehlivý podklad životopisu jejího (str. 31.), dospěli mnohdy k výsledkům mylným — prof. Vávra pátral všude, kde mohl se nadíti bezpečných zpráv o životě Němcové, jakož i srovnávaje spisy její s těmito objevy svými a stanově přesně dobu, kdy jednotlivé práce její vznikly a kterak s jejími osudy životními souvisely: podává poprvé zcela spolehlivý životopisný nástin Boženy Němcové i chronologii jejích spisů, jejichžto rozborem práci svoji dovrší. V dosud vydaných třech sešitech vylíčen jest život Němcové do roku 1852 a udán vznik prací jejích od počátečných pokusův až do první její cesty na Slovensko. Velmi pěkně vylíčeno jest také okolí, v němž Němcová prožila různé doby svého pohnutého života, jakož i styky její s osobami, jež měly důležitý vliv na vývoj jejího ducha i práce literární. Co prof. Vávra dosud podává, jest nám zárukou, že redakce Knihovny osvědčila šťastnou ruku při volbě 2. čísla jejího, ale spolu také nabýváme přesvědčení, že kniha p. Vávrova bude platným a dlouho již žádaným doplňkem všeho, co dosud psáno bylo o životě a působení Boženy Němcové. Ke knize vrátíme se ještě, až bude úplná. Zatím jen připomínáme, že nakladatelstvo i při ní postaralo se o velmi případnou výzdobu nejen podobiznou Němcové, ale i jinými četnými zdařilými obrázky najmě míst, na kterých Němcová trávila některou část života svého. Doporučujeme oba spisy „Knihovny“ zasloužené pozornosti českého čtenářstva i těch, kdo mají na starosti knihovny školní, lidové a j.

Literární Listy, redig. prof. Fr. Dlouhým
v Brně, v čís. 12.

Číslem III.

České knihovny zábavy a poučení

bude

Katechismus dějin umění

od osvědčeného odborníka, professora české reálky v Budějovicích a c. k. konservatora

Josefa Braniše.

Dílo počne vycházeti v září a bude bohatě illustrováno. Zabere opět asi 7 sešitů.

pomezí pruského Slezska se prostírající s velkolepým
starobylým zámkem náchodským Petr, vévoda z Kurland
po něm přešel v majetek vévodkyně Kateřiny Zahaňsk
Jako dřívější majetníci, tak i učená Kateřina Zahaň-
ská zvolila si Ratibořice letním sídlem svým.

Již Vavřinec kníže Piccolomini (1673—1712) d
zámek zcela přestavěti a rozšířiti. Kateřina Zahaňsk
zámek obnovila, skvostně ozdobila a celou roklinu úpsko
od přírody již lepotvárnou přetvořila ve skvostný park
Tu přijímala návštěvy učenců a jinak slavných muž
Dne 16. července 1813 byli v Ratibořicích hostmi učen
vévodkyně ruský car Alexandr I., král pruský Bedřic
Vilém II. a rakouský ministr kníže Metternich.

Nyní jsou letním sídlem prince Viléma ze Schaum-
burku, jehož dcera Charlota jest královnou würtemberskou
Ráda zavítá královna do milého toho údolí a ježto dostal
se jí také českého vychování a zvláště že si velmi obl-
bila národní písně české, jest miláčkem veškerého širéh
okolí. Okres česko-skalický má ráz ryze český.

Sem tedy do krásných Ratibořic přestěhovali se Pank
lovi z Vídně s malou Barunkou r. 1821. Otec Barunči
zastával v zámku službu štolby, matka pak byla klíčnic
vévodkyně. Byt byl jim vykázán v pop. č. 6. na ta
zvaném *„Starém bělidle“*.[2])

Poněvadž údolí »Babiččino«, jak se nyní kotlina rati-
bořická nazývá, každému poněkud vzdělanému Čechov
jest známo alespoň dle pověsti, nebude zajisté od míst
zmíniti se o něm poněkud obšírněji; neboť čtouce »Ba-
bičku«, k lepšímu porozumění potřebujeme znáti tak
místo dějů tak zajímavých.

Od města k Ratibořicům vedou dvě cesty, kratší z
»starého« města mimo panský pivovar po mostě pře
Úpu a delší od kostela. Touto cestou babička chodíval

Rizenburk a údolí Babiččino.

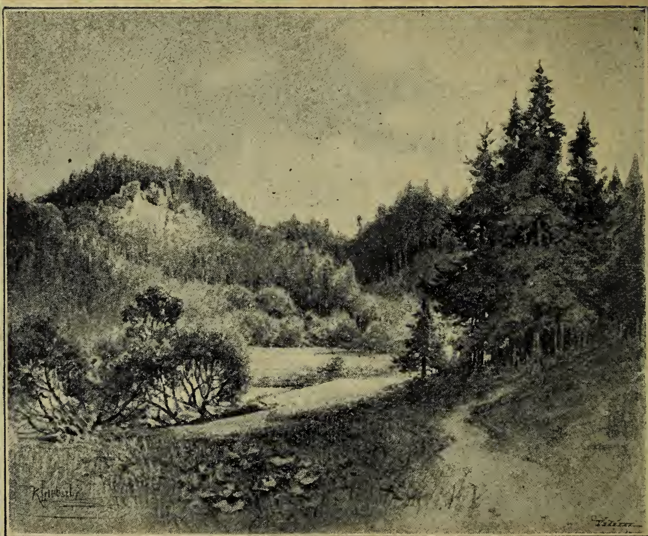
Stěny jsou nahnuty, oprýskány, rozervány, po útulné zahrádce není památky. Kde byl dříve dvorek, zvedá se vysoká, kamenná, neúhledná prádelna. Vše se tu změnilo. Za mostkem místo peci a sušárny jest nízký baráček, obydlí hlídačovo. Staré bělidlo stojí opuštěno, poskytujíc nyní přístřeší panskému dozorci luk. V srdci nespokojeni, že tak zpustlým nacházíme domek, v němž vychována byla naše první spisovatelka, pomalu, stále po chaloupce se ohlížejíce, kráčíme podle struhy ke splavu. Zde večer sedávala nešťastná Viktorka, zpívajíc zádumčivé ukolébavky a házejíc kvítí do vody. Cesta se dělí. V pravo přes řeku vede krásně upravená cesta k Rizenburku, v levo po boku stráně ku Slatině, kde končí roztomilé údolí ratibořické. Pod Červenou Hůrou, blíže trosek starého hradu, známého z dob husitských, rozkládá se malebný mlýn p. Kordinův, zakončuje takto důstojně údolí Babiččino. Toť jsou místa, kde ztrávila Němcová nejkrásnější a nejšťastnější dobu svého života — zlaté mládí. Jak bolně vzpomíná v pozdějším věku Ratibořic! »Často si zapláču,« píše Němcová pí. Čelakovské dne 24. července 1845,[3]) »když na to milé místečko, kde jsem nejblaženější doby prožila, vzpomenu. A ty upomínky mi duší vanou jako znění zvonků, jako drahá, milená píseň. Vidím se na té louce plné kvítí, nade mnou nezkalené modré nebe. Kvítí záhy uvadlo a nebe zkalil mrak. Avšak to jinak býti nemůže, slunce vždy nesvítí a vždy není zamračeno.«

Staré bělidlo v Ratibořicích.

Barunka narozena byla ve Vídni; Jan (rok nemohl jsem vypátrati) v Ratibořicích, jako všecky ostatní dítky: Johanna, nar. 10. srp. 1823; Ferdinand, 2. dubna 1826; August, 7. října 1827; Konstancie, 17. února 1829; Marie, 8. srpna 1830; Augustin, 10. června 1832; Adéla, 10 listopadu 1833; Adelhaida, 11. května 1835; Gustav, 11. břez. 1837 a Otto, 11. prosince 1840. Z těch zemřeli v dětských letech Jan (r. 1827), Johanna (1829) a Konstancie (1829). Za to přibyli ještě Jan, jenž chodil do Chvalkovic do školy od r. 1834—36, a Josef, který do téže školy chodil v letech 1835—37.

Ježto jména dítek Panklových v Babičce uvedená ve všem se neshodují se skutečnými a pak že Němcová změnila jméno otce svého za »Proška«, jest patrno, že v Babičce nepodává nám úplně věrný popis osudů své rodiny. Počínala si v Babičce Němcová podobným způsobem jako J. W. Goethe ve svém slavném díle Aus meinem Leben, Wahrheit und Dichtung (1809—31). Křivdil by Němcové, kdo by jí z toho výtky činiti chtěl; nepsalať historii, nýbrž povídku. Tolik tvrditi však můžeme, že povahu svou (Barunčinu) v Babičce líčila věrně dle skutečnosti, jakož i snad povahu svých rodičů. Pokud idealisovala babičku,

Červená Hora.

